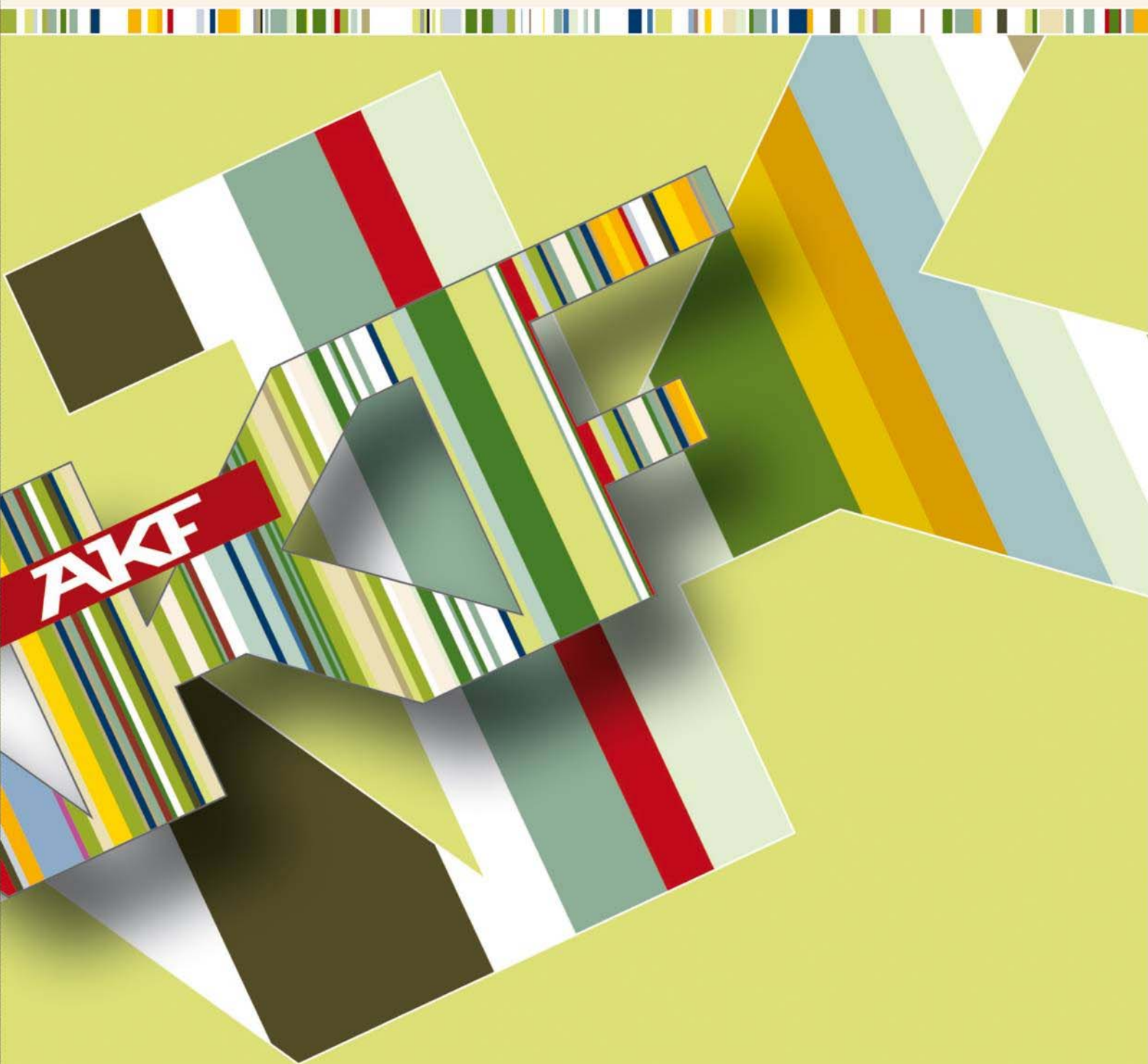

Dorte Caswell, Helle Bendix Lauritzen og Kræn Blume Jensen

Familieforsørgede indvandrerkvinders muligheder og barrierer i forhold til beskæftigelse og uddannelse

AKF Working paper kan downloades fra hjemmesiden www.akf.dk

AKF, Anvendt KommunalForskning
Nyropsgade 37, 1602 København V
Telefon: 43 33 34 00 eller Fax: 43 33 34 01
E-mail: akf@akf.dk
Internet <http://www.akf.dk>

© 2008 AKF og forfatterne

Mindre uddrag, herunder figurer, tabeller
og citater er tilladt med tydelig kildeangivelse
Skrifter, der omtaler, anmelder, citerer eller
henviser til nærværende, bedes sendt til AKF.

© Omslag: Phonowork, Lars Degnbol

Forlag: AKF
ISBN: 978-87-7509-868-2
i:\..\kbj\indvandrerkvinder\familieforsoergede indvandrerkvinder_wp14.doc
November 2008(14)

AKF, Anvendt KommunalForskning

AKF har til formål at gennemføre
og formidle samfundsforskning af
relevans for det offentlige og især for
regioner og kommuner.

AKF's bestyrelse:

Adm. direktør Peter Gorm Hansen (formand), KL
Adm. direktør Per Okkels (næstformand), Danske Regioner
Afdelingschef Birgitte Olesen, Velfærdsministeriet.
Fungerende afdelingschef Ib Valsborg, Finansministeriet
Afdelingschef Anders Lynge Madsen, Velfærdsministeriet
Kontorchef Helle Osmer Clausen, Beskæftigelsesministeriet
Kommunaldirektør Marius Ibsen, Gladsaxe Kommune
Professor Poul Erik Mouritzen, Syddansk Universitet
Professor Birgitte Sloth, Syddansk Universitet

AKF's ledelse:

Direktør Mette Wier
Vicedirektør Hans Hummelgaard
Administrationschef Per Schrøder
Forskningschef Olaf Rieper

Forord

Formålet med undersøgelsen er at sætte fokus på kvindelige indvandrere, som hverken er i beskæftigelse eller modtager offentlige overførselsindkomster. Undersøgelsen er udført af AKF, finansieret af Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration, og den er gennemført og afrapporteret i perioden oktober 2007 - oktober 2008.

Der har i undersøgelsen været fokus på barrierer og muligheder for beskæftigelse og uddannelse blandt familieforsørgede indvandrerkvinder. Samtidig belyser undersøgelsen den kommunale indsats over for gruppen. Sidstnævnte skal især ses i lyset af de muligheder, kommunerne siden 2004 har fået for at iværksætte en indsats over for gruppen af familieforsørgede indvandrerkvinder.

Undersøgelsen bygger på både kvalitative og kvantitative analyser. Der er blevet lagt stor vægt på at dyrke samspillet mellem kvantitative og kvalitative metoder og udnytte den synergi, der opstår i dette samspil. De kvantitative analyser bygger på AKF's registerbaserede datamateriale hos Danmarks Statistik, mens de kvalitative analyser bygger på kvalitative interview med ledere, sagsbehandlere og indvandrerkvinder i fire udvalgte kommuner.

Undersøgelsen er gennemført af forsker Dorte Caswell, praktikant Helle Bendix Lauritsen og seniorforsker Kræn Blume Jensen, hvor sidstnævnte har været projektleder.

Ud over arbejdsrapporten er der udarbejdet en kortfattet rapport med titlen "Familieforsørgede indvandrerkvinder og arbejdsmarkedet". Rapporten er tilgængelig på AKF's hjemmeside www.akf.dk.

Kræn Blume Jensen
November 2008

Indhold

1	Sammenfatning og anbefalinger.....	7
1.1	De familieforsørgede indvandrerkvinder – hvem er de?.....	8
1.2	Kvalifikationer og barrierer i forhold til uddannelse	9
1.3	Beskæftigelse og barrierer i forhold til beskæftigelse	9
1.4	Den kommunale indsats over for målgruppen	11
1.5	Konklusioner og anbefalinger.....	12
2	Formål og baggrund	14
2.1	Undersøgelsens forskningsspørgsmål	14
2.2	Den lovgivningsmæssige baggrund	15
3	Datamaterialet og den empiriske metode.....	18
3.1	Det kvantitative datamateriale.....	18
3.1.1	AKF's registerbaserede databaser	18
3.1.2	Målgruppen og de centrale begreber	18
3.1.3	Kvantitative analyser.....	19
3.1.4	De forklarende faktorer	21
3.2	Det kvalitative datamateriale	24
3.2.1	Kvalitative interview med kommunale nøglemedarbejdere.....	25
3.2.2	De fem kvindefortællinger	26
3.2.3	Kvalitative interview med indvandrerkvinder	27
4	En beskrivelse af de familieforsørgede indvandrerkvinder.....	28
4.1	De familieforsørgede kvinder – en mere ressourcestærk gruppe?	28
4.2	Andelen af familieforsørgede kvinder	31
4.3	Hvad kendetegner de familieforsørgede indvandrerkvinder	33
4.4	Hvordan adskiller de familieforsørgede sig fra de ikke-familieforsørgede?	35
4.5	Hvad bestemmer sandsynligheden for at være familieforsørget?	38
5	Hvordan går det indvandrerkvinder, der tidligere har været familieforsørgede?	42
5.1	Beskæftigelses- og uddannelsesprofiler	42
5.2	Opkvalificering, genuddannelse og status i 2005.....	43
5.3	Sandsynligheden for fremtidig familieforsørgelse eller beskæftigelse.....	46
6	Hvad motiverer kvinderne til at søge arbejde?.....	49
6.1	Motivation for uddannelse	50
6.2	Familie og børn som motivation	51
6.3	Typer af motivation.....	52
7	Beskæftigelse efter familieforsørgelse	55
7.1	Typer af beskæftigelse	55
7.2	Kvindernes netværk	58
7.3	Marginale positioner på arbejdsmarkedet.....	58
7.4	Højtuddannede kvinder – en gruppe for sig.....	60
8	Integrations- og beskæftigelsesindsatsen over for målgruppen	64
8.1	Et kvantitativt overblik	64
8.1.1	Typer af indsats og grad af deltagelse	64
8.1.2	Indsatsens betydning for beskæftigelsesomfang og uddannelse.....	66
8.1.3	Deltagelse i danskundervisning	67

8.1.4	Danskundervisningens betydning for beskæftigelsesomfang og uddannelse	68
8.2	Et kvalitativt nærbillede	69
8.2.1	Kommunernes prioritering og organisering af arbejdet med målgruppen	70
8.2.2	Det treårige introduktionsprogram	73
8.2.3	Kommunernes uddannelses- og beskæftigelsesrettede indsats	75
8.2.4	Manglende redskaber i arbejdet med gruppen	81
9	Diskussion af rapportens resultater	83
9.1	De familieforsørgede – en sammensat gruppe	83
9.2	Forbliver de familieforsørgede?	84
9.3	Kvalifikationer – og barrierer i forhold til uddannelse	85
9.4	Beskæftigelse – og barrierer i forhold til beskæftigelse	86
9.5	Kommunernes indsats – omfang og erfaringer	87
9.6	Konklusion og anbefalinger	89
	Litteratur	90
	Bilag A: Estimationstabeller	92
	Bilag B: Foranstaltninger	100
	Bilag C: Opkvalificering og genuddannelse opdelt på landegrupper	102
	Bilag D: Beskrivende tabeller	103

1 Sammenfatning og anbefalinger

Familieforsørgede indvandrerkvinder er en meget sammensat gruppe med vidt forskelligt kompetenceniveau og med en vidt forskellig baggrund. Samtidig er det at være familieforsørget for de fleste indvandrerkvinder ikke en permanent tilstand, og mange kommer efterfølgende i beskæftigelse. Der er dog for denne gruppe kvinder en række barrierer i forhold til beskæftigelse, og nogle af barriererne skal findes hos kvinderne selv. Samtidig er den kommunale indsats over for denne gruppe af kvinder begrænset, primært fordi kommunerne ikke er forpligtet til det. Dette er nogle af hovedresultaterne fra undersøgelsen i denne rapport.

Undersøgelsen har særligt fokus på familieforsørgede indvandrerkvinder i Danmark. Med familieforsørget menes, at kvinderne ikke har nogen indkomst, hverken i form af lønindkomst eller overførselsindkomst. Kvinderne bliver på den baggrund forsørget af andre, dvs. af enten ægtefæller, børn eller andre familiemedlemmer eller opnår indkomst på anden vis, som ikke registreres i de offentlige registre. Undersøgelsen er foretaget på baggrund af et offentligt udbud udsendt af Integrationsministeriet.

Der har i forskningsmæssig henseende ikke tidligere været specifikt fokus på gruppen af familieforsørgede indvandrerkvinder. Samtidig er der siden 1999 kommet en række supplerende bestemmelser i udlændingeloven, som har betydning for netop denne gruppe. Det gælder blandt andet indførelsen af 24-års-reglen og skærpelsen af forsørgelseskravet i 2002, som har medført en ny sammensætning af gruppen af familieforsørgede.

Undersøgelsen lægger vægt på en grundig beskrivelse af gruppen af familieforsørgede indvandrerkvinder og at afdække deres barrierer og muligheder i forhold til beskæftigelse og uddannelse. Konkret besvarer undersøgelsen følgende spørgsmål:

- Hvad kendetegner gruppen af familieforsørgede indvandrerkvinder? I hvilket omfang har/får disse kvinder uddannelse og beskæftigelse? Hvilken type uddannelse og beskæftigelse er der tale om? Og hvad motiverer dem i den retning?
- Hvilken integrations- og beskæftigelsesindsats er rettet mod de familieforsørgede kvinder, og hvilken betydning har den?

Undersøgelsen fokuserer alene på indvandrerkvinder i aldersgruppen 25-66 år blandt førstegenerations-indvandrere med oprindelsesland uden for Vesteuropa og Nordamerika.

Spørgsmålene besvares på baggrund af både kvalitative og kvantitative metoder med udgangspunkt i både et kvalitativt og et kvantitativt datamateriale. Det kvantitative datamateriale tager udgangspunkt i AKF's registerbaserede databaser hos Danmarks Statistik. De kvantitative analyser er anvendt med henblik på en overordnet beskrivelse af omfanget af familieforsørgede indvandrerkvinder, hvad der karakteriserer dem og ikke mindst den indsats, som kommunen retter mod dem. De kvantitative analyser er endvidere brugt til at pege på fire kommuner, som efterfølgende har deltaget i den kvalitative del af undersøgelsen, hhv. Århus, Odense, Ishøj og Gladsaxe. I de fire kommuner er gennemført interview med ledere, sagsbehandlere og andre kommunale nøglemedarbejdere i relation til integrationsindsatsen med henblik på at belyse karakteren og omfanget af den indsats, der er iværksat. Samtidig er der i hver af de fire kommuner gennemført interview med tidligere familieforsørgede indvandrerkvinder for at opnå en indsigt i, hvorledes de har oplevet deres muligheder i forhold til uddannelse og beskæftigelse, hvordan de opfatter den kommunale indsats, de har mødt, og hvilken betydning den har haft for dem. Den kvantitative del af undersøgelsen omfatter perioden 1997-2005, mens datamaterialet til den kvalitative del er indsamlet i løbet af første halvdel af 2008.

I den resterende del af dette kapitel beskrives rapportens hovedresultater, og kapitlet afrundes med en række anbefalinger i relation til den kommunale indsats over for målgruppen.

1.1 De familieforsørgede indvandrerkvinder – hvem er de?

Overordnet set kan gruppen af familieforsørgede indvandrerkvinder inddeles i to undergrupper, hhv. en gruppe af relativt nyankomne indvandrerkvinder med et vist kvalifikationsniveau fra eksempelvis de tidligere østlande og ofte (men ikke altid) med en dansk partner, og en anden gruppe af indvandrerkvinder fra de mere traditionelle gæstearbejderlande, der er indvandret for lidt længere tid siden og har ringere kvalifikationer og kun sjældent har en dansk partner. Især nogle landegrupper har oplevet en endog meget stor tilstrømning af nye indvandrere i målgruppen. Det gælder især indvandrergrupperne Baltikum, Rusland og Thailand, som alle rent antalsmæssigt er fordoblet henover perioden 1995-2005.

En del af forklaringen på denne udkrystallisering i to identificerbare grupper er bl.a. de ændrede og sidenhen skærpede regler for indvandring, hvor en herboende dansker/indvandrer pålægges forsørgelseskrav i forhold til en eventuel familiesammenført indvandrer. Det har medført, at især siden 2002 har de herboende danskere/indvandrere, som er blevet familiesammenført med en indvandrer kvinde, i gennemsnit haft både højere uddannelse og højere indkomst. Der er med andre ord sket et ressourcemæssigt skifte i relation til den tilstrømning af nye indvandrere, som potentielt set kunne blive familieforsørgede.

Trods en stigning i antallet af indvandrere i perioden 1997-2005 og de kompositionelle ændringer i gruppen af familieforsørgede viser analysen, at andelen af familieforsørgede indvandrerkvinder er relativt konstant omkring 11% (svarende til ca. 9.900 personer i 2005). At andelen er konstant, trods stigningen i antallet af indvandrere, kan have flere forklaringer. Først og fremmest vil de større ressourcer (de økonomiske såvel som de uddannelsesmæssige) blandt indvandrerkvinderne selv og blandt de herboende, som de familiesammenføres til, umiddelbart trække i retning af en lavere andel familieforsørgede. Det skyldes, at man vil forvente, at deres adgang til arbejdsmarkedet vil være lettere, idet deres kvalifikationsniveau er højere, og især hvis de taler dansk eller har lettere ved at tillære sig dansk. Samtidig kan et højt kvalifikationsniveau trække i retning af en større sandsynlighed for familieforsørgelse, idet en person med et givet kvalifikationsniveau måske i mindre grad er villig til at søge og acceptere job, der forudsætter et lavere kvalifikationsniveau. Hvis det er tilfældet, vælger personen i stedet familieforsørgelse, indtil det rette job dukker op. Disse ting har været med til at fastholde andelen af familieforsørgede omtrent konstant hen over perioden.

Der er dog stor forskel landegrupperne imellem. Blandt indvandrere fra Tyrkiet og Pakistan har andelen af familieforsørgede været omtrent konstant på hhv. 7% blandt indvandrere fra Tyrkiet (svarende til ca. 800 personer i 2005) og så høj som 22% blandt indvandrere fra Pakistan (svarende til ca. 790 personer i 2005). Selv om andelen af familieforsørgede indvandrerkvinder blandt tyrkere er relativt lav, udgør tyrkiske kvinder stadig en relativt stor andel af den samlede gruppe af familieforsørgede indvandrerkvinder, hvor de sammen med indvandrerkvinder fra Pakistan udgør 23% af gruppen af familieforsørgede. Dette afspejler, at de to indvandrergrupper er blandt de store indvandrergrupper i Danmark. Indvandrerkvinder fra Thailand fylder dog med 10% også en del blandt gruppen af familieforsørgede.

Men ikke kun uddannelse og oprindelsesland er centrale forhold i beskrivelsen af de familieforsørgede indvandrerkvinder, også kompositionen af den husholdning, de familieforsørgede bor i, spiller en rolle. Det centrale begreb i den forbindelse er husstandens *forsørgerpotentiale*. En stor husstand med flere voksne har et større forsørgerpotentiale, idet flere har mulighed for at oppebære en indkomst og dermed bidrage til husstandens økonomi, end hvis man sammenligner med store husstande, hvor størrelsen er drevet af en stor børneflokk. En stor børneflokk øger nok behovet for en hjemmegående ægtefælle, men øger altså ikke husstandens forsørgerpotentiale. Husstandens forsørgerpotentiale kan også være med til at for-

klare, at ganske mange familieforsørgede indvandrerkvinder har en dansk partner, idet danskere typisk har en højere beskæftigelsesfrekvens og indtægt end indvandrere.

Undersøgelsens resultater peger dog også på, at familieforsørgelse langt fra er nogen permanent tilstand, og dynamikken i gruppen af familieforsørgede er ganske stor, idet både tilstrømning og udstrømning fra gruppen er stor. Der er dog samtidig nogle grupper, som i højere grad fastholdes blandt gruppen af familieforsørgede. Det drejer sig især om indvandrerkvinder fra Pakistan, der, efter en periode som familieforsørgede, har markant højere sandsynlighed for også efterfølgende at være familieforsørgede og en mindre sandsynlighed for at være i beskæftigelse.

1.2 Kvalifikationer og barrierer i forhold til uddannelse

Undersøgelsen viser, at blandt de indvandrerkvinder, der er familieforsørgede, vælger en del efterfølgende at opkvalificere eller genuddanne sig. Andelen er dog ikke voldsom. Blandt de indvandrerkvinder, som er familieforsørgede i 1997, har 3,5% opkvalificeret sig i perioden frem til 2005, mens 3,3% har genuddannet sig. Analyserne i rapporten peger samstemmende på, at *tilpasning af kvalifikationer* til det danske arbejdsmarked, i form af opkvalificering eller genuddannelse, mindsker sandsynligheden for senere hen at være familieforsørget og øger sandsynligheden for at opnå et vist beskæftigelsesomfang.

Der er dog stor forskel på, i hvilket omfang kvinderne vælger at tilpasse deres kvalifikationer. Især blandt indvandrerkvinder fra Baltikum og Rusland, som ofte har en dansk partner, er opkvalificering og genuddannelse mest udbredt, mens det kun sker i meget ringe omfang blandt indvandrerkvinder fra Tyrkiet og især Pakistan.

Forklaringen på, at så relativt få har tilpasset deres kvalifikationer til det danske arbejdsmarked, skal findes i en række barrierer i forhold til uddannelse, som den enkelte indvandrer kvinde står overfor, og som blev beskrevet igennem de kvalitative interview. En barriere er den implicite devaluering af års flid lagt på uddannelsesinstitutioner i hjemlandet. Accepten af, at ens medbragte kvalifikationer fra oprindelseslandet ikke tillægges den værdi, som den enkelte indvandrer kvinde selv føler kvalifikationer har, kan være stærkt demotiverende i forhold til en eventuel opkvalificering og måske især i relation til genuddannelse.

En anden barriere er 24-års-reglen, som blandt flere interviewpersoner i undersøgelsen blev beskrevet som et problem i forhold til uddannelse. Mens indvandrerkvinderne stadig er i hjemlandet og venter på, at de fylder 24 år og kan komme til Danmark, befinder de sig i en venteposition. En sådan midlertidig position motiverer ikke til at påbegynde en uddannelse. Når de så kommer til Danmark, efter at de er fyldt 24 år, kan de på den anden side føle, at de er blevet for gamle til at påbegynde, i hvert fald en længerevarende, uddannelse. Set i det lys, virker 24-års-reglen som en barriere i forhold til uddannelse for de familiesammenførte kvinder, mens andre danske analyser viser, at de herboende kommende ægtefæller i ventetiden, indtil 24-års-reglen er opfyldt, uddanner sig mere end tidligere, jf. Nielsen m.fl. (2007).

1.3 Beskæftigelse og barrierer i forhold til beskæftigelse

Efter en periode som familieforsørget, opnår en del beskæftigelse men i forskelligt omfang. Blandt personer, der var familieforsørgede i 1997, er det gennemsnitlige beskæftigelsesomfang i 2005 på 25%. Umiddelbart peger resultaterne fra både den kvalitative og kvantitative analyse dog på, at en del af de tidligere familieforsørgede kvinder opnår beskæftigelse i marginaljob inden for specifikke brancher som fx brancherne forretningsservice og sociale institutioner og i den nedre del af stillingshierarkiet, og især de kvalitative interview peger på, at kvindernes medbragte kvalifikationer ikke udnyttes.

En grund til, at beskæftigelsesomfanget trods stigningen efter perioden som familieforsørget fortsat befinder sig på et relativt lavt niveau, skal bl.a. findes i, at en del af de indvandrerkvinder, der er kommet til Danmark med medbragte kvalifikationer, ikke umiddelbart kan opnå beskæftigelse, der tilgodeser deres medbragte kvalifikationer. Det vil ofte være sådan, at kvindernes medbragte kvalifikationer ikke umiddelbart anvendes på det danske arbejdsmarked, hvilket ofte kan skyldes, at kvalifikationer ikke anerkendes, eller fordi kvindernes dansksproglige evner ikke er tilstrækkelige til, at de kan opnå beskæftigelse der svarer til deres kvalifikationer. Tilsvarende forringes værdien af deres medbragte kvalifikationer yderligere i takt med at tiden går uden at kvalifikationer bliver brugt i en jobsituation. På den baggrund er den manglende anvendelse af medbragte kvalifikationer, hvad enten det er pga. manglende anerkendelse eller pga. sproglige barrierer, en af de væsentligste barrierer i mødet med det danske arbejdsmarked for de familieforsørgede indvandrerkvinder, der kommer til landet medbringende kvalifikationer.

Når kvinderne møder den barriere, peger resultaterne fra de kvalitative interview på, at nogle accepterer tingenes tilstand og tager et job, hvortil de på mange måder er overkvalificeret, og håber på, at det kan være en vej ind på arbejdsmarkedet, hvor de så senere hen kan opnå beskæftigelse, der svarer til deres kvalifikationer. Dette indebærer dog en implicit risiko for, at værdien af deres kvalifikationer forringes yderligere, idet de ikke bruges i den aktuelle jobsituation, hvilket igen forringer mulighederne for på et senere tidspunkt at opnå beskæftigelse, der svarer til kvalifikationerne.

Hvis den enkelte indvandrer kvinde vælger at vente på, at det rette job dukker op og på den baggrund stadig har en forventning om beskæftigelse svarende til de medbragte kvalifikationer, kan det, som tiden går, vise sig sværere og sværere at opnå den type beskæftigelse. Dermed bliver kvindernes forventninger i sig selv en barriere i forhold til beskæftigelse. Det er i den situation vigtigt at sikre, at de enkelte indvandrerkvinders forventninger stemmer overens med, hvad der realistisk set er mulighed for på et dansk arbejdsmarked.

Analysen har dog også peget på, at koblingen mellem beskæftigelse og danskuddannelse kan udgøre et dilemma. Hos nogle af de familieforsørgede kvinder står beskæftigelse ikke højest på dagsordenen. De prioriterer danskundervisning højere end beskæftigelse, idet gennemførelse af danskundervisning er en forudsætning for at opnå tidsubegrænset opholdstilladelse. Samtidig er beherskelse af det danske sprog ofte også en forudsætning for at kunne anvende sine medbragte kvalifikationer. Hvis valget derfor står mellem danskundervisning og beskæftigelse, og begge ikke er mulige at varetage på samme tid, fx på grund af pligter i hjemmet, vil det ofte være danskundervisning, der vælges. Dermed bliver deltagelse i andre nødvendige aktiviteter i sig selv en barriere for beskæftigelse. For andre af de familieforsørgede kvinder er det modsatte tilfældet. De prioriterer beskæftigelsen over danskuddannelse, hvilket kan få konsekvenser for såvel deres muligheder på arbejdsmarkedet, deres uddannelsesmuligheder og deres øvrige integration i det danske samfund. Endvidere peger de kvalitative interview på, at de familieforsørgede kvinder langt fra er en homogen gruppe, hvis man ser på, hvad der motiverer dem til at gå i gang med uddannelse eller finde et arbejde. Denne kompleksitet i motivationsfaktorer er væsentlig at have for øje i tilrettelæggelsen af indsatsen over for denne gruppe af indvandrere.

Evnen til at tale dansk er en uomgængelig forudsætning for at blive integreret på det danske arbejdsmarked og ydermere at kunne anvende sine medbragte kvalifikationer. Og danskuddannelsen står centralt som tilbud til kvinderne i integrationsperioden. De kommunale nøglemedarbejdere, der indgår som interviewpersoner i undersøgelsen, påpeger, at der kan være en risiko for, at en nedprioritering af danskuddannelse i integrationsperioden kan volde problemer på længere sigt, fordi et vist sprogligt niveau både er en forudsætning for

eventuel opkvalificering eller genuddannelse og for en opstigning fra marginale job til mere fastforankrede positioner på arbejdsmarkedet.

1.4 Den kommunale indsats over for målgruppen

Den kommunale indsats over for de familieforsørgede indvandrerkvinder – forstået som den beskæftigelses- og uddannelsesrettede indsats, der ligger ud over kravet til kommunerne om tilbud af danskundervisning – er meget forskellig fra kommune til kommune blandt de fire kommuner, der har deltaget i undersøgelsen, både i forhold til organisering og omfang. Det viser de kvalitative interview med kommunale nøglemedarbejdere. Det skyldes ikke mindst, at kommunerne vurderer incitamenterne i forhold til en indsats forskelligt. Samtidig peger den kvalitative undersøgelse på, at kommunernes brug af ”kan-bestemmelserne” over for gruppen af familieforsørgede, er meget varierende, og at ikke alle medvirkende kommuner er fuldt bevidste om de økonomiske tilskudsmuligheder, der ligger i en beskæftigelsesrettet indsats over for de familieforsørgede indvandrerkvinder. Med ”kan-bestemmelserne” menes de regler, der fra 2004 gav kommunerne mulighed for statslig refusion i forhold til den indsats, de iværksætter over for familieforsørgede indvandrerkvinder omfattet af integrationsloven og som siden blev udvidet til at omfatte alle familieforsørgede.

Fra marts 2007 fik kommunerne mulighed for også at tilbyde vejledning og opkvalificering til gruppen af familieforsørgede under integrationsloven. Kommunerne fik endvidere fra dette tidspunkt mulighed for at give tilbud til familieforsørgede efter beskæftigelsesloven og dermed til de kvinder, der har opholdt sig mere end 3 år i Danmark.

Idet dette tilbud, på det tidspunkt hvor denne undersøgelse er foretaget, var så nyt, var det ikke en indsats, som mange kommuner havde benyttet. En af udfordringerne med de familieforsørgede kvinder er, at de ressourcer, som gruppen rummer, ikke udnyttes i tilstrækkelig grad, hvilket blev tydeligt gennem de kvalitative interview med indvandrerkvinder. Her kan vejledning bidrage i forhold til at opnå et bedre match mellem den enkelte kvindes kvalifikationer og de jobmuligheder, der eksisterer på arbejdsmarkedet i Danmark. Skræddersyede vejledningsforløb, eksempelvis i sammenhæng med støtte til jobsøgning, kan medvirke til, at den information, der formidles til kvinderne, er både relevant og målrettet. Men også de mere ressourcestærke blandt de familieforsørgede kan drage nytte af en håndsrækning i form af information og vejledning. Her peger undersøgelsen på, at der i den kommunale indsats i forhold til praktik og løntilskud er et behov for, at jobkonsulenterne medvirker til at påvirke de lokale arbejdspladser og hjælper kvinderne med at ”sparke døre ind”, der gør det muligt for kvinderne at opnå beskæftigelse, der svarer til deres kvalifikationer.

For den enkelte indvandrer kvinde peger den kvantitative del af undersøgelsen på, at kun løntilskud har en signifikant effekt i forhold til at opnå beskæftigelse. Dette stemmer godt overens med de udsagn, der kom frem i forbindelse med de gennemførte interview, hvor virksomhedspraktik hovedsageligt beskrives som en test af dansksproglige kvalifikationer og en god mulighed for et kortvarigt bekendtskab med en specifik arbejdsplads, dels som en afprøvning af kvalifikationer, dels som en afdækning af eventuelle kvalifikationsmæssige mangler¹.

Endvidere pegede de kvalitative interview med kommunale nøglemedarbejdere på, at nogle af de værktøjer, kommunerne har til rådighed, kan være hensigtsmæssige at tænke i

¹ Man bør her være opmærksom på, at løntilskud ofte tilbydes til de personer, der vurderes til at være tættest på arbejdsmarkedet. På den baggrund er det ikke givet, at en positiv effekt af ansættelse med løntilskud alene skyldes foranstaltningens karakter, men også kan afspejle, at det ikke er tilfældigt, hvem der tilbydes ansættelse med løntilskud.

sammenhæng. Således blev der peget på, at et praktikforløb med fordel kan følges op af en periode i løntilskud, da denne kombination for nogle kvinder har givet den fornødne åbning til at få foden inden for på en konkret arbejdsplads. Netop på grund af de sproglige udfordringer og de besværligheder, der kan være med at få formidlet og oversat kvindernes forskellige formelle og uformelle kvalifikationer, kan det være en fordel at have et lidt længere forløb. Det er dog et tveægget sværd, idet kvinderne i høj grad befinder sig under tidsmæssigt pres, hvor langvarige forløb, der ikke med sikkerhed fører til beskæftigelse, er problematiske i forhold til en målsætning om tidsubegrænset opholdstilladelse.

1.5 Konklusioner og anbefalinger

På baggrund af ovenstående kortfattede gennemgang af undersøgelsens resultater drages en række opsummerende konklusioner, og der peges på anbefalinger som følge heraf i forhold til den fremtidige indsats over for familieforsørgede indvandrerkvinder.

De familieforsørgede indvandrerkvinder er en meget sammensat gruppe, både hvad angår kompetencer og kulturel forankring. Samtidig synes familieforsørgede indvandrerkvinder at være en meget motiveret gruppe i forhold til beskæftigelse, men motivationen kan have mange forskellige ansigter. Det er derfor nødvendigt både at tilpasse indsatsen til denne mangfoldighed i gruppen, samt dens behov og forudsætninger, og desuden at tilpasse indsatsen til den enkelte kvinde, så den tilgodeser de faktorer, der motiverer netop hende.

Der er en tendens til, at gruppen af familiesammenførte indvandrerkvinder, blandt andet på grund af de strammede familiesammenføringsregler, samlet set rummer flere ressourcer end tidligere. Kvinderne kan overordnet opdeles i to undergrupper, henholdsvis de relativt nytillkomne med et vist kvalifikationsniveau og kvinder fra mere traditionelle gæstearbejderlande med ringere kvalifikationer. Undersøgelsen peger i retning af, at der i den førstnævnte gruppe kan være en uudnyttet arbejdskraftreserve som med en målrettet indsats kan bringes i spil.

Det er vigtigt at have for øje, at barriererne i forhold til at få de familieforsørgede kvinder i uddannelse eller beskæftigelse ikke kun ligger hos kvinderne selv, men også hos arbejdsgivere og arbejdsmarkedets rummelighed. Hurtigt i job er ofte – men langt fra altid – den bedste løsning, og det er især ikke tilfældet, hvis kvindernes medbragte kvalifikationer ikke anvendes. Medbragte kvalifikationer forringes i takt med, at de ikke bliver brugt. Fastholdelse i job, hvor kvalifikationer ikke anvendes, kan derfor virke forringende i forhold til fremtidig beskæftigelse. Arbejdsmarkedet skal blive bedre til at drage nytte af kvindernes medbragte kvalifikationer, og der skal gives gode muligheder for opkvalificering og genuddannelse. Kvindernes position i marginale job gør dem endvidere sårbare for eventuelle perioder med lavkonjunktur.

Undersøgelsen peger på nogle barrierer for kommunernes brug af 'kan-bestemmelserne'. Det er vigtigt at sikre, at incitamentene til, at kommunerne gør brug af "kan-bestemmelserne" fungerer – herunder sikre information til kommunerne om, at en indsats over for denne gruppe af kvinder kan være en god investering på både kort og lang sigt. En forudsætning for at kommunerne kan prioritere indsatsen over for de familieforsørgede indvandrerkvinder er, at sagsbehandlere skal "gives luft", for at de kan prioritere indsatsen over for de familieforsørgende indvandrerkvinder. Samtidig ser der ud til at være behov for at klæde jobkonsulenterne bedre på i forhold til at oversætte og udnytte de familieforsørgede kvinders kvalifikati-

oner til en dansk kontekst. En sammenhængende indsats med sammentænkte forløb med sproglig opkvalificering og virksomhedspraktik afsluttende med løntilskud synes at være en god model over for gruppen af familieforsørgede indvandrerkvinder. Dog er gruppen sårbar over for lange forløb på grund af det tidspres, der nu ligger i reglerne om tidsubegrænset opholdstilladelse (jf. fodnote 8).

2 Formål og baggrund

Formålet med undersøgelsen er at sætte fokus på kvindelige indvandrere, som hverken er i beskæftigelse eller modtager offentlige overførselsindkomster samt på disse kvinders barrierer og muligheder for beskæftigelse og uddannelse. Denne gruppe af kvindelige indvandrere betegnes i det følgende som *familieforsørgede indvandrerkvinder*. Betegnelsen "familieforsørgede" dækker over, at kvinderne i realiteten er ægtefælleforsørgede eller forsørget af andre end ægtefællen (eksempelvis flere voksne familiemedlemmer bosiddende på samme bopæl). I undersøgelsen sondres yderligere mellem indvandrerkvinder, der på nuværende tidspunkt *er* familieforsørgede og dem, der på et tidspunkt *har været* familieforsørgede.

Der har i forskningsmæssig henseende ikke tidligere været specifikt fokus på gruppen af familieforsørgede indvandrerkvinder, hvilket i sig selv har været en blandt flere anledninger til at iværksætte undersøgelsen. Samtidig er der siden 1999 kommet en række supplerende bestemmelser i udlændingeloven, som har betydning for netop denne gruppe. Det gælder blandt andet indførelsen af 24-års-reglen og skærpelsen af forsørgelseskravet i 2002, som har medført en ny sammensætning af gruppen af familieforsørgede.

2.1 Undersøgelsens forskningsspørgsmål

Baggrunden for at sætte forskningsmæssig fokus på familieforsørgede indvandrerkvinder er, at vi ved meget lidt om denne gruppe. Både om hvilke baggrundskaraktistika der gør sig gældende for kvinderne i denne målgruppe, men også den eksisterende viden om deres tilknytning til uddannelsessystemet og arbejdsmarkedet er yderst mangelfuld. Et af argumenterne for at søge mere viden om de familieforsørgede kvinder er, at den lave arbejdsløshed, som p.t. gør sig gældende på det danske arbejdsmarked, øger presset i forhold til at sikre, at en eventuel arbejdskraftreserve så vidt muligt udnyttes. Samtidig er det interessant at se på gruppen i forlængelse af stramningerne i udlændingeloven gennem de seneste år. Fra flere sider er det blevet påpeget, at en "ny" og mere ressourcestærk gruppe af indvandrere kommer til landet, jf. bl.a. Videnscenter for kompetenceafklaring af flygtninge og indvandrere (2006) og Rockwool Fondens Forskningsenhed (2007). Desuden repræsenterer de familieforsørgede indvandrerkvinder en befolkningsgruppe, som er interessant i den forstand, at de gennem deres rolle som forældre er med til at præge deres børn og opdrage dem til at være borgere og deltage i det danske samfund. Sidst men ikke mindst vil en indsats nu kunne være med til at mindske risikoen for, at familieforsørgede indvandrerkvinder senere hen optræder som ydelsesmodtagere.

Der findes i Danmark ikke tidligere undersøgelser, der alene fokuserer på gruppen af familieforsørgede indvandrerkvinder, men der findes en række undersøgelser om beslægtede grupper. En undersøgelse vedrørende unge indvandrere uden for arbejdsstyrken i Københavns Kommune (en gruppe, der også indeholder familieforsørgede indvandrerkvinder), angiver, at gruppen ikke er stabil, der er mange bevægelser til og fra, som går i forskellige retninger, fx både ind og ud af beskæftigelse, uddannelse og offentlig forsørgelse, jf. Ipsen m.fl. (2006). Det anføres, at de unge gifte kvinder er meget motiverede for at få en uddannelse og en tilknytning til arbejdsmarkedet. Men der er en lang række barrierer, der skal overvindes, før de kan få et fodfæste på arbejdsmarkedet. De lever ofte under stramme økonomiske vilkår, hvor mandens indtægt, oftest fra ufaglært arbejde, skal dække alle udgifter. Boligstandarden er ikke særlig høj, og ønsket om en større og bedre bolig er en del af baggrunden for ønsket om en fremtidig tilknytning til arbejdsmarkedet. Indvandrerkvindernes kendskab til arbejdsmarkedet er typisk meget begrænset, og deres forestillinger om jobmuligheder retter sig især mod arbejde, de er stødt på i deres daglige liv. Det er fx pædagogarbejde eller den ty-

pe arbejde, de evt. tilbydes, som kan være begrænset af sagsbehandlernes forventninger til og forestillinger om, hvad indvandrerkvinder er gode til, jf. Dahl og Jakobsen (2005).

Undersøgelsen i denne rapport bidrager med svar på helt grundlæggende spørgsmål specifikt om gruppen af familieforsørgede indvandrerkvinder. Herunder: *Hvad kendetegner denne gruppe af kvinder? I hvilket omfang har/får disse kvinder uddannelse og beskæftigelse? Hvilken type uddannelse og beskæftigelse er der tale om? Og hvad motiverer dem i den retning?*

Samtidig beskæftiger undersøgelsen sig også mod den kommunale indsats, der rettes mod gruppen af familieforsørgede kvinder. Med indsats menes her det arbejde, som kommunerne gør i forhold til kvinderne. Familieforsørgede indvandrerkvinder, der er ankommet fra 1999 og frem, modtager som minimum tilbud om deltagelse i et introduktionsprogram. Programmet rummer bl.a. samtaler med en kommunal sagsbehandler, fastlæggelse af beskæftigelses- og eller uddannelsesmål, samt henvisning til danskuddannelse herunder danskundervisning og undervisning i kultur- og samfundsforståelse (jf. gennemgang af lovgrundlaget nedenfor)². Når vi i herværende arbejdsrapport beskriver den kommunale indsats, er fokus rettet mod disse elementer i integrationsforløbet samt de uddannelses- og beskæftigelsesrettede tilbud, der måtte ligge udover.

Dermed bidrager undersøgelsen med svar på spørgsmålet: *Hvilken integrations- og beskæftigelsesrettet indsats er rettet mod de familieforsørgede kvinder og hvilken betydning har den?*

Undersøgelsen omhandler alene familieforsørgede indvandrerkvinder blandt førstegenerations-indvandrere³. Baggrunden for ikke at inddrage familieforsørgede indvandrerkvinder blandt andengenerationsindvandrere (efterkommere)⁴ er, at både danske og internationale analyser viser, at integrationsproblemerne er størst for førstegenerationsindvandrere, ligesom relativt få andengenerationsindvandrere har nået den arbejdsdygtige alder. Undersøgelsens målgruppe rummer kvinder i aldersgruppen 25-66 år. Kvindernes nationalitet spænder vidt, dog er kvinder fra Vesteuropæiske lande⁵ samt Nordamerika ikke inddraget i analysen (jf. afsnit 3 for en uddybning af populationen, som indgår i undersøgelsen).

2.2 Den lovgivningsmæssige baggrund

Som central baggrund for at forstå sammensætningen i gruppen af familieforsørgede kvinder samt den integrations- og beskæftigelsesrettede indsats kommunerne har mulighed for at tilbyde målgruppen, gives et kort oprids af det historiske og gældende lovgrundlag, som er relevant herfor. De relevante ændringer og tilføjelser drejer sig dels om integrations- og udlændingelovgivningen og de stramninger, som er foretaget gennem de seneste år, dels om de muligheder som integrationsloven fra hhv. marts og juni 2004 har givet kommunerne i forhold

² Se også AKF's undersøgelse om effekter af integrationsprogrammet (Clausen m.fl. 2006).

³ Definitionen af indvandrere følger definitionen anvendt af Danmarks Statistik: "Indvandrere er personer født i udlandet af forældre, der begge (eller den ene, hvis der ikke findes oplysninger om den anden) er udenlandske statsborgere eller født i udlandet. Hvis der ikke findes oplysninger om nogen af forældrene, og personen er født i udlandet, opfattes personen som indvandrer".

⁴ Definitionen af efterkommere følger definitionen anvendt af Danmarks Statistik: "Efterkommere er personer født i Danmark af forældre, hvoraf ingen er dansk statsborger født i Danmark. Hvis der ikke findes oplysninger om nogen af forældrene, og personen er udenlandsk statsborger, opfattes personen som efterkommer".

⁵ Finland, Island, Liechtenstein, Luxembourg, Monaco, Norge, Nordirland, Sverige, Andorra, Belgien, Frankrig, Grækenland, Holland, Irland, Italien, Malta, Portugal, San Marino, Schweiz, Spanien, Storbritannien, Vatikanstaten, Tyskland, Østrig.

at tilbyde familieforsørgede – herunder undersøgelsens målgruppe – en beskæftigelsesrettet indsats og modtage økonomisk tilskud herfor⁶.

Siden 1999 er der kommet en række supplerende bestemmelser i udlændingeloven, hvor indførelsen af 24-års-reglen i 2002 og særligt skærpelsen af forsørgelseskravet fra samme år har været betydende for en ny sammensætning i familieforsørgergruppen. 24-års-reglen har medvirket til en ældre og mere uddannet/erfaren gruppe⁷. Den herboende ægtefælle skal for at familiesammenføringen kan blive en realitet stille med en bankgaranti, der fra og med 2003 reguleres én gang årligt. Reguleringen sker ikke for dem, som allerede har stillet bankgaranti, men vedrører kun nye familiesammenføringer. Reguleringen sker den 1. januar efter satsreguleringsprocenten. (garantien stod til 58.207 kr. efter 2008-niveau, jf. www.nyidanmark.dk).

De andre lovændringer, som skal nævnes her, har ikke at gøre med sammensætningen af gruppen af familieforsørgede indvandrerkvinder, men handler i stedet om de lovgivningsmæssige rammer, der eksisterer for den integrationsindsats, kommunerne som et minimum *skal* tilbyde familieforsørgede indvandrerkvinder og endvidere om den beskæftigelsesrettede indsats, kommunerne *kan* tilbyde familieforsørgede indvandrerkvinder.

Den indsats, kommunerne ”skal” tilbyde

Fra og med integrationslovens indførelse i 1999 skal kommunerne tilbyde alle nye indvandre-re et introduktionsprogram på op til tre år, der som minimum indeholder danskuddannelse, herunder undervisning i dansk kultur og samfundsforhold – et tilbud, som også familieforsørgede skal tage imod, såfremt de ønsker tidsubegrænset opholdstilladelse i Danmark. Kravene til udlændinges tidsubegrænsede opholdstilladelse er løbende blevet skærpet, hvor en ændring pr. 1. januar 2006 yderligere skærpede reglerne for bestået danskprøve (indført i 2002) med indførelse af underskrevet integrationskontrakt og erklæring om aktivt medborgerskab. Ved udløbet af den treårige introduktionsperiode udarbejdes således en status for udlændinges deltagelse i introduktionsprogrammet. Denne status skal danne grundlag for kommunens udtalelse til Udlændingesservice om, hvorvidt introduktionsprogrammet er gennemført⁸.

Den indsats, kommunerne ”kan” tilbyde (kan-bestemmelserne)

I forhold til den beskæftigelsesrettede indsats over for målgruppen, som kommunerne kan vælge at tilbyde, sker de væsentligste lovændringer hhv. 1. marts og 1. juni 2004. Siden da har det været muligt for kommunerne at give tilbud til familieforsørgede om ansættelse med løntilskud, virksomhedspraktik og støtte til mentorfunktion og modtage fuldt tilskud fra sta-

⁶ Tilskudsordningerne, som kommunerne kan opnå for virksomhedspraktik og ansættelse med løn-tilskud, har betydet, at kommunerne har modtaget fuld dækning fra staten af udgifter til familieforsørgede, som har knyttet sig til ordningerne. Fra og med 1. januar 2008 er denne tilskudsordning ændret således, at det fulde tilskud er reduceret til en statslig refusion på 50%.

⁷ Sidenhen er reglerne blevet skærpet yderligere, idet hverken den herboende eller den familiesammenførte ægtefælle modtager offentlige ydelser efter integrationsloven eller aktivloven før den familiesammenførte ægtefælle har opnået permanent opholdstilladelse.

⁸ Efter ændring i Udlændingeloven 1. maj 2007 skal udlændinge, for at få tidsubegrænset opholdstilladelse, bestå en integrationseksamen som anses for bestået, når udlændingen har haft 2½ års ordinær fuldtidsbeskæftigelse (4810 timer) og har bestået enten Danskprøve 2 eller Danskprøve 1 kombineret med en bestået engelskprøve på et niveau, som svarer til Danskprøve 2. Kravet om integrationseksamen omfatter ikke udlændinge, der er meddelt opholdstilladelse inden den 1. juli 2006, og som har bestået det hidtil gældende sprogkrav og senest den 29. november 2006 (lovforslagets fremsættelse) har gennemført introduktionsprogrammet.

ten for omkostninger forbundet hermed, jf. lov nr. 245 af 10. juni 2003 samt Videnscenter for kompetenceafklaring af flygtninge og indvandrere (2006). Yderligere har kommunerne fra 1. marts 2007 fået udvidede muligheder for at give tilbud til familieforsørgede, hvilket betyder, at hele tilbudsviften inden for beskæftigelsesindsatsrammen kan benyttes, herunder vejledning og opkvalificering og modtager fuldt tilskud fra staten. Kommunerne har kunnet hjemtage tilskud i op til ni måneder. En række af kan-bestemmelserne udspringer af integrationsloven og kan derfor i fuld udstrækning tilbydes til personer omfattet af integrationsloven. Familieforsørgede ægtefæller kan således tilbydes hele tilbudsviften i integrationsloven i den 3-årige introduktionsperiode. Og efter den 3-årige introduktionsperiodes ophør kan familieforsørgede ægtefæller modtage tilbud efter tilbudsviften i beskæftigelsesloven.

3 Datamaterialet og den empiriske metode

I besvarelsen af de spørgsmål, som undersøgelsen belyser, anvendes både et kvalitativt interviewbaseret datamateriale og et kvantitativt registerbaseret datamateriale. I det følgende afsnit beskrives det samlede datamateriale nærmere. Det bør i forbindelse med beskrivelsen bemærkes, at der ligger en implicit tidsmæssig asymmetri i de to anvendte datamaterialer, idet det kvantitative registerbaserede datamateriale kun er tilgængeligt frem til og med 2005, mens det kvalitative datamateriale er indsamlet i sidste halvår af 2007 og første halvår af 2008. Implikationerne af denne tidsmæssige forskydning er inddraget i forbindelse med besvarelsen af de spørgsmål, som undersøgelsen belyser.

3.1 Det kvantitative datamateriale

I dette afsnit redegøres for den empiriske tilgang til undersøgelsens kvantitative delanalyser. Først beskrives det registerbaserede datamateriale, som danner baggrund for analysen, og dernæst de centrale begreber i analysen. Derefter beskrives konkret, hvilke delanalyser der foretages, samt hvilken metode der anvendes. Afslutningsvis redegøres for, hvilke forklarende faktorer der inddrages i analyserne.

3.1.1 AKF's registerbaserede databaser

De kvantitative analyser i rapporten bygger på AKF's registerbaserede databaser hos Danmarks Statistik. Databaserne omfatter alle personer i Danmark i perioden 1984-2007 og bygger på en lang række delregistre, herunder personstatistikken, indkomststatistikken, IDA, AMFORA mv. Enkelte af disse delregistre er på nuværende tidspunkt kun opdateret frem til og med 2005, og det gælder bl.a. indkomststatistikken. Det har af den grund kun været muligt at identificere familieforsørgede frem til og med 2005. Endvidere har bruttoficeringen af indkomstoverførsler 1. januar 1994 talt for, at analysen tilbage i tid afgrænses ved 1994⁹. Dermed består det overordnede kvantitative datamateriale af registerbaserede oplysninger for perioden 1994-2005. En del af rapportens statistiske analyser vil dog alene fokusere på perioden fra 1997-2005, idet flere for analysen centrale variabler først registreres hos Danmarks Statistik fra det tidspunkt¹⁰.

De registerbaserede databaser er opbygget som paneldatabaser, hvor hvert enkelt individ kan følges fra år til år. Det er på den baggrund muligt at foretage en forløbsanalyse og dermed følge, om familieforsørgede personer vedbliver at være familieforsørgede eller på et senere tidspunkt skifter til anden status, kommer i beskæftigelse, opkvalificerer sig mv. Idet de registerbaserede databaser omfatter hele befolkningen, er det endvidere muligt at koble ægtepar og/eller personer på en given adresse for derved at beskrive husholdningskompositionen.

3.1.2 Målgruppen og de centrale begreber

Idet formålet med rapporten er at belyse familieforsørgede indvandrekvinders barrierer i forhold til beskæftigelse og uddannelse, er tre begreber centrale i rapportens kvantitative analyser.

⁹ Bruttoficeringen medførte, at alle indkomstoverførsler blev sat op, men blev samtidig gjort skattepligtige, således at nettoeffekten var omtrent uændret.

¹⁰ Det gælder bl.a. arbejdsmarkedsforanstaltninger.

Det *første* centrale begreb beskriver, hvorvidt en person er familieforsørget eller ikke. Igennem rapporten defineres familieforsørgede som personer, hvis årlige bruttoindkomst ikke overstiger kr. 10.000 i 2000-priser¹¹. Dermed adskiller definitionen sig fra Integrationsministeriets tidligere anvendte definition, der definerer familieforsørgede (selvforsørgede) som personer, der ikke modtager offentlig forsørgelse, dvs. lever af formue, forsørges af ægtefælle (eller har ikke-registreret arbejde).

Det *andet* centrale begreb er beskæftigelsesomfanget i et givet år. I rapporten er en persons beskæftigelsesomfang bestemt på baggrund af personens årlige ATP-indbetaling, hvor beskæftigelsesomfanget bestemmes som ATP-bidragets størrelse i forhold til et ATP-bidrag svarende til en fuldtidsansættelse. Beskæftigelsesomfanget er derfor angivet i procent af fuldtidsbeskæftigelse.

Det *tredje* og sidste centrale begreb er igangværende uddannelse, dvs. en variabel, der angiver, hvorvidt den pågældende er i gang med en uddannelse.

Grundpopulationen for analyserne i den kvantitative del af undersøgelsen er indvandrerkvinder i aldersgruppen 25-66 år og som ikke har oprindelsesland i Vesteuropa eller Nordamerika. Der sættes i analyserne især fokus på kvinder fra Tyrkiet, Pakistan, Iran, Polen, Baltikum, Rusland, Thailand og Filippinerne. Andengenerationsindvandrerkvinder (efterkommere) indgår ikke i analysen.

3.1.3 Kvantitative analyser

Den kvantitative del af undersøgelsen er bygget op omkring tre delanalyser, der alle tager udgangspunkt i ovenstående datamateriale og begreber. Dette beskrives nærmere i det følgende. For en nærmere beskrivelse af de anvendte statistiske modeller henvises til Wooldridge (2003).

Hvem er de familieforsørgede?

Den *første* delanalyse er en beskrivelse og en statistisk analyse af, hvem de familieforsørgede er og deres karakteristika. Den beskrivende del beskriver, hvor mange familieforsørgede der er, hvad der karakteriserer dem og herunder, hvordan de adskiller sig fra ikke-familieforsørgede. Hovedparten af den beskrivende analyse omfatter tidsperioden 1994-2005.

Den statistiske analyse fokuserer på sandsynligheden for at være familieforsørget i et givet år i perioden 1999-2005. Analysen er foretaget på baggrund af estimation af probit panelmodeller (jf. Wooldridge, 2003), hvor der inddrages forklarende faktorer som relaterer sig til hhv. demografi, husholdningskarakteristika, indvandrerkarakteristika samt uddannelse og erhvervs erfaring (model 1)¹².

Hvad sker der med de familieforsørgede?

Den *anden* delanalyse er en beskrivelse og en statistisk analyse af, hvad der efterfølgende sker med dem, der på et tidspunkt er familieforsørgede. Den beskrivende del indledes med beskæftigelsesprofiler og profiler for uddannelse for personer, der er familieforsørgede i enten 1997, 2000, 2003 og 2005. Profilerne dækker tidsperioden 1997-2005. Dette følges op af en beskrivelse af tidligere familieforsørgede personers status i 2005 (familieforsørgede i hhv. 1997, 2000 eller 2003). Denne status sammenholdes med, hvor mange der har opkvalificeret

¹¹ Alle beløb er indekseret til prisniveauet i 2000, og den nominelle grænse på kr. 10.000 gælder derfor kun i det år. I 2005 er den nominelle grænse eksempelvis kr. 11.020.

¹² Et samlet overblik over de estimerede modeller er vist i tabel 3.1.

sig eller genuddannet sig siden det år, hvor de var familieforsørget¹³. Den beskrivende del af denne delanalyse afsluttes med et fokus på, hvilke typer af job de tidligere familieforsørgede får i de tilfælde, hvor de efterfølgende opnår beskæftigelse. Der lægges her vægt på hhv. branche og stillingskategori.

Den statistiske analyse tager udgangspunkt i personer, der i tiden t er familieforsørgede og estimerer sandsynligheden for, at de i tiden $t+2$ (dvs. to år efter familieforsørgelse) er hhv. familieforsørget (model 2) eller har et beskæftigelsesomfang på mere end 50% (model 3). Analysen er foretaget på baggrund af estimation af probit panelmodeller (jf. Wooldridge, 2003), hvor der inddrages forklarende faktorer som relaterer sig til hhv. demografi, husholdningskarakteristika, indvandrerkarakteristika, uddannelse, erhvervserfaring, og om personen har opkvalificeret sig eller genuddannet sig siden tiden t (dvs. det år, hvor personen var familieforsørget)¹⁴. Der tages udgangspunkt i personer i 2005 (familieforsørgede i 2003), 2002 (familieforsørgede i 2000) og 1999 (familieforsørgede i 1997).

Hvilken betydning har danskundervisning og arbejdsmarkedsforanstaltninger?

Den *tredje* delanalyse er en beskrivelse af omfanget af arbejdsmarkedsforanstaltninger og danskundervisning samt en statistisk analyse af, hvilken betydning det har for beskæftigelsesomfanget og det at komme i gang med en uddannelse.

Den beskrivende del indledes med en beskrivelse af omfanget af arbejdsmarkedsforanstaltninger i perioden 1997-2005 med henblik på at undersøge, om familieforsørgede deltager mere eller mindre i arbejdsmarkedsforanstaltninger end ikke-familieforsørgede. Endvidere beskrives omfang og deltagelse i danskundervisning i 2005¹⁵.

Den statistiske analyse tager udgangspunkt i personer, der var familieforsørgede i 2003¹⁶ og estimerer modeller for deres status i 2005 (dvs. to år efter familieforsørgelse). Først og fremmest estimeres en probitmodel (jf. Wooldridge, 2003) for sandsynligheden for at være i gang med en uddannelse i 2005 (model 4), hvor der inddrages aspekter omkring arbejdsmarkedsforanstaltninger i 2004. Endvidere inddrages forklarende faktorer som relaterer sig til hhv. demografi, husholdningskarakteristika, indvandrerkarakteristika, uddannelse og erhvervserfaring. Derudover estimeres en tobitmodel¹⁷ (jf. Wooldridge, 2003) for beskæftigelsesomfanget i 2005 (model 5), hvor der inddrages aspekter omkring arbejdsmarkedsforanstaltninger i 2004. Endvidere inddrages forklarende faktorer, som relaterer sig til hhv. demografi, husholdningskarakteristika, indvandrerkarakteristika, uddannelse, erhvervserfaring og om personen har opkvalificeret sig eller genuddannet sig siden tiden t (dvs. det år hvor personen var familieforsørget). Disse analyser foretages for personer i 2005 der alle var familieforsørgede i 2003.

¹³ Definitionen af opkvalificering og genuddannelse beskrives nærmere i afsnit 3.1.4.

¹⁴ Model 3 er også estimeret som en tobitmodel for beskæftigelsesomfanget, hvilket ikke ændrede resultaterne.

¹⁵ Belysningen af aspekter omkring danskundervisning omfatter alene perioden 2004-2005, idet danskundervisningsprogrammet omlægges fra og med 2004, hvilket tidligere er analyseret af AKF, jf. Husted (2008). Resultater, der hidrører fra den gamle ordning, vurderes ikke at være centrale i forhold til rapportens konklusioner.

¹⁶ Årsagen til, at der alene fokuseres på personer, der var familieforsørgede i 2003, skyldes, at kommunernes mulighed for at give tilbud og opnå tilskud hertil i relation til indsatser rettet mod målgruppen først er trådt i kraft på det tidspunkt og fremad.

¹⁷ Den anvendte model er en 2-limit tobit, idet den afhængige variabel er trunkeret i begge ender og har et udfaldsrum fra [0:1].

Tilsvarende estimeres en probitmodel for sandsynligheden for at være i gang med en uddannelse i 2005 (model 6) og en tobitmodel (jf. Wooldridge, 2003) for beskæftigelsesomfanget på det tidspunkt (model 7), hvor der i begge modeller inddrages aspekter omkring danskundervisning i tiden 2004. Der anvendes de samme øvrige forklarende faktorer som i modellerne for arbejdsmarkedsforanstaltninger. Disse analyser foretages alene for personer i 2005, der var familieforsørgede i 2003. Baggrunden for at estimere separate modeller for danskundervisning, er henblik på at belyse en mulig betydning af indplaceringsniveau og progression i danskuddannelsen.

3.1.4 De forklarende faktorer

Til at belyse de centrale begreber anvendes som anført ovenfor en række forklarende faktorer. Overordnet set kan de forklarende faktorer inddeles i faktorer, der relaterer sig til hhv. demografiske karakteristika, husholdningskarakteristika, indvandrer-karakteristika, uddannelse og erhvervserfaring samt arbejdsmarkedsforanstaltninger og danskundervisning. Endvidere inddrages i den beskrivende analyse oplysninger omkring brancher og stillingskategorier for dem, der opnår beskæftigelse. I det følgende beskrives de forklarende faktorer mere detaljeret.

Demografiske karakteristika

De demografiske karakteristika omfatter først og fremmest personens alder, som i udgangspunktet er afgrænset til 25-66 år, samt hvorvidt personen er enlig og hvis ikke, hvorvidt de så har en dansk partner. Derudover inddrages en variabel, der beskriver antallet af børn samt en indikator for, hvorvidt personen har små børn (0-5 år).

Husstandskarakteristika

Hvorledes husholdningerne er sammensat inddrages også i analyserne. Helt konkret fokuseres på, hvor mange personer der i AKF's registre er registreret på en given adresse og dermed i husstanden¹⁸. Idet analyserne også inddrager antal børn i husstanden (jf. ovenfor), er det muligt i analyserne at tage højde for aspekter omkring betydning af at være en storfamilie, hvor eksempelvis flere familiemedlemmer, ud over to forældre med tilhørende børn, bor under samme tag.

Indvandrer-karakteristika

I gennem rapporten opdeler den kvantitative analyse indvandrerkvinder med udgangspunkt i deres oprindelsesland. I analyserne sættes der fokus på indvandrergrupper, der udgør en stor andel af indvandrerpopulationen i Danmark. De inddeles i følgende overordnede grupper: Tyrkiet, Pakistan, Iran, Polen, Baltikum, Rusland, Thailand, Filippinerne og "Andre lande", hvor sidstnævnte i de statistiske analyser er referencekategorien¹⁹. Endvidere inddrages antallet af år siden indvandring samt en indikator for, om personen er indvandret inden for de seneste tre år og dermed som følge af integrationsloven efter 1999 vil være i gang med introduktionsprogrammet. Der inddrages også en indikator for uoplyst indvandringsdato. Idet en manglende indvandringsdato som oftest skyldes, at personen er indvandret før 1968, hvor CPR-nummeret blev indført, vil personer med uoplyst indvandringsår i de fleste tilfælde have

¹⁸ Antallet af personer på samme adresse er trunke ret ved 10 personer.

¹⁹ Estimationerne har også været foretaget med en anden landegruppering: Vesteuropa, Østeuropa, Nordamerika, Nordafrika (Middelhavslandene), Afrika (øvrige Afrika), Mellemøsten (inkl. Tyrkiet, Iran, Irak, Afghanistan og Pakistan), Asien og "Andre" (Australien og New Zealand og flere østater). Dette ændrede ikke ved rapportens konklusioner.

været i landet i ganske mange år. Derudover inddrages personens opholdsgrundlag, som kan være enten "flygtning", "familiesammenført til flygtning", "familiesammenført til andre" og "uoplyst/andet opholdsgrundlag", hvor sidstnævnte i de statistiske analyser er referencekategorien.

Uddannelse og erhvervserfaring

I analyserne inddrages også personens uddannelseslængde målt i år. Uddannelseslængden er bestemt som den normerede tid, den pågældende uddannelse tager. Derudover inddrages en indikator for, om uddannelsen er erhvervet i udlandet. Baggrunden herfor er, at indtil 1999 blev nyindvandrede medbragte uddannelse ikke registreret. For at opnå den information, gennemførte Danmarks Statistik i 1999 en spørgeskemaundersøgelse (med en opfølgning i 2002) blandt alle førstegenerationsindvandrere, der ikke havde gennemført en dansk uddannelse, og oplysningerne omkring medbragt uddannelse er således selvrapporterede. Oplysningerne herfra er tilføjet de officielle registre med en markering om, at uddannelsen er erhvervet i udlandet. Sidenhen registreres indvandrernes medbragte uddannelse af landets sprogcentre og tilføjes de officielle registre med en markering om, at uddannelsen er erhvervet i udlandet²⁰. Idet langt fra alle responderede på spørgeskemaundersøgelsen, er der en del indvandrere med uoplyst uddannelseslængde. Dette kontrolleres der så vidt muligt for i analyserne. Såfremt en indvandrer efterfølgende erhverver en dansk uddannelse, overskriver dette informationerne om medbragt uddannelse²¹. Dette giver mulighed for at beregne en variabel, som i analysen benævnes "genuddannelse". Genuddannelse antages at være tilfældet, hvis en tidligere selvrapporteret uddannelseslængde (fx indsamlet via spørgeskemaundersøgelsen i 1999) senere hen erstattes af en dansk uddannelse med en kortere uddannelseslængde. I det tilfælde, hvor en tidligere uddannelseslængde (dansk såvel som udenlandsk) erstattes af en længere uddannelseslængde, betegnes dette som "opkvalificering". Ud over uddannelse inddrages også forudgående erhvervserfaring i analyserne. Erhvervserfaring er beskæftigelse omregnet til fuldtidsår og er registreret siden 1980.

Arbejdsmarkedsforanstaltninger og danskundervisning

I forbindelse med inddragelse af arbejdsmarkedsforanstaltninger tages der udgangspunkt i AMFORA-statistikens gruppering af foranstaltninger. De mange typer af foranstaltninger aggregeres i analysen til fire hovedgrupper af foranstaltninger: "Virksomhedspraktik", "Løn-tilskud", "Integrationsuddannelse"²² samt "Andre foranstaltninger". Bilag B beskriver nærmere, hvilke foranstaltninger der indgår i hver af de fire hovedgrupper.

Tilsvarende inddrages oplysninger om sprogskoledeltagelse for kvinderne. På grund af en grundlæggende ændring af strukturen i danskundervisningen med virkning fra og med 1. januar 2004 anvendes kun oplysninger om sprogskoledeltagelse og indplacering i den periode²³. I analysen inddrages, hvor mange der i 2005 deltager i danskundervisning, hvilken danskuddannelse de fra starten blev indplaceret på, samt hvorvidt de har haft progression.

²⁰ Registreringen foregår dog ikke helt systematisk, og oplysninger om medbragt uddannelse også efter 1999 er derfor forbundet med en vis usikkerhed.

²¹ Idet danske uddannelsesoplysninger anses som mere pålidelige end selvrapporterede uddannelsesoplysninger indsamlet på baggrund af spørgeskema.

²² Integrationsuddannelse omfatter foranstaltninger inden for kategorierne kursus i samfundsforståelse, danskundervisning og særligt tilrettelagt danskundervisning

²³ Tidligere analyser gennemført i AKF har vist, at det analysemæssigt er ganske svært at håndtere denne grundlæggende ændring rent analysemæssigt, jf. Husted (2008). Af hensyn til samspillet med den kvalitative del af analysen, er der kun anvendt sprogskoleoplysninger fra 2004 og frem.

Med progression menes, hvorvidt de har gennemført og afsluttet et modul og sidenhen er rykket op på et højere niveau. I den del af analysen, der undersøger, om deltagelse i dansk-uddannelse øger den efterfølgende beskæftigelsesgrad eller sandsynligheden for at komme i gang med en uddannelse, anvendes sprogscoleoplysninger fra 2004.

Branche og stillingskategori

I en del af den beskrivende analyse inddrages stillingskategori og branchetilhørsforhold for de tidligere familieforsørgede indvandrerkvinder, der efterfølgende opnår beskæftigelse.

Branchekategoriseringen tager udgangspunkt i den officielle danske branchekode DB93, hvor der foretages en aggregering af brancherne til 27 primære brancher. Blandt disse 27 brancher udvælges en række for målgruppen centrale brancher²⁴, mens de resterende samles i en restkategori, der kaldes "Anden branche". De udvalgte brancher er: "Nærings- og nydelsesmiddelindustri", "Mineralolie-, kemisk- og plastindustri mv.", "Jern- og metalindustri", "Engros- og agenturhandel undt. m. biler", "Detailh. og reparationsvirks. undt. biler", "Hotel- og restaurationsvirksomhed mv.", "Transportvirksomhed", "Forretningsservice mv.", "Offentlig administration mv.", "Undervisning", "Sundhedsvæsen mv.", "Sociale institutioner mv." og "Renovation, foreninger og forlystelser mv."

Stillingskategorierne bygger på Danmarks Statistiks fagklassifikation, og der opereres i analysen med følgende stillingskategorier: "Ledelse på øverste plan", "Arbejde, der forudsætter færdigheder på højeste niveau", "Arbejde, der forudsætter færdigheder på mellemniveau", "Kontorarbejde", "Salgs-, service- og omsorgsarbejde", "Arbejde inden for landbrug, gartneri, skovbrug, jagt og fiskeri, der forudsætter færdigheder på grundniveau", "Håndværkspræget arbejde", "Proces- og maskinoperatørarbejde samt transport- og anlægsarbejde" og "Andet arbejde"²⁵.

De estimerede modeller

På baggrund af ovenstående afsnit sammenfattes i tabel 3.1 en oversigt over, hvilke modeller der indgår i analysen, og hvilke forklarende faktorer der indgår i de enkelte modeller.

²⁴ Kriteriet for udvælgelsen er, at branchen beskæftiger >2% af de tidligere familieforsørgede kvinder, der efterfølgende opnår beskæftigelse.

²⁵ Rengøringsjob befinder sig i kategorien "Andet arbejde".

Tabel 3.1 Oversigt over de estimerede modeller, der indgår i analysen

	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6	Model 7
Modelkarakteristika							
Afhængig variabel	Familie- for- sørget	Familie- for- sørget	Besk. omfang >50%	Uddan- nelse i gang	Besk. omfang	Uddan- nelse i gang	Besk. omfang
Modeltype	Probit	Probit	Probit	Probit	2-limit Tobit	Probit	2-limit Tobit
Panelmodel	JA	JA	JA	NEJ	NEJ	NEJ	NEJ
Periode	1999- 2005	1999, 2002, 2005	1999, 2002, 2005	2005	2005	2005	2005
Forklarende variabler							
Demografi	+	+	+	+	+	+	+
Husholdning	+	+	+	+	+	+	+
Indvandrerkarakteri- stik	+	+	+	+	+	+	+
Uddannelsens længde og erhvervserfaring	+	+	+	+	+	+	+
Opkvalificering og genuddannelse	+	+	+		+		+
Arbejdsmarkedsforan- staltninger				+	+		
Danskundervisning						+	+
Årsindikatorer	+	+	+				

Bem.: Beskrivende tabeller i relation til de estimerede tabeller er placeret i bilag D.

3.2 Det kvalitative datamateriale

Det kvalitative datamateriale består i en række kvalitative interview gennemført i fire udvalgte kommuner. Formålet med de kvalitative interview er at opnå en forståelse af den indsats, kommunerne har iværksat over for kvinderne, samt hvordan de opfatter indsatsen og dens effekt. Datamaterialet er indsamlet på to niveauer. Det *første niveau* er det kommunale niveau, hvor de udvalgte kommuners indsats over for de familieforsørgede indvandrerkvinder belyses på baggrund af interview med kommunale nøglemedarbejdere. Det *andet niveau* er det individuelle niveau, hvor tidligere familieforsørgede indvandrerkvinder beskriver den indsats, de har modtaget, og hvilken effekt den har haft for dem.

De fire kommuner, som deltager i interviewundersøgelsen, er udvalgt ud fra to centrale parametre, som har været mulige at identificere via en indledende beskrivelse af feltet på baggrund af det registerbaserede datamateriale. Det første kriterium var, hvorvidt den enkelte kommune havde et relativt stort antal personer i målgruppen (dvs. familieforsørgede indvandrerkvinder), mens det andet kriterium fokuserede på den enkelte kommunes indsats rettet mod målgruppen²⁶. De fire udvalgte kommuner blev på den baggrund Ishøj, Gladsaxe, Odense og Århus. De kvalitative interview med både kommunale nøglemedarbejdere og tidli-

²⁶ Konkret fokuseres på antallet af familieforsørgede indvandrerkvinder i 2000, og hvorvidt de i henhold til AMFORA har modtaget en indsats i perioden indtil 2004. Da alle kommuner fra og med 1999 skal tilbyde danskuddannelse til alle indvandrere, vil de fire udvalgte kommuner ligge over gennemsnittet af tilbudt indsats, og dermed tilbyde foranstaltninger ud over danskuddannelse.

gere familieforsørgede indvandrerkvinder i de fire kommuner er gennemført i perioden december 2007 til juni 2008.

Analysen af det kvalitative materiale tager udgangspunkt i en forståelse af viden som noget, der ikke blot ligger klar til at blive samlet op, men noget som konstrueres, og som er kontekstuel forankret. Når vi gennemfører interview med både de professionelle og med kvinderne, er udgangspunktet, at den viden, vi opnår, hverken "øses af et kar med svar" eller bliver tilgængelig i kraft af nære emotionelle bånd mellem interviewpersonen og interviewer. Den viden, interviewene giver adgang til, bliver skabt i en relation mellem en interviewer og en interviewperson og må som sådan fortolkes ind i en rammesætning, hvor der er en afsender og en modtager, og at de hver især er placeret i en kontekstuel ramme. Interviewpersonen anskues som en aktiv medkonstruktør af den viden, der kommer til udtryk i interviewet (Holstein & Gubrium, 1995)²⁷. Det kvalitative datamateriale er til analysen bearbejdet i programmet Nvivo 7.

3.2.1 Kvalitative interview med kommunale nøglemedarbejdere

Formålet har været, gennem kvalitative interview med centrale nøglemedarbejdere i kommunerne, at afklare mere præcist, hvori indsatsen over for målgruppen består og ikke mindst at undersøge karakteren af den integrations- og beskæftigelsesindsats, som rettes mod de familieforsørgede indvandrerkvinder, samt hvorvidt der gøres en særlig indsats over for denne gruppe.

Rekrutteringen af kommunale nøglemedarbejdere til deltagelse i interview har fokuseret på at opnå kontakt til personer, som dels har viden om målgruppen, dels viden om den indsats, der tilbydes målgruppen. Dette fokus har resulteret i interview med nøglemedarbejdere som i alle fire kommuner må siges at være de medarbejdere, der befinder sig tættest på målgruppen, og som er placeret forskelligt på jobcentre, sprogcentre, i særlige integrationsenheder eller som privat aktør i samarbejde med kommunen, alt efter hvordan kommunens integrationsindsats er organiseret. Der er i alt gennemført interview med 15 kommunale nøglemedarbejdere.

De kvalitative interview med nøglemedarbejdere i de fire udvalgte kommuner blev foretaget på baggrund af en spørgeramme udarbejdet med henblik på at belyse de problemstillinger, som rapporten fokuserer på. Spørgerammen blev opbygget omkring tematikker som: Organisering af integrationsindsats, arbejdet med målgruppen, målgruppens karakteristika samt særlige metoder og redskaber i indsatsen, dvs. temaer som samlet belyser kommunens grad og karakter af fokus på målgruppen. Spørgerammen blev justeret undervejs, så nye erkendelser løbende er indarbejdet, hvilket illustrerer det analyseaspekt som ofte bliver en integreret del af en åben, men struktureret dataindsamlingsproces. Samtlige interview er optaget på diktafon og sidenhen refereret.

²⁷ Som eksempel kan gives denne pakistanske kvindes udsagn, der via tolken leveres til interviewerne: "Hun vil gerne blive god til dansk, først og fremmest fordi det bliver nemmere i dagligdagen. For det andet, fordi det giver mulighed for uddannelse, og for det tredje kan det muligvis også være på grund af et arbejde. Men de to første ting er det primære mål". Her bliver det tydeligt at vidensproduktionen i interviewsituationen ikke alene handler om at "indsamle viden", men nærmere om, at viden formidles inden for en bestemt kontekst: Interviewpersonen giver udtryk for at hun ikke tænker sig selv som en, der er på vej ud på arbejdsmarkedet. I sit svar imødekommer hun dog det beskæftigelsesrettede fokus i projektet og dermed det, som interviewet udgår fra. Hun taler ikke ud i et tomt rum, men til en modtager (intervieweren), der har en særlig vidensinteresse (som bl.a. handler om muligheder og barrierer i forhold til beskæftigelse) og som har en bagvedliggende institutionel forankring (et forskningsinstitut og et bagvedliggende Integrationsministerium).

3.2.2 De fem kvindefortællinger

De kvalitative interview med kommunale nøglemedarbejdere har bidraget til at tegne en række portrætter af kvinder i undersøgelsens målgruppe, således som denne blev opfattet af de medarbejdere, som til daglig befinder sig tæt på gruppen. Disse portrætter er i undersøgelsen anvendt til, på et aggregeret niveau, at opstille fem kvindefortællinger, der dels af kommunale nøglemedarbejdere blev vurderet til at indfange relevante problematikker og karakteristika i gruppen, dels giver mulighed for at besvare undersøgelsesspørgsmålene om, hvad der er kendetegnende for kvinder, der har fundet beskæftigelse på det danske arbejdsmarked samt dels repræsenterer de største af de nationalitetsgrupper, som også inkluderes i den kvantitative analyse. Som en indledningsvis tilgang til målgruppen var de nedenstående portrætter således med til at indkredse de karakteristika, som gik igen i gruppen på tværs af de fire medvirkende kommuner, og som blev vurderet relevante at fokusere på som et første udgangspunkt for rekruttering af kvinder til interview:

- 1 Den tyrkiske/pakistanske kvinde, der har været her længe, og som har en løs tilknytning til arbejdsmarkedet, samt hende der slet ikke har fået foden indenfor.
- 2 Kvinden, der har en medbragt uddannelse, men som har haft svært ved at få den oversat/anerkendt i forhold til det danske arbejdsmarked, og hvor matchet mellem hendes kvalifikationer og arbejdsmarkedssituation er dårligt.
- 3 Den yngre tyrkiske eller pakistanske kvinde, der fra starten har arbejdet målrettet mod deltagelse på arbejdsmarkedet.
- 4 Den østeuropæiske kvinde med høj uddannelse og eventuelt dansk mand.
- 5 Den asiatiske kvinde, der straks fik job, og som er gift med en dansk mand.

De fem kvalitative fortællinger udgør den første indkredsning af målgruppen, der i den videre proces blev nuanceret yderligere. Der blev på baggrund af de fem kvindefortællinger, på baggrund af tidligere undersøgelser på området, og i forhold til undersøgelsens kvantitative datamateriale opstillet følgende endelige kriterier for, hvad der, om muligt, skulle kendetegne de rekrutterede indvandrerkvinder – parenteserne beretter om den rekrutterede gruppes endelige sammensætning:

- Flere oprindelseslande skulle være repræsenteret (i det endelige datamateriale er følgende nationaliteter repræsenteret: Rumænien, Tyrkiet, Pakistan, Peru, Ecuador, Filippinerne og Rusland).
- Nogle skulle have dansk partner og andre ikke (i det endelige datamateriale har 10 en dansk partner og 5 en partner fra eget oprindelsesland).
- Nogle skulle have uddannelse med fra hjemlandet og andre ikke (i det endelige datamateriale har 10 afsluttet videregående uddannelse i hjemlandet og 5 kom til Danmark uden videregående uddannelse).
- Der skulle være variation i indplaceringsniveau på danskuddannelse (i det endelige datamateriale er 2 på niveau I, 4 på niveau II og 9 på niveau III²⁸).
- Nogle skulle aktuelt være i beskæftigelse og andre ikke (i det endelige datamateriale er 12 aktuelt i beskæftigelse og 3 befinder sig uden for arbejdsmarkedet).
- Der skulle være variation i alder på indvandringstidspunktet (i det endelige datamateriale spænder alder på indvandringstidspunktet fra 18-51 år).
- Der skulle være variation i, hvilket år de var ankommet til Danmark (i det endelige datamateriale er perioden 1991-2007).

²⁸ Bemærk, at niveau I er det laveste og niveau III er det højeste niveau for danskuddannelse.

3.2.3 Kvalitative interview med indvandrerkvinder

Til undersøgelsen blev der gennemført 15 kvalitative interview med udvalgte indvandrerkvinder, hvor målet har været at beskrive, hvad der kendetegner indvandrerkvinder, som har bevæget sig fra familieforsørget til beskæftiget, samt hvad der kendetegner de indvandrerkvinder, der ikke er kommet i beskæftigelse og dermed fortsat er familieforsørgede. Interviewene er gennemført på en række forskellige lokaliteter, bl.a. i sprogcentre, på jobcentre, på et bibliotek, hjemme hos kvinderne selv og i AKF.

Målet med rekrutteringen har som udgangspunkt været, at kvinderne skulle være relevante for undersøgelsens fokus og spørgsmål – dvs. kvinder, som for størstedelens vedkommende har overskredet barrierer, som eventuelt måtte forekomme i vejen ud på arbejdsmarkedet. Arbejdet med at finde frem til sådanne kvinder er foregået i tæt samarbejde med de kommunale nøglemedarbejdere på grund af vores manglende direkte adgang til målgruppen. Nøglemedarbejderne har således taget den første kontakt til indvandrerkvinderne og efterfølgende videregivet kontakten. Rekrutteringsprocessen har derfor været afhængig af nøglemedarbejderes tid og ressourcer til at indgå i rekrutteringsarbejdet samt deres kontaktflade i forhold til at opnå og tage den direkte kontakt til kvinderne. Det har været kendetegnende for rekrutteringsprocessen, at nøglemedarbejderne i flere tilfælde ikke længere havde kontakt til kvinderne og derfor skulle genoptage kontakten, og i nogle tilfælde havde vanskeligt herved. På den baggrund repræsenterer de 15 kvinder en gruppe, som indgår i undersøgelsen, fordi det var muligt for nøglemedarbejderen at få kontakt. Idet rekrutteringen er foregået blandt de kvinder, som nøglemedarbejderen kan formodes at have haft nemmest ved at få fat på, eksisterer der en mulig bias i gruppens sammensætning. Desuden er rekrutteringen foregået blandt kvinder, som har udvist interesse for at deltage og fortælle deres historie. Fra nøglemedarbejderne, som tog den første kontakt, blev der meldt tilbage om flere tilfælde af kvinder, der ikke havde lyst til at medvirke, hvorfor deres fortællinger ikke giver mulighed for eventuelt at nuancere billedet.

Rekrutteringen er, på baggrund af de fem kvindefortællinger og den efterfølgende nuancering af rekrutteringskriterier, samt afhængighed af et mellemlid i selve rekrutteringen, selektiv i både udgangspunkt og resultat. Eksempelvis er andelen med en videregående uddannelse og en dansk partner relativt høj i det indsamlede materiale, mens der ligeledes blot er to kvinder i materialet, som går på danskuddannelse 1. Dette tegner et kvalitativt billede af en forholdsvis godt stillet gruppe, hvilket samlet set betyder, at de kvalitative interview med indvandrerkvinder giver adgang til en særlig type af viden, der specifikt gør sig gældende for denne relativt godt stillede gruppe. Materialet giver således en viden om, hvordan sådanne – fortsat meget forskellige – familieforsørgede indvandrerkvinder enten har fundet vej til beskæftigelse eller har haft vanskeligt derved.

Interviewene med indvandrerkvinderne blev foretaget på baggrund af en spørgeramme udarbejdet med henblik på at belyse de problemstillinger, som rapporten fokuserer på. Spørgerammen blev opbygget omkring tematikker som baggrund, motivation, arbejdsliv/familieliv, socialt netværk, kompetencer/uddannelse, kontakt til kommunen samt tilbud/indsats og blev ligeledes justeret løbende. Under tre af interviewene har vi anvendt tolk (med hhv. to pakistanske kvinder og en tyrkisk). Det havde betydning for, hvor direkte vores kontakt med disse kvinder blev, men det er vores vurdering, at beskrivelserne af muligheder og barrierer i forhold til uddannelse og arbejde i Danmark alligevel blev fyldige og nuancerede. Fire af interviewene blev gennemført på engelsk. Flere af disse kvinder talte dansk på et rimeligt niveau, men følte sig på mere "sikker grund" på engelsk, hvorfor vi tilbød at gennemføre interviewet på engelsk i stedet. Her havde det ingen betydning i forhold til kontakten med kvinderne.

4 En beskrivelse af de familieforsørgede indvandrerkvinder

I dette afsnit gives en beskrivelse af de familieforsørgede indvandrerkvinder. Beskrivelsen bygger på både det kvalitative og det kvantitative datamateriale, som det er beskrevet i afsnit 3. Afsnittet indledes med en kvalitativ karakteristik af aktuelle tendenser i gruppen. Herefter følger en kvantitativ beskrivelse af målgruppens omfang, og hvad der karakteriserer den. Dernæst kommer en beskrivelse af, hvorledes de adskiller sig fra ikke-familieforsørgede, og afslutningsvist præsenteres en statistisk analyse af, hvem der er familieforsørgede.

4.1 De familieforsørgede kvinder – en mere ressourcestærk gruppe?

I forbindelse med de kvalitative interview med nøglemedarbejderne i de fire kommuner blev de bedt om at give en karakteristik af gruppen af familieforsørgede indvandrerkvinder. Disse karakteristikker kendetegnes ved, at gruppen beskrives som en meget sammensat gruppe med store variationer på bl.a. oprindelsesland og alder. Derudover kan gruppen inddeles i en del meget ressourcestærke indvandrerkvinder set i forhold til gruppen af kontanthjælpsmodtagere og en gruppe af mindre ressourcestærke indvandrerkvinder²⁹. Der synes endvidere at være stor variation de fire kommuner imellem for så vidt angår andelen af hhv. ressourcestærke og ikke ressourcestærke familieforsørgede indvandrerkvinder.

Med hensyn til de mere ressourcestærke familieforsørgede indvandrerkvinder handler de ressourcer, der fremhæves af de kommunale nøglemedarbejdere, blandt andet om, at mange af kvinderne har:

- solid (familiemæssig) baggrund
- godt indlæringspotentiale
- uddannelse med fra hjemlandet (ofte af længere varighed)
- et godt netværk
- stor opbakning fra manden
- interesse for at integrere sig i Danmark
- interesse for at finde arbejde.

Samtidig beskrives kvinderne som både motiverede, entusiastiske og velfungerende og ofte med en udpræget bevidsthed om, at det har krævet en del overhovedet at få lov at komme ind i landet, og at det kræver en del at få lov til at blive her.

For så vidt angår de mindre ressourcestærke kvinder i gruppen af familieforsørgede indvandrerkvinder blev de beskrevet som kvinder, der er forsørget af deres mænd og som kun har meget sporadisk eller slet ingen erfaring med det danske arbejdsmarked. De kvinder i den gruppe, der har erfaring med arbejdsmarkedet, befinder sig ifølge kommunale nøglemedarbejdere ofte i marginale job, vikarstillinger eller deltidsstillinger, hvor de må håndtere flere job samtidig med, at de passer danskuddannelse, børn og hjem.

Når de kommunale nøglemedarbejdere beskriver de familieforsørgede indvandrerkvinder, identificeres også især to skillelinjer, som de oplever har betydning for kvindernes ressourcer, hhv. ung versus gammel og før versus nu.

²⁹ Når vi her taler om "ressourcestærke", er det i en bred forstand, hvor både social, økonomisk og kulturel kapital bidrager til de samlede ressourcer.

Første skillelinje: Ung versus gammel

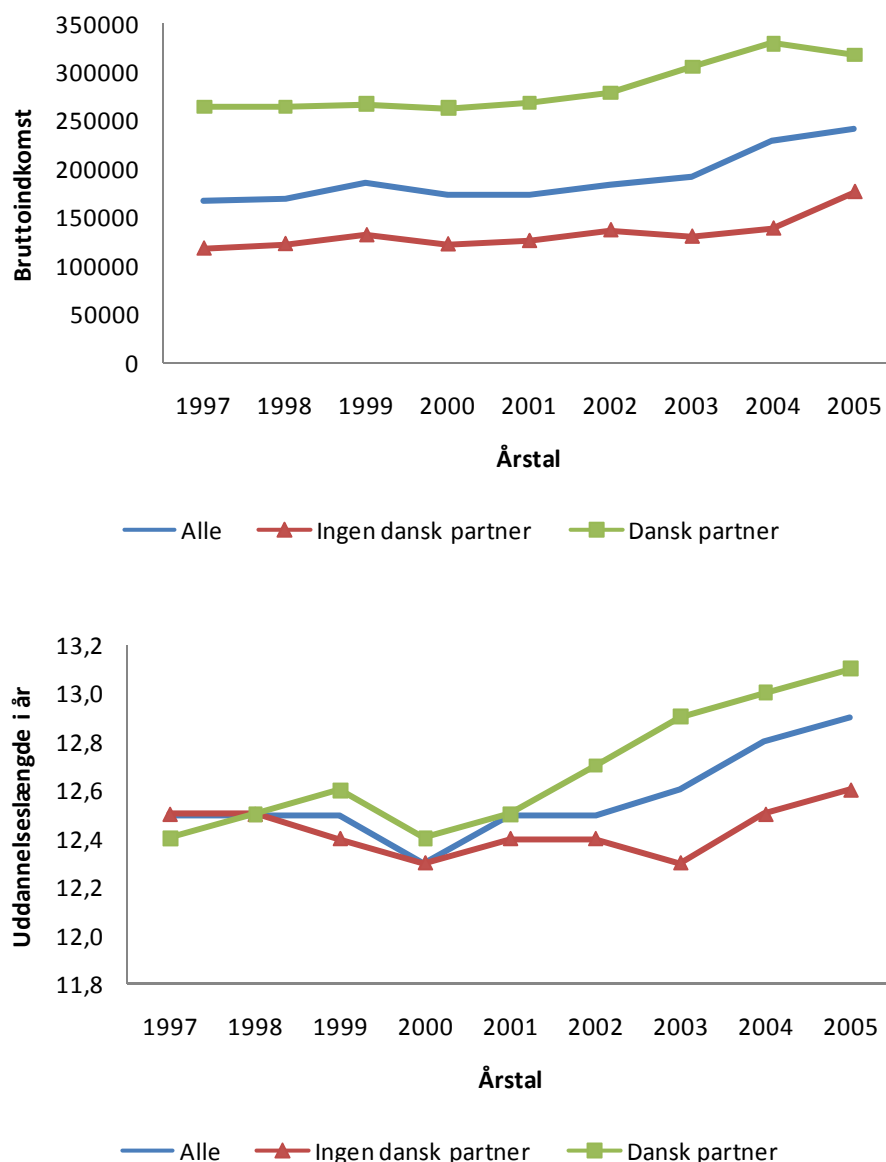
Den første skillelinje handler om de familieforsørgede indvandrerkvinders alder. Her beskriver de kommunale nøglemedarbejdere, at ”de unge har en anden dynamik og power”, og at det har betydning for kvindernes evne til at lære dansk – at ”jo friskere hjernerne er desto hurtigere kommer de igennem”. Der er altså en oplevelse af, at det er en ressource i forhold til integrationen i Danmark, at kvinderne er relativt unge, når de kommer hertil. En del af denne opdeling i ung versus gammel opleves som knyttet særligt til de arabiske kvinder. De beskrives af en medarbejder således:

De arabiske kvinder, der har rimelig uddannelse, farer lige igennem og er meget ambitiøse, specielt de unge mellem 24 og 30 år. De har en anden selvbevidsthed end de gamle generationer.

Anden skillelinje: Før versus nu

Den anden skillelinje handler om før og nu. Denne opdeling handler om, at de strammede regler for familiesammenføring har medført en selektion af, hvem der har mulighed for at få en ægtefælle til landet. Tidligere undersøgelser (Rockwool Fondens Forskningsenhed, 2007) har peget på, at forsørgelseskravet har medført, at familiesammenføringerne sker blandt mere veletablerede indvandrere, og en gruppe af familieforsørgede er således blevet mere ressourcestærk i form af en stærkere erhvervs- og uddannelsesmæssig baggrund, motivation for at lære dansk, arbejde eller få en uddannelse, kendskab til internationalt sprog mv. (Videnscenter for kompetenceafklaring af flygtninge og indvandrere, 2006). Efter indførelsen af starthjælpen og det skærpede forsørgelseskrav i 2002 er der således i de senere år ankommet en større gruppe af indvandrere, der forsørger sig selv uden at være i job, (Rockwool Fondens Forskningsenhed, 2007). Det kræver selvsagt, at den herboende indvandrer eller dansker, der får familiesammenført en udenlandsk ægtefælle, er mere ressourcestærk end tidligere. At det er tilfældet dokumenteres i figur 4.1

Figur 4.1 Gennemsnitlig bruttoindkomst og uddannelseslængde målt i år hos de nyindvandrede kvinders herboende partner i årene 1997-2005

Kilde: Kørsler på baggrund af AKF's registre.

Bem.: Uddannelses- og indkomstniveau hos den herboende ægtefælle, som den familiesammenførte ægtefælle familiesammenføres til.

Som figur 4.1 viser, har både indkomst- og uddannelsesniveaut hos den herboende ægtefælle været stigende, især efter 2002 – og det gælder især, hvis den herboende ægtefælle er dansker. Det peger altså på, at især danskere, som får familiesammenført en udenlandsk ægtefælle, er en anden type, end det tidligere var tilfældet, og at dette har haft betydning for, hvilke ressourcer den familiesammenførte kvinde kommer til Danmark med. Der findes en bred international litteratur, der underbygger tesen om, at ressourcestærke personer finder sammen med partnere, der har ressourcer på samme niveau som dem selv. Nielsen & Svarer (2008) argumenterer for, at dette gør sig specifikt gældende, hvad angår uddannelse, mens

den franske sociolog Pierre Bourdieu argumenterer for, at denne matchning finder sted på en række parametre, der rækker langt ud over uddannelse (Bourdieu, 1984).

Samtidig er der sket ændringer over tid i den forstand, at situationen i indvandrernes oprindelsesland kan have ændret sig. Fx har ændringer betydet, at der i nogle oprindelseslande er krav om længere tids skolegang i dag, end det var tilfældet tidligere. Det gælder eksempelvis i Tyrkiet, hvor der for få år siden blev implementeret en skolereform, som har øget kravet til skolegang fra fem år til otte år. Som en kommunal nøglemedarbejder siger:

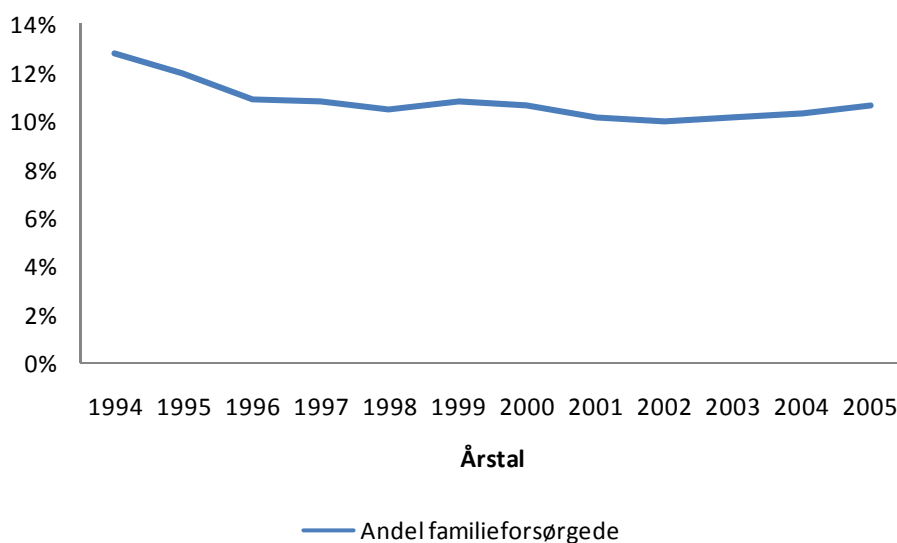
Dem, der er i 40'erne, de har måske bare haft fem års skolegang, så er det svært. I dag skal de unge minimum gå otte år i skole.

Det er dog, som en anden medarbejder bemærker, ”stadigvæk ingenting i en dansk sammenhæng”, men det giver trods alt en bedre ballast i forhold til at gennemgå et efterfølgende dansk sprogskeleforløb. Det bør samtidig bemærkes, at i tilfældet med Tyrkiet er reformen gennemført for så nylig, at den ikke slår igennem i forhold til den målgruppe, der er genstand for analyse i denne rapport.

4.2 Andelen af familieforsørgede kvinder

Som beskrevet i afsnit 3.1.2 er familieforsørgede personer defineret som personer med en bruttoindkomst under 10.000 kr. Siden 1996 har andelen af familieforsørgede personer i grundpopulationen været omtrent konstant. Dette fremgår af figur 4.2.

Figur 4.2 Andelen af familieforsørgede i grundpopulationen 1994-2005

Kilde: Egne kørsler på baggrund af AKF's registre.

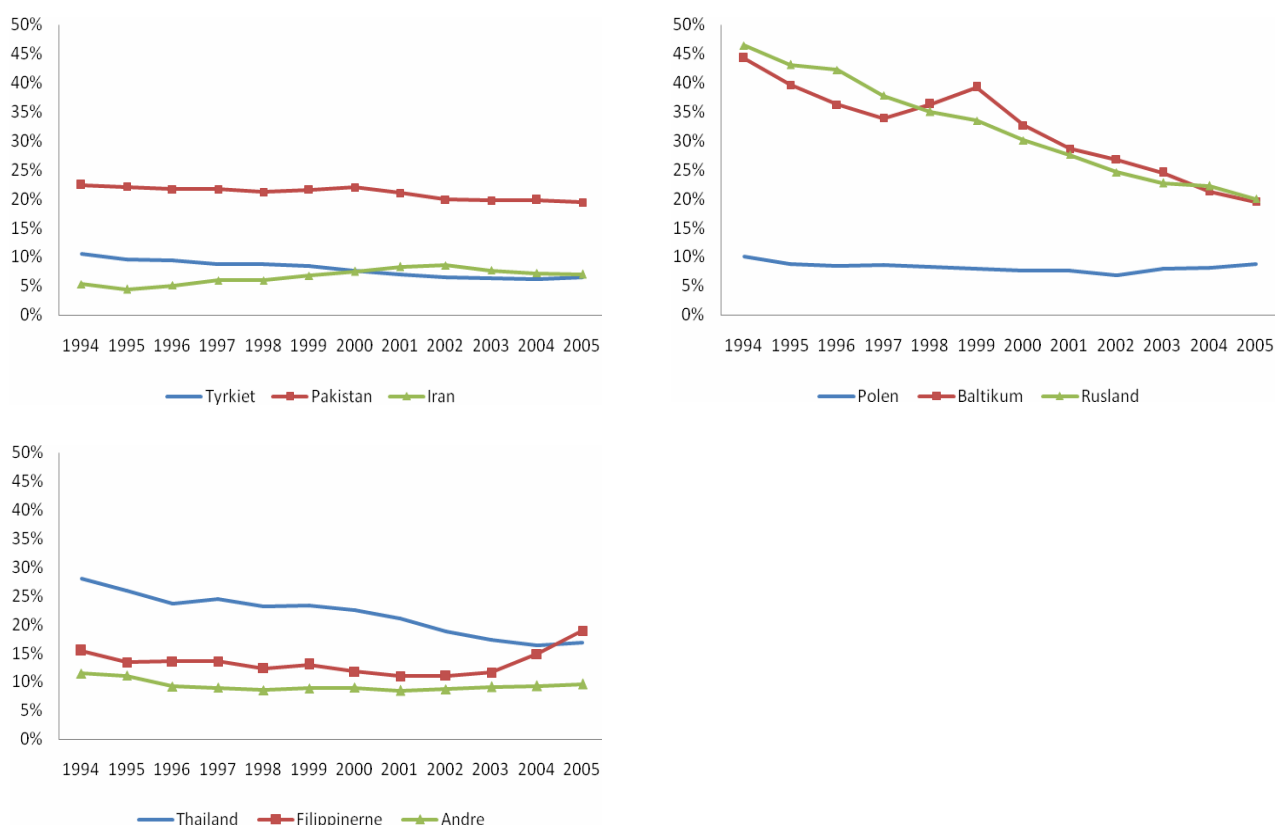
Bem.: Grundpopulationen er førstegenerationsindvandrerkvinder i alderen 25-66 år, som har oprindelsesland uden for Vesteuropa og Nordamerika.

Som figur 4.2 viser, er der et initialt fald i andelen, men fra 1996-2005 synes andelen at være konstant omkring 10-11%. I samme periode er grundpopulationens faktiske størrelse steget fra omkring 50.000 personer i 1995 til omkring 93.000 personer i 2005. Trods denne stigning er andelen af familieforsørgede i grundpopulationen altså omtrent konstant, mens det

faktiske antal er steget fra ca. 6.700 familieforsørgede indvandrerkvinder i 1997 til ca. 9.900 i 2005.

Grundpopulationen er dog langt fra en homogen gruppe, idet den er sammensat af personer fra forskellige oprindelseslande, med forskelligt indvandringstidspunkt og med forskellige kvalifikationer. Samtidig har deres liv siden ankomsten til Danmark udviklet sig forskelligt. Figur 4.3 beskriver, hvorledes andelen af familieforsørgede kvinder i grundpopulationen har udviklet sig, når der opdeles på de udvalgte oprindelseslande (jf. afsnit 3.1.4).

Figur 4.3 Andelen af familieforsørgede i grundpopulationen opdelt på oprindelsesland 1994-2005

Kilde: Egne kørsler på baggrund af AKF's registre.

Bem.: Grundpopulationen er førstegenerationsindvandrerkvinder i alderen 25-66 år, som har oprindelsesland uden for Vesteuropa og Nordamerika.

Hvis man betragter figur 4.3, ser man, at der er endog ganske store forskelle indvandrergrupperne imellem. Mens kvinder fra Tyrkiet i grundpopulationen har en relativt lav og faldende andel (7% i 2005 svarende til ca. 800 personer), gør det modsatte sig gældende for kvinder fra Pakistan, hvor andelen er ganske høj og næsten konstant (omkring 22% svarende til ca. 790 personer i 2005).

For så vidt angår kvinder fra de udvalgte tidligere Østlande, fremgår det, at kvinder i grundpopulationen fra Baltikum og Rusland oprindeligt havde en meget stor andel af familieforsørgede (omkring 40% 1995), men at andelen siden har udvist et markant fald, om end den stadig er ganske høj (omkring 20% i 2005 svarende til hhv. ca. 340 personer fra Baltikum og ca. 600 fra Rusland). En del af dette skyldes, at disse indvandrergrupper har haft en

relativt stor tilstrømning af nye indvandrere hen over perioden, mens det ikke har været tilfældet for gruppen af indvandrere fra Polen³⁰. Blandt indvandrerkvinder fra Polen har andelen været omtrent konstant (omkring 10% i svarende til ca. 520 personer i 2005). De nyankomne indvandrere i disse indvandrergrupper er altså i mindre udstrækning familieforsørgede og har dermed været med til at reducere andelen af familieforsørgede i gruppen.

Tilsvarende er der blandt indvandrere fra Thailand og Filippinerne sket en stigning i antallet af personer i grundpopulationen hen over perioden fra 1995-2005³¹. Som det var tilfældet blandt indvandrere fra Baltikum og Rusland, har andelen af familieforsørgede blandt indvandrere fra Thailand været faldende fra 1995 (28%) til 2005 (17% svarende til lidt over 800 personer), mens den har været omtrent konstant blandt indvandrere fra Filippinerne (ca. 12% svarende til ca. 620 personer) dog med en stigende tendens efter 2003.

4.3 Hvad kendetegner de familieforsørgede indvandrerkvinder

Som beskrevet ovenfor er gruppen af familieforsørgede kvinder meget sammensat, og det er derfor relevant at give en nærmere beskrivelse af, hvad der kendetegner denne gruppe.

Tabel 4.1 giver en nærmere beskrivelse af de familieforsørgede kvinder med udgangspunkt i demografiske karakteristika, husstandskarakteristika, indvandrerkarakteristika samt uddannelse og erhvervserfaring i hhv. 1997, 2001 og 2005.

³⁰ Blandt indvandrere fra Baltikum er antallet af personer i målgruppen steget fra omkring 150 i 1995 til omkring 1.700 i 2005. Blandt indvandrere fra Rusland er der en tilsvarende stigning fra omkring 500 personer i 1995 til omkring 3.000 personer i 2005. Blandt indvandrere fra Polen er stigningen kun fra omkring 4.500 personer til omkring 5.900 personer.

³¹ Blandt indvandrere fra Thailand er antallet af personer i målgruppen steget fra omkring 2.000 i 1995 til omkring 4.900 i 2005. Blandt indvandrere fra Filippinerne er der en tilsvarende stigning fra omkring 1.800 personer i 1995 til omkring 3.300 personer i 2005.

Tabel 4.1 Beskrivende karakteristika ved de familieforsørgede i årene 1997, 2001 og 2005

	1997	2001	2005
<i>Demografiske karakteristika</i>			
Alder (gennemsnit)	37,2	37,1	36,2
Alder på indvandringstidspunktet (gennemsnit)	31,6	31,0	29,5
Dansk partner	33%	34%	27%
Børn i alderen 0-5 år	30%	30%	32%
Antal børn (gennemsnit)	0,9	0,9	0,9
<i>Husstandskarakteristika</i>			
Antal personer på adressen (gennemsnit)	4,2	4,0	4,0
<i>Oprindelsesland</i>			
Tyrkiet	12%	9%	8%
Pakistan	11%	10%	8%
Iran	3%	3%	3%
Polen	6%	5%	5%
Baltikum	2%	3%	3%
Rusland	5%	6%	6%
Thailand	10%	10%	8%
Filippinerne	4%	3%	6%
Andre lande	48%	50%	52%
<i>År siden indvandring og opholdsgrundlag</i>			
Antal år siden indvandring (gennemsnit)	5,3	6,0	6,5
Flygtning	3%	2%	3%
Familiesammenført til flygtning	4%	5%	9%
Familiesammenført til andre	29%	41%	35%
<i>Uddannelsesoplysninger og erhvervserfaring</i>			
Uddannelseslængde (gennemsnit)	11,6	11,7	11,7
Uddannelse erhvervet i udlandet	2%	3%	5%
Uddannelse uoplyst	36%	32%	49%
Erhvervserfaring målt i år (gennemsnit)	1,6	1,9	2,1
Antal	6.744	8.012	9.935

Kilde: Egne kørsler på baggrund af AKF's registre.

Bem.: Familieforsørgede blandt grundpopulationen af førstegenerationsindvandrerkvinder i alderen 25-66 år, som har oprindelsesland uden for Vesteuropa og Nordamerika.

Som der fremgår af tabel 4.1, har tæt ved en tredjedel af de familieforsørgede kvinder en dansk partner, hvilket betragtes som en stor andel. Andelen har dog været faldende frem til 2005, hvilket kan skyldes de ændrede familiesammenføringsregler i 2002, jf. afsnit 2.1. En af forklaringerne på denne sammenhæng kan være, at mindre ressourcestærke danske mænd, efter de strammede regler, har haft sværere ved at opnå familiesammenføring. Hvis disse mindre ressourcestærke danske mænd før de strammede regler har stået for en stor andel af familiesammenføringer til danske mænd, kan det forklare det observerede fald. Tilsvarende har lidt under en tredjedel små børn i alderen 0-5 år. Derimod er det gennemsnitlige antal børn relativt lavt, nemlig lidt under 1 barn. Det gennemsnitlige antal personer på adressen er omkring fire. Hvis man sammenholder tallene, peger det altså i retning af, at i ganske mange af de husholdninger, hvor der er en, der er familieforsørget, bor der også flere end blot forældre og børn.

De største indvandrergrupper blandt de familieforsørgede er Tyrkiet, Pakistan og Thailand, mens også Rusland, Polen og Filippinerne udgør en stor andel. I alt udgør de udvalgte

landegrupper 52% af de familieforsørgede kvinder³². De familieforsørgede har i gennemsnit været i Danmark i omkring seks år med en svagt stigende tendens, og kun ganske få af dem er flygtninge eller familiesammenførte til flygtninge. Hovedparten er altså familiesammenført til andre end flygtninge eller har et uoplyst opholdsgrundlag. Baggrunden for, at så mange har et uoplyst opholdsgrundlag, ligger i, at opholdsgrundlaget først registreres centralt fra og med 1997. Et manglende opholdsgrundlag skyldes derfor typisk, at personen er indvandret før 1997.

Den gennemsnitlige uddannelseslængde blandt de familieforsørgede med en registreret uddannelse er omkring 11,7 år, og for 5% gælder i 2005, at uddannelsen er erhvervet i udlandet. I 2005 er det dog tæt ved halvdelen, der ikke har nogen registreret uddannelse. Med hensyn til erhvervserfaring fremgår det af tabellen, at den gennemsnitlige erhvervserfaring blandt de familieforsørgede i 2005 er på lidt over to år. Hvis dette sammenholdes med, at den gennemsnitlige opholdstid som angivet er 6,5 år, svarer det til, at de familieforsørgede i 2005 har været i beskæftigelse i en tredjedel af den tid, de har opholdt sig i Danmark.

4.4 Hvordan adskiller de familieforsørgede sig fra de ikke-familieforsørgede?

Hvis man sammenholder gruppen af familieforsørgede kvinder med de kvinder, der ikke er familieforsørgede finder man, at de familieforsørgede er noget yngre end de ikke-familieforsørgede. Det fremgår af tabel 4.2.

Tabel 4.2 Aldersfordeling for familieforsørgede og ikke-familieforsørgede indvandrerkvinder i årene 1997, 2001 og 2005

	1997	2001	2005
	Procent		
Familieforsørgede			
Aldersgruppen 25-35 år	54	55	58
Aldersgruppen 36-50 år	33	32	30
Ældre end 50 år	13	13	11
I alt	100	100	100
Ikke-familieforsørgede			
Aldersgruppen 25-35 år	46	43	38
Aldersgruppen 36-50 år	40	42	44
Ældre end 50 år	15	16	18
I alt	100	100	100

Kilde: Kørsler på baggrund af AKF's registre.

Bem.: Målgruppen er førstegenerationsindvandrerkvinder i alderen 25-66 år, som har oprindelsesland uden for Vesteuropa og Nordamerika.

Af tabel 4.2 ses det, at aldersgruppen 25-35 år udgør en større andel blandt de familieforsørgede end blandt de ikke-familieforsørgede samtidig med, at personer ældre end 50 år udgør en mindre andel. Forskellen gør sig gældende i alle år, men er mere udtalt i 2005 end i 1997. En del af denne forskel kan tilskrives den tilstrømning af nye indvandrere, der har været i pe-

³² Blandt restgruppen "Andre lande" udgør Kina (5%), Irak (5%), Libanon (2%), Marokko (2%), Indien (2%) og Vietnam (2%) de største andele med tilsammen 18% i 2005.

rioden, og er samtidig et udtryk for, at populationen af familieforsørgede ikke er statisk, men at der derimod er relativt stor udskiftning i den forstand, at nye kommer til, mens andre skifter til ikke længere at være familieforsørgede.

Hvis man fokuserer på andre demografiske forhold end blot alder, fremstår det ligeledes tydeligt i tabel 4.3, at gruppen af familieforsørgede kvinder adskiller sig fra de ikke selvforsørgede.

Tabel 4.3 Sammenligning af familieforsørgede og ikke-familieforsørgede indvandrerkvinder i årene 1997, 2001 og 2005

	1997	2001	2005
Familieforsørgede			
Andel med dansk partner	33 %	34 %	27 %
Andel med børn i alderen 0-5 år	30 %	30 %	32 %
Antal børn (gennemsnit)	0,9	0,9	0,9
Antal personer på adressen (gennemsnit)	4,20	4,00	4,00
Ikke familieforsørgede			
Andel med dansk partner	17 %	18 %	19 %
Andel med børn i alderen 0-5 år	36 %	34 %	30 %
Antal børn (gennemsnit)	1,4	1,4	1,3
Antal personer på adressen (gennemsnit)	3,9	3,8	3,6

Kilde: Kørsler på baggrund af AKF's registre.

Bem.: Målgruppen er førstegenerationsindvandrerkvinder i alderen 25-66 år, som har oprindelsesland uden for Vesteuropa og Nordamerika.

Af tabel 4.3 ses det, at andelen blandt de familieforsørgede med en dansk partner er langt større end blandt de ikke-familieforsørgede, om end andelen har været faldende siden 1997 og frem til 2005. Samtidig har de generelt færre børn, men bor flere på adressen, end det er tilfældet for de ikke-familieforsørgede. Husholdningssammensætningen er altså anderledes og præges af større husstande, men med færre børn. Hvis man vender blikket mod, hvilke af de udvalgte indvandrergupper der typisk findes i gruppen af familieforsørgede, fremgår det af tabel 4.4, at nogle indvandrergupper er overrepræsenteret blandt de familieforsørgede.

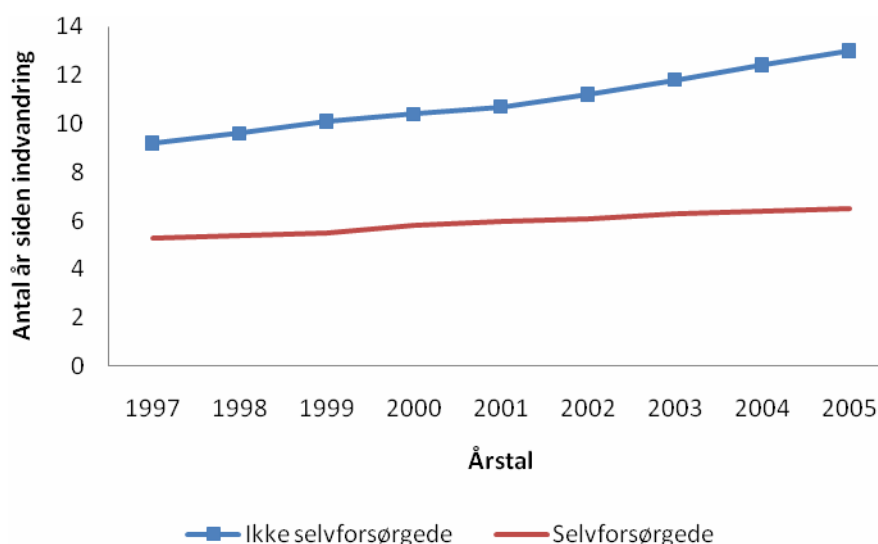
Tabel 4.4 Fordelingen på landegrupper i 2005 opdelt på familieforsørgede og alle

Landegrupper	Andel af grund- populationen	Andel af familiefor- sørgede
	Procent	
Tyrkiet	13	8
Pakistan	4	8
Iran	4	3
Polen	6	5
Baltikum	2	3
Rusland	3	6
Thailand	5	8
Filippinerne	4	6
Andre lande	58	52
I alt	100	100

Kilde: Kørsler på baggrund af AKF's registre.

Bem.: Grundpopulationen er førstegenerationsindvandrerkvinder i alderen 25-66 år, som har oprindelsesland uden for Vesteuropa og Nordamerika.

Som det fremgår af tabel 4.4 er indvandrerkvinder fra Rusland, Thailand, Filippinerne og især Pakistan overrepræsenteret blandt gruppen af familieforsørgede set i forhold til, hvilken andel de udgør af grundpopulationen som helhed, mens indvandrerkvinder fra Tyrkiet er relativt stærkt underrepræsenteret. Ud over forskelle imellem de enkelte landegrupper er der også stor forskel på den gennemsnitlige opholdstid i Danmark for familieforsørgede og ikke-familieforsørgede. Dette fremgår af figur 4.4, hvor den gennemsnitlige opholdstid for de to grupper er skitseret.

Figur 4.4 Gennemsnitlig opholdstid for indvandrerkvinder

Kilde: Kørsler på baggrund af AKF's registre.

Bem.: Grundpopulationen er førstegenerationsindvandrerkvinder i alderen 25-66 år, som har oprindelsesland uden for Vesteuropa og Nordamerika.

Som det ses af figur 4.4 har familieforsørgede en gennemsnitlig kortere opholdstid end de ikke-familieforsørgede.

Sidst men ikke mindst er der også visse forskelle i relation til uddannelse mellem gruppen af familieforsørgede og gruppen af ikke-familieforsørgede. Som det fremgår af tabel 4.5 består forskellen ikke så meget i uddannelseslængden blandt de, der har en uddannelse, men derimod om der er registreret en uddannelse og i givet fald, hvor den er erhvervet.

Tabel 4.5 Uddannelsesoplysninger for familieforsørgede og ikke-familieforsørgede indvandrerkvinder i årene 1997, 2001 og 2005

	1997	2001	2005
Familieforsørgede			
Uddannelseslængde (gennemsnit)	11,6	11,7	11,7
Andel med udenlandsk uddannelse	2 %	3 %	5 %
Andel med uoplyst uddannelse	36 %	32 %	49 %
Ikke-familieforsørgede			
Uddannelseslængde (gennemsnit)	11,4	11,4	11,5
Andel med udenlandsk uddannelse	12 %	15 %	21 %
Andel med uoplyst uddannelse	19 %	16 %	17 %

Kilde: Kørsler på baggrund af AKF's registre.

Bem.: Grundpopulationen er førstegenerationsindvandrerkvinder i alderen 25-66 år, som har oprindelsesland uden for Vesteuropa og Nordamerika.

Mens kun ganske få blandt de familieforsørgede har en udenlandsk uddannelse, er det hele 21% i 2005 blandt de ikke-familieforsørgede, der har erhvervet deres uddannelse i udlandet. For dem gælder også, at under 20% ikke har en registreret uddannelse, mens det blandt de familieforsørgede er så meget som 49% i 2005. En af forklaringerne på dette høje tal i 2005 er en forsinket registrering af uddannelsesoplysninger fra oprindelseslandet.

4.5 Hvad bestemmer sandsynligheden for at være familieforsørget?

Til en nærmere analyse af, hvem der er familieforsørget, og hvad der karakteriserer dem, er der, som en del af undersøgelsen i perioden 1999-2005, estimeret modeller for sandsynligheden for at være familieforsørget. Til forskel fra de beskrivende tabeller beskrevet ovenfor, som hver især bidrager med en partiel analyse af sammenhængen mellem familieforsørgelse og en udvalgt forklarende faktor, bidrager de estimerede modeller med en analyse, som simultant tager højde for alle de inddragne forklarende faktorer. Idet modellerne er estimeret som panelmodeller, tages i modellerne endvidere højde for, at den samme person optræder i datamaterialet flere gange, og udnytter den information det kan bidrage med³³.

Først er estimeret en model (model 1), hvor der inddrages forklarende faktorer inden for kategorierne "Demografiske karakteristika", "Husstandskarakteristika", "Indvandrer-karakteristika", "Uddannelse og erhvervs erfaring" samt "Opkvalificering og genuddannelse". Modellen er estimeret som en probit panelmodel, og marginaleffekterne fra de estimerede parametre er præsenteret i tabel 4.6 (estimationsresultaterne i deres fulde længde er placeret i bilag A).

³³ Se fx Wooldridge (2003) for en beskrivelse af panelmodeller.

Tabel 4.6 Sandsynligheden for at være familieforsørget. Marginaleffekter fra estimation probit panelmodel for perioden 1999-2005

	Model 1	
	Marginaleffekter	Standardfejl
Demografiske karakteristika		
Enlig	-0,0008 ***	< 0,0000
Dansk partner	0,0008 ***	0,0001
Alder	<0,0000 ***	< 0,0000
Antal børn	-0,0009 ***	< 0,0000
Børn i alderen 0-5 år	-0,0001	< 0,0000
Husholdningskarakteristika		
Personer på adressen	0,0004 ***	< 0,0000
Indvandrer karakteristika		
Tyrkiet	-0,0003 ***	0,0001
Pakistan	0,0072 ***	0,0007
Iran	-0,0003 ***	0,0001
Polen	-0,0002 **	0,0001
Baltikum	-0,0006 ***	0,0001
Rusland	-0,0002 ***	0,0001
Thailand	0,0013 ***	0,0002
Filippinerne	0,0010 ***	0,0002
Antal år siden indvandring	-0,0001 ***	< 0,0000
Indvandringsår uoplyst	-0,0002	0,0002
Flygtning	-0,0024 ***	0,0001
Familiesammenført til flygtning	-0,0012 ***	0,0001
Familiesammenført til andre	-0,0002 ***	0,0001
Indvandret inden for de seneste tre år	0,0078 ***	0,0004
Uddannelse og erhvervserfaring		
Uddannelseslængde	<0,0000 ***	< 0,0000
Udenlandsk uddannelse	-0,0003 ***	0,0001
Uddannelseslængde uoplyst	0,0113 ***	0,0009
Erhvervserfaring	-0,0009 ***	< 0,0000

Kilde: Kørsler på baggrund af AKF's registre.

Bem.: *** indikerer signifikans på 1%-niveau, ** indikerer signifikans på 5%-niveau, * indikerer signifikans på 10%-niveau. Tabellen beskriver marginaleffekter. Estimationsresultaterne er i sin fulde længde placeret i bilag A. Referencegruppen til lande er "Andre lande", mens den til opholdsgrundlag er "Uoplyst opholdsgrundlag".

Hvis man i tabel 4.6 betragter gruppen af forklarende faktorer under overskriften "*Demografiske karakteristika*", ser man, at enlige har en markant lavere sandsynlighed for at være familieforsørget, hvilket ikke synes usandsynligt, idet enlige ikke på samme måde som ægtefæller har mulighed for at blive forsørget, eller med andre ord, at husstandens *forsørgerpotential* er mindre blandt enlige end blandt ægtepar.

Hvis man har en dansk partner, er sandsynligheden for at være familieforsørget noget større, end hvis man ikke har en dansk partner, hvilket igen kan forklares med, at forsørgerpotentialt ofte kan være større hos danske mænd, idet de i højere grad end indvandrere har fast arbejde og ligeledes ofte har en højere indkomst. Derimod tyder det på, at alder kun spiller en mindre rolle, idet den estimerede marginaleffekt kun er ganske lille. For så vidt angår

børn mindsker antallet af børn sandsynligheden for at være familieforsørget, mens det at have små børn ikke synes at have en signifikant effekt.

Under overskriften "*Husstandskarakteristika*" er antallet af personer på adressen indtaget som forklarende faktor. Som det ses af tabel 4.6 øger antallet af personer på adressen sandsynligheden for at være familieforsørget. Dette skal sammenholdes med, at der i modellen allerede er kontrolleret for tilstedeværelsen af børn, som ikke øgede sandsynligheden, men tværtimod reducerede sandsynligheden. Konklusionen er derfor, at det at tilhøre en stor husstand, hvor husstandsstørrelsen ikke er drevet af børn alene, alt andet lige øger sandsynligheden for at være familieforsørget. Som ovenfor kan forklaringen på dette være, at husstandens forsørgerpotentiale som helhed er større, jo større husstanden er, så længe husstandsstørrelsen ikke udspringer af en stor børneflokk.

For så vidt angår de forklarende faktorer under overskriften "*Indvandrerkarakteristika*", peger tabel 4.6 på, at der er ganske store forskelle mellem de enkelte indvandrergrupper (hvor referencegruppen er "Andre lande"). Indvandrerkvinder fra Pakistan er den gruppe, der oplever den største sandsynlighed for at være familieforsørget, men også indvandrere fra Thailand oplever en stor sandsynlighed. Den gruppe, der oplever den mindste sandsynlighed for at være familieforsørgede, er indvandrerkvinder fra Baltikum, men også indvandrerkvinder fra Tyrkiet og Iran oplever en relativ lille sandsynlighed. Derudover har længden på opholdstiden i Danmark en negativ indvirkning på sandsynligheden for at være familieforsørget, hvilket stemmer ganske godt overens med figur 4.4, hvor det fremgik, at den gennemsnitlige opholdstid var markant mindre for de familieforsørgede end for de ikke-familieforsørgede. Med hensyn til indvandrerkvindernes opholdsgrundlag er det tydeligt, at flygtninge og familiesammenførte til flygtninge oplever en langt mindre sandsynlighed for at være familieforsørgede, hvilket ikke er overraskende, idet de som udgangspunkt har ret til overførselsindkomster og ikke er bundet af, at en herboende ægtefælle har garanteret for deres forsørgelse. Derimod peger resultaterne i retning af, at personer, som befinder sig i det, der kan kaldes introduktionsforløbet – dvs. de første tre år efter indvandringstidspunktet – oplever en større sandsynlighed for at være familieforsørgede³⁴. Når disse resultater sammenholdes, tegner der sig et billede af, at personer, der er i landet uden et opholdsgrundlag som flygtning eller familiesammenført til flygtning, men er her på et andet opholdsgrundlag, og som stadig er i gang med et introduktionsforløb, har den største sandsynlighed for at være familieforsørget. En del af forklaringen på dette er, at en herboende ægtefælle i mange af disse tilfælde har garanteret personens forsørgelse, uden at det har medført, at den familieforsørgede er kommet i beskæftigelse og har opnået en indkomst.

Med hensyn til de forklarende faktorer under overskriften "*Uddannelse og erhvervserfaring*" ses det i tabel 4.6, at uddannelseslængde faktisk øger risikoen for at være familieforsørget. En forklaring på dette er, at de strammere familiesammenføringsregler efter især 2002 har gjort det sværere at få en ægtefælle til landet. Ofte vil det kræve, at den herboende dansker eller indvandrer er relativt ressourcerstærk. Som det fremgik af figur 4.1, er uddannelseslængden hos den herboende dansker eller indvandrer som personen er blevet familiesammenført til også steget ganske markant siden 2000, og idet en person ofte søger ægtefæller på samme uddannelsesniveau (jf. Nielsen og Svarer, 2008) medfører det et stigende uddannelsesniveau blandt de senest ankomne familiesammenførte indvandrere, uden at det dog af den grund har medført, at de er kommet i beskæftigelse på det danske arbejdsmarked. Resultatet kan derfor være en effekt af et skifte i kompositionen af nyankomne indvandrere snarere end, at uddannelseslængden i sig selv øger sandsynligheden for at være familieforsørget. Baggrunden for at det kan forholde sig sådan beskrives nedenfor i de følgende afsnit. Derimod

³⁴ Se Clausen m.fl. (2006) for en beskrivelse af introduktionsprogrammet og dets effekt.

reducerer erhvervserfaring opnået på det danske arbejdsmarked sandsynligheden for at være familieforsørget.

5 Hvordan går det indvandrerkvinder, der tidligere har været familieforsørger?

I ovenstående afsnit var der fokus på, hvad der kendetegner de familieforsørgede indvandrerkvinder, mens der i dette afsnit er fokus på, hvad der sidenhen sker med de indvandrerkvinder, der på et tidspunkt har været familieforsørgede. Afsnittet indledes med en beskrivende analyse af, hvordan det efterfølgende går de familieforsørgede indvandrerkvinder og afsluttes med en statistisk analyse af hhv. sandsynligheden for, to år efter familieforsørgelse, stadig at være familieforsørget og sandsynligheden for at have et beskæftigelsesomfang over 50%, hvor et beskæftigelsesomfang på 100% svarer til fuldtidsbeskæftigelse.

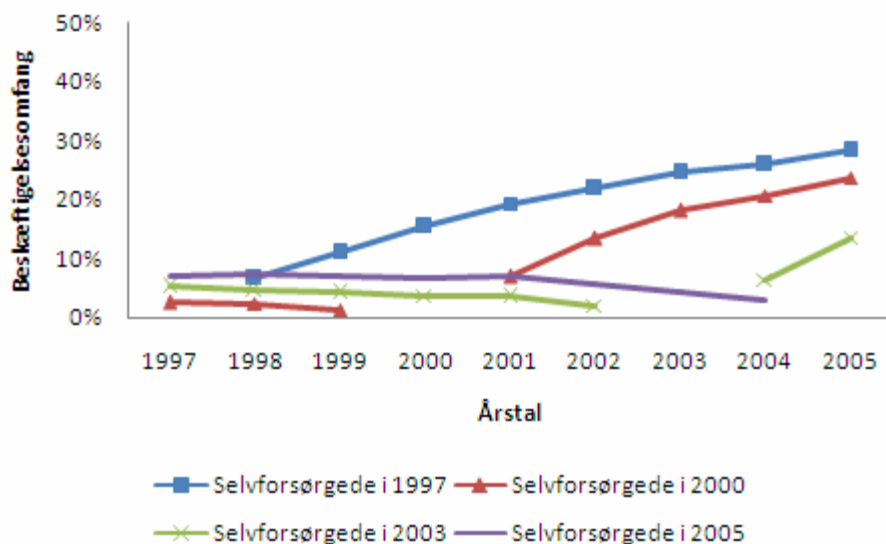
5.1 Beskæftigelses- og uddannelsesprofiler

I forbindelse med et fokus på, hvad der sker efter en periode som familieforsørget, er der i den beskrivende analyse fokuseret på to aspekter, nemlig den familieforsørgedes efterfølgende beskæftigelsesomfang, og/eller om den tidligere familieforsørgede er kommet i gang med en uddannelse. Tilsvarende fokuseres i den beskrivende analyse også på, hvad der er gået forud for perioden som familieforsørget.

Beskæftigelses- og uddannelsesprofiler

I figur 5.1 er gengivet en række beskæftigelsesprofiler for indvandrerkvinder, der er familieforsørgede i enten 1997, 2000, 2003 eller 2005.

Figur 5.1 Beskæftigelsesprofiler for indvandrerkvinder, som er familieforsørgede i enten 1997, 2000, 2003 eller 2005

Kilde: Kørsler på baggrund af AKF's registre.

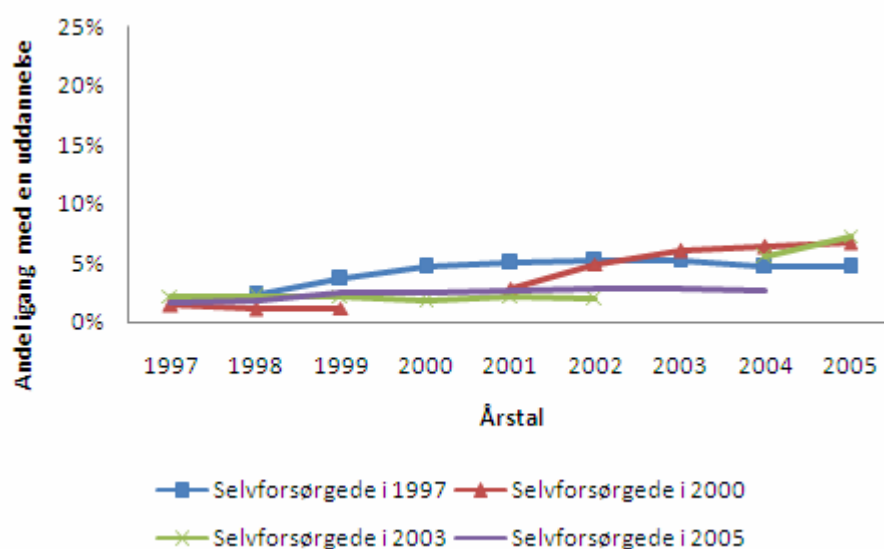
Bem.: Grundpopulationen er førstegenerationsindvandrerkvinder i alderen 25-66 år, som har oprindelsesland uden for Vesteuropa og Nordamerika. Profilerne bygger på det gennemsnitlige beskæftigelsesomfang hos personer, der var familieforsørgede i ét af de udvalgte år.

Hvis man betragter figur 5.1, ser man, at det er karakteristisk, at en periode som familieforsørget efterfølges af en stigning i beskæftigelsesomfanget (bemærk at grafen brydes i familie-

forsørgelsesåret). Eksempelvis stiger det gennemsnitlige beskæftigelsesomfang blandt målgruppen, som var familieforsørgede i 2000 til 25% i 2005. Forud er typisk gået en periode med et meget lavt beskæftigelsesomfang.

Tilsvarende beskriver figur 5.2, hvorvidt indvandrerkvinder, der er familieforsørgede i enten 1997, 2000, 2003 eller 2005, efterfølgende er i gang med en uddannelse.

Figur 5.2 Uddannelsesprofiler for kvinder, som er familieforsørgede i enten 1997, 2000, 2003 eller 2005

Kilde: Kørsler på baggrund af AKF's registre.

Bem.: Grundpopulationen er førstegenerationsindvandrerkvinder i alderen 25-66 år, som har oprindelsesland uden for Vesteuropa og Nordamerika. Figuren beskriver andelen, der i det pågældende år er i gang med en uddannelse.

Som det var tilfældet med beskæftigelsesomfanget, dokumenterer figur 5.2, at perioden efter familieforsørgelse er præget af stigende uddannelsesaktivitet. Blandt dem, som var familieforsørgede i 2000, er 7% i gang med en uddannelse i 2005.

5.2 Opkvalificering, genuddannelse og status i 2005

Hvis man alene tager udgangspunkt i de indvandrerkvinder, som har været familieforsørgede i enten 1997, 2000 eller 2003 og ser, hvordan deres status er i 2005, og hvad der er sket siden de var familieforsørgede, er dette beskrevet i tabel 5.1.

Tabel 5.1 Status i 2005 giver familieforsørgede i enten 1997, 2000 eller 2003

	Status 2005			
	Har opkvalifice- ret sig	Har genuddan- net sig	Beskæftigelses- omfang >50%	Familieforsør- get
	Procent			
Familieforsørgede i 1997	3,0	3,3	29,0	26,5
Familieforsørgede i 2000	1,6	2,5	24,2	34,2
Familieforsørgede i 2003	0,5	0,3	13,3	56,4

Kilde: Kørsler på baggrund af AKF's registre.

Bem.: Grundpopulationen er førstegenerationsindvandrerkvinder i alderen 25-66 år, som har oprindelsesland uden for Vesteuropa og Nordamerika.

Hvis man først tager udgangspunkt i de personer der var familieforsørgede i 1997, viser tabel 5.1, at frem til 2005 har 3% opkvalificeret sig (deres uddannelseslængde er øget), mens 3,3% har genuddannet sig (en selvrapporteret udenlandsk uddannelse er erstattet af en kortere dansk uddannelse, jf. afsnit 3.1.4). Samtidig har 29% i 2005 opnået et beskæftigelsesomfang over 50%, mens 26,5% stadig er familieforsørgede.

For de personer der var familieforsørgede i 2000, viser tabel 5.1 omtrent det samme billede, om end lidt færre har opkvalificeret og genuddannet sig, lidt færre har et beskæftigelsesomfang over 50% og lidt flere er stadig familieforsørgede. Dette afspejler at tiden siden familieforsørgelse er kortere og derfor har færre nået at opkvalificere eller genuddanne sig eller opnået beskæftigelse. Denne tendens er endnu tydeligere når man betragter de personer som var familieforsørgede i 2003. Her er 56,4% stadig familieforsørgede i 2005 og kun 13,3% har opnået et beskæftigelsesomfang over 50%.

Når tabel 5.1 yderligere opdeles på, om kvinderne har en dansk partner eller ej, fremkommer.

Tabel 5.2 Status i 2005 giver familieforsørgede i enten 1997, 2000 eller 2003 opdelt på, om personerne har en dansk partner

	Status 2005			
	Har opkvalifice- ret sig	Har genuddan- net sig	Beskæftigelses- omfang >50%	Familieforsør- get
	Procent			
Familieforsørgede i 1997				
Ingen dansk partner i 2005	1,9	2,0	23,1	26,5
Dansk partner i 2005	5,6	6,5	42,8	26,4
Familieforsørgede i 2000				
Ingen dansk partner i 2005	1,1	1,3	18,0	35,8
Dansk partner i 2005	2,6	4,8	36,5	31,2
Familieforsørgede i 2003				
Ingen dansk partner i 2005	0,5	0,1	10,2	60,3
Dansk partner i 2005	0,6	0,7	20,0	47,8

Kilde: Kørsler på baggrund af AKF's registre.

Bem.: Grundpopulationen er førstegenerationsindvandrerkvinder i alderen 25-66 år, som har oprindelsesland uden for Vesteuropa og Nordamerika.

Som det ses af tabel 5.2, har det at have en dansk partner relativt stor betydning for, om de tidligere familieforsørgede personer opkvalificerer eller genuddanner sig frem til 2005. Eksempelvis har 4,8% blandt dem, som var familieforsørgede i år 2000, og som har en dansk partner, genuddannet sig i 2005, mens det kun var tilfældet for 1,3% blandt dem, som ikke har en dansk partner. En del af forklaringen på dette kan være, at det er en anden type af kvinder, der familiesammenføres til danske mænd end til andre. Samtidig kan det også have betydning, i hvilken udstrækning den danske mand har netværk og ressourcer, som kan komme kvinden til gode. Som en kommunal nøglemedarbejder i de kvalitative interview beskriver det:

Nogle ældre mænd, der henter unge piger på Filippinerne eller Malaysia, hvor jeg tænker, de stakler. Men man kan se, at de er glade ved hinanden og har et godt forhold. Men der sidder måske også en mand sidst i 50'erne med en ung pige på 30 og siger, jeg kan godt se, at hun skal arbejde i mange år og måske forsørge mig, så det er vigtigt, at hun får en uddannelse frem for et arbejde i morgen, hvor man ligesom satser på, at det er det, som skal til. De kunne, lige så godt sige, at "du skal bare tjene nogle penge".

Tilsvarende har hele 36,5% opnået et beskæftigelsesniveau på mere end 50%, mens det kun er 18% blandt dem, som ikke har en dansk partner.

På samme vis opdeles i tabel 5.3 i personernes alder på indvandringstidspunktet.

Tabel 5.3 Status i 2005 giver familieforsørgede i enten 1997, 2000 eller 2003 opdelt på personernes alder på indvandringstidspunktet

	Status 2005			
	Har opkvalifi- ceret sig	Har genud- dannet sig	Beskæftigelses- omfang >50%	Familiefor- sørget
	Procent			
Familieforsørgede i 1997				
Yngre end 25 år ved indvandring	4,3	1,5	26,9	32,2
25-45 år ved indvandring	2,7	4,1	30,8	23,6
Ældre end 45 år ved indvandring	1,4	1,9	11,5	38,8
Familieforsørgede i 2000				
Yngre end 25 år ved indvandring	2,1	1,0	20,9	41,0
25-45 år ved indvandring	1,5	3,0	26,6	30,7
Ældre end 45 år ved indvandring	0,3	2,5	12,2	44,2
Familieforsørgede i 2003				
Yngre end 25 år ved indvandring	1,2	0,1	10,6	59,9
25-45 år ved indvandring	0,3	0,4	15,1	53,6
Ældre end 45 år ved indvandring	-	-	6,5	69,6

Kilde: Kørsler på baggrund af AKF's registre.

Bem.: Grundpopulationen er førstegenerationsindvandrerkvinder i alderen 25-66 år, som har oprindelsesland uden for Vesteuropa og Nordamerika.

Tabel 5.3 beskriver, hvorledes alder på indvandringstidspunktet har en betydning for, hvorvidt personer genuddanner sig eller opkvalificerer sig. Tendensen er, at mens personer, som er yngre på indvandringstidspunktet, i højere grad vælger at opkvalificere sig, dvs. øger deres

samlede uddannelseslængde, vælger personer, der er ældre end 25 år på indvandringstidspunktet, i højere grad at genuddanne sig. Samtidig peger tabel 5.3 på, at personer, der er ældre end 25 år på indvandringstidspunktet, i højere grad er i stand til at opnå et beskæftigelsesomfang på over 50% end både dem, der er yngre (under 25 år på indvandringstidspunktet), og dem, der er ældre (over 45 år på indvandringstidspunktet).

I bilag C præsenteres en tilsvarende tabel opdelt på landegrupper. Som det fremgår af tabellen, er der ganske stor forskel landegrupperne imellem med hensyn til omfanget af opkvalificering og genuddannelse. Mens indvandrerkvinder fra Rusland og Baltikum hører til de indvandrergrupper, hvor flest opkvalificerer sig og genuddanner sig, er det endog meget få fra Pakistan og Tyrkiet, der gør det. Blandt kvinder fra Filippinerne er der ligeledes mange, der genuddanner sig, men relativt få, der opkvalificerer sig. Disse resultater afspejler sig også i det kvalitative datamateriale, hvor både de filippinske og russiske interviewpersoner havde meget stort fokus på nødvendigheden af uddannelse. Resultaterne sætter også sit præg på andelen med et beskæftigelsesomfang på over 50% i 2005 og tilsvarende andelen, der stadig er familieforsørget i 2005. Jo højere andel, der opkvalificerer sig og/eller genuddanner sig, desto flere med et beskæftigelsesomfang på over 50% og tilsvarende en lavere andel, der stadig er familieforsørget i 2005.

5.3 Sandsynligheden for fremtidig familieforsørgelse eller beskæftigelse

Som en del af analysen er der for personer, der er familieforsørgede i enten 1997, 2000 eller 2003 estimeret en sandsynlighedsmodel for at være familieforsørget to år efter, dvs. i hhv. 1999, 2002 og 2005 (model 2). Tilsvarende er der estimeret en sandsynlighedsmodel for at have et beskæftigelsesomfang på over 50% to år efter familieforsørgelse, dvs. i hhv. 1999, 2002 og 2005 (model 3). Modellerne er estimeret som probit-panelmodeller, og marginaleffekterne fra centrale forklarende faktorer i estimationerne er præsenteret i tabel 5.4 (estimationsresultaterne i deres fulde længde er placeret i bilag A).

Som det fremgår af tabel 5.4 (model 2), spiller børn en signifikant rolle, idet antallet af børn mindsker sandsynligheden for, at personen stadig er familieforsørget to år efter, mens tilstedeværelsen af små børn øger sandsynligheden, hvilket også gør sig gældende, hvis der bor mange personer på adressen. Mange personer på adressen samt tilstedeværelsen af små børn i husstanden virker på den baggrund fastholdende i forhold til at være familieforsørget. Med hensyn til oprindelsesland er kvinder fra Pakistan mest tilbøjelige til stadig at være familieforsørgede to år efter, mens kvinder fra Tyrkiet, Iran, Baltikum og Rusland har en mindre sandsynlighed for at være familieforsørgede to år efter.

For så vidt angår uddannelseslængde peger dette ikke i retning at have nogen væsentlig betydning for, om personen stadig er familieforsørget to år efter. Det har derimod betydning, hvorvidt personen har opkvalificeret sig eller har genuddannet sig, hvilket reducerer sandsynligheden for at være familieforsørget ganske betragteligt. Endvidere har personer uden en registreret uddannelse en markant højere sandsynlighed for at være familieforsørget. Alt andet lige tyder dette på, at uddannelseslængden som sådan ikke er væsentlig, når blot uddannelse er til stede, og endnu mere, hvis der er sket noget med hensyn til uddannelsesniveaue siden det år, personen var familieforsørget. Med andre ord er det, der betyder noget, om personen har opkvalificeret eller genuddannet sig i Danmark. Erhvervserfaring reducerer ligeledes sandsynligheden for at være familieforsørget to år efter.

Hvis man i tabel 5.4 vender blikket mod sandsynligheden for at have et beskæftigelsesomfang over 50% (model 3) tegner der sig cirka det samme mønster som ved sandsynligheden for familieforsørgelse blot med omvendt fortegn i de fleste tilfælde. Dog har kvinder fra

Thailand og Filippinerne en større sandsynlighed for at opnå et beskæftigelsesomfang over 50% to år efter familieforsørgelse. Igen er det værd at bemærke, at uddannelseslængde i sig selv ikke har nogen væsentlig betydning, men det har derimod erhvervserfaring, og hvorvidt personen har opkvalificeret sig og/eller har genuddannet siden perioden som familieforsørget. Alle disse faktorer har en positiv betydning for sandsynligheden for at opnå et beskæftigelsesomfang på over 50% to år efter familieforsørgelse.

Tabel 5.4 Sandsynligheden for at være familieforsørget (model 2) eller at have et beskæftigelsesomfang >50 % (model 3) to år efter familieforsørgelse. Marginaleffekter for udvalgte centrale faktorer

	Model 2			Model 3		
	Familieforsørget			Beskæftigelses- omfang >50%		
	Marginal effekter	Standard- fejl		Marginal effekter	Standard- fejl	
Demografiske karakteristika						
Antal børn	-0,067 ***	0,006		0,014 ***	0,002	
Børn i alderen 0-5 år	0,061 ***	0,013		-0,039 ***	0,004	
Husstandskarakteristika						
Personer på adressen	0,051 ***	0,003		-0,008 ***	0,001	
Indvandrer karakteristika						
Tyrkiet	-0,077 ***	0,019		0,028 ***	0,009	
Pakistan	0,024	0,019		-0,007	0,008	
Iran	-0,111 ***	0,030		-0,023 **	0,009	
Polen	-0,013	0,023		0,020 **	0,009	
Baltikum	-0,077 **	0,033		0,010	0,011	
Rusland	-0,116 ***	0,022		0,010	0,008	
Thailand	-0,025	0,019		0,029 ***	0,008	
Filippinerne	-0,012	0,026		0,051 ***	0,012	
Uddannelse og erhvervserfaring						
Uddannelseslængde	-0,001	0,002		0,001	0,001	
Udenlandsk uddannelse	0,025	0,029		-0,011	0,009	
Uddannelseslængde uoplyst	0,209 ***	0,029		-0,009	0,011	
Erhvervserfaring	-0,151 ***	0,005		0,069 ***	0,002	
Opkvalificering og genuddannelse						
Opkvalificeret sig siden familieforsørgelse	-0,475 ***	0,033		0,158 ***	0,053	
Genuddannet sig siden familieforsørgelse	-0,508 ***	0,031		0,237 ***	0,073	

Kilde: Kørsler på baggrund af AKF's registre.

Bem.: *** indikerer signifikans på 1%-niveau, ** indikerer signifikans på 5%-niveau, * indikerer signifikans på 10%-niveau. Tabellen beskriver marginaleffekter, mens estimationsresultaterne i sin fulde længde er placeret i bilag A. Referencegruppen til lande er "Andre lande".

Sammenfattende viser denne statistiske analyse, at uddannelse ikke i sig selv er vigtig, men i stedet, at hvis der er sket en tilpasning af uddannelsen eller uddannelseslængden, har dette en positiv betydning, idet både opkvalificering og genuddannelse reducerer sandsynligheden

for fortsat at være familieforsørget to år efter familieforsørgelse og øger sandsynligheden for at have et beskæftigelsesniveau på over 50%. Ligeledes har erhvervserfaring en positiv betydning. Derudover har husstandens sammensætning igen en betydning, idet både husstandens størrelse og tilstedeværelsen af små børn virker fastholdende i relation til familieforsørgelse og mindsker sandsynligheden for at opnå et beskæftigelsesomfang på over 50%. Dermed understøttes resultaterne fra afsnit 4.4.

6 Hvad motiverer kvinderne til at søge arbejde?

På baggrund af det kvalitative materiale beskrives indledningsvist den baggrundsmæssige kompleksitet, der gør sig gældende i forhold til de kvinder, der tidligere har været familieforsørgede, men som nu er kommet i beskæftigelse. Formålet med kapitlet er at se nærmere på, hvilke faktorer disse kvinder oplever som motiverende i forhold til at få et job. Som beskrevet ovenfor i de kvantitative analyser spiller husstandens sammensætning en rolle for graden af familieforsørgelse. I det kvalitative materiale træder forældreskab også frem som en motivationsfaktor for at komme i beskæftigelse. På baggrund af det kvalitative materiale identificeres afslutningsvis fire gennemgående typer af motivation, som kvinderne på forskellig vis fremhæver som betydningsfulde i forhold til at komme i beskæftigelse.

Kvinderne i undersøgelsen er familiesammenførte til en herboende dansk eller udenlandsk ægtefælle. Tidligere forskning har peget på, at indvandringsmønstret i Vesteuropa har skiftet karakter gennem de seneste årtier, netop fordi en del indvandrerkvinder i dag kommer til landet via familiesammenføring (jf. også Kofman m.fl., 2000). Det betyder blandt andet, at de i større omfang end andre indvandrerkvinder, hvis opholdsstatus er opnået på anden vis, opnår deres legale status gennem deres ægtefæller. Dette medfører potentielt en større afhængighed af manden og dennes familie, jf. Kofman m.fl. (2000) og Piper (2005). Hvor det ofte forudsættes, at indvandrerkvinders inklusion på arbejdsmarkedet er frigørende og gør det muligt for kvinderne at blive mere selvstændige og uafhængige af deres ægtefælle og familie, viser litteraturen, at situationen i praksis er langt mere kompleks. Hvorvidt den enkelte indvandrer kvinde arbejder uden for hjemmet og i så fald, hvordan hun opfatter og oplever det at arbejde uden for hjemmet er således bl.a. medieret af deres premigrationsstatus, familierelationer, social klasse, kønsopfattelser, livscyklus, kulturelle normer og ikke mindst af de mulige positioner, de tilbydes på arbejdsmarkedet, jf. Eastmond (1993), Zentgraf (2002) og Grünberg (2006).

Ud af den samlede gruppe af kvinder som er interviewet til undersøgelsen, var 12 kvinder på interviewtidspunktet i en eller anden form for beskæftigelse³⁵. Denne overvægt hænger sammen med undersøgelsens rekrutteringsstrategi (som beskrevet i afsnit 3.2) og udgangspunkt om at belyse måder at overskride barrierer til arbejdsmarkedet på. På trods af denne fællesnævner for størstedelen af kvinderne afspejler de, i relation til deres motivation for og oplevelse af et arbejdsliv, det samme komplekse billede, som teorien ovenfor beskriver. En kvalitativ oversigt³⁶ over centrale elementer i kvindernes baggrund, såsom nationalitet, alder, antal børn, familiebaggrund, samt arbejds erfaring og uddannelse, understreger først og fremmest forskelligheden blandt kvinderne, som har deltaget i interviewundersøgelsen, og beretter ikke om entydige baggrundsfaktorer, der synes at være nært knyttet til, hvorvidt og hvorfor kvinderne deltager på det danske arbejdsmarked. En del af forklaringen herpå skal hentes i, at kvinderne, bortset fra beskæftigelseskriteriet, er søgt rekrutteret på en måde, der sikrer spredning i forhold til at få en række fortællinger og nuancer repræsenteret blandt de interviewede kvinder.

Analysen vil efterfølgende søge at nuancere billedet af, hvilke motiver der på tværs af baggrundsfaktorer som fx nationalitet synes at motivere til arbejdsmarkedsdeltagelse blandt gruppen af familieforsørgede indvandrerkvinder.

³⁵ I afsnit 7.1 vil vi gå nærmere ind i karakteren af disse job.

³⁶ For en mere omfattende beskrivelse af den interviewede gruppes karakteristika henvises til afsnit 3.2.2.

6.1 Motivation for uddannelse

I det følgende præsenteres to tidligere familieforsørgede indvandrerkvinder fra den kvalitative del af undersøgelsen. Deres historier er meget forskellige, men de har det til fælles, at uddannelse er meget vigtigt for dem. For disse kvinder er uddannelse og beskæftigelse i Danmark nært sammenhængende, og muligheden for at få en uddannelse, hvad enten det bibringer nye kvalifikationer eller relaterer sig til eksisterende, er en stærkt motiverende faktor.

*YI*³⁷ kom til Danmark i 2002 som 21-årig, hvor hun blev familiesammenført til sin mand, der ligesom hun er af tyrkisk oprindelse. *YI* beskriver, at hun mødte sin mand gennem familien, og at hun har kendt ham gennem hele livet. Manden har boet i Danmark i en lang årrække, og familierne har opretholdt kontakten og besøgt hinanden jævnligt. *YI* blev gravid et par måneder efter, at hun ankom til Danmark, fødte og gik hjemme med barnet, mens manden forsørgede de tre. Hun har afsluttet folkeskolen i Tyrkiet og har efterfølgende arbejdet som ufaglært, indtil hun blev familiesammenført til Danmark. Hun arbejder nu som vikar på et plejehjem og planlægger at gå i gang med SOSU-uddannelsen efter afsluttet danskuddannelse (niveau II). I forhold til at få flere børn siger hun selv, at:

hvis det er op til mig, vil jeg gerne først have min uddannelse, men man kan aldrig vide, fordi jeg har jo også en anden derhjemme, der gerne vil have flere.

MO kom til Danmark fra Filippinerne i 2006, hvor hun var 30 år. Hun blev familiesammenført til en dansk mand og medbragte sin datter, der dengang var to år. Hun har en universitetsuddannelse fra hjemlandet (bachelor of law) og har brugt denne uddannelse tilbage i Filippinerne, først i en ansættelse i en administrativ stilling på en ambassade og derefter som undersøger hos politiet. Hun beskriver, hvordan uddannelse og arbejde er meget vigtigt for hende. Hendes forældre har arbejdet hårdt for at sikre, at deres børn har fået en ordentlig uddannelse.

Uddannelse er det vigtigste – vores land er fattigt – og det eneste min familie kunne give mig var uddannelse.

Hun har siden 2007 arbejdet som rengøringsassistent ved siden af sprogskolen. Hun arbejder p.t. på at gøre sprogskolen færdig (niveau III), så hun kan søge ind på Den Sociale Højskole. Hun arbejder derfor ikke så mange timer med rengøring, som hun tidligere har gjort:

...det var min svigermor, der sagde, at det er for meget. Måske er det bedre, hvis du stopper med at arbejde og koncentrerer dig om studierne? Det er bedre! Jeg er kun afløser, men nu siger jeg som regel nej. Nogen gange siger jeg ja, hvis jeg har tid til det. Jeg er vant til at have mine egne penge, det er min opdragelse. Hvis du vil have penge, må du arbejde for dem. Jeg hader at være afhængig af min mand. Jeg vil have mine egne penge. Jeg føler mig handicappet, hvis min mand bare giver mig penge! Det sårer min stolthed!

³⁷ Kvinderne, som har deltaget i interviewundersøgelsen, er anonyme, hvorfor der refereres til dem ved hjælp af bogstaver.

Disse to kvinder kommer fra hver deres verdensdel og er meget forskellige, når man ser på deres baggrund, inden de kom til Danmark. De er begge kommet ud på arbejdsmarkedet, men har begge planer om at ville læse videre og derigennem få en bedre forankring på arbejdsmarkedet. Der er en klar kobling mellem det at ville have en uddannelse og det at ville have et job. Argumentet hos disse kvinder er entydigt: uddannelsen vil give dem bedre muligheder på det danske arbejdsmarked. Denne antagelse er korrekt, hvilket underbygges af de kvantitative analyser i herværende rapport, som i afsnit 5 dokumenterer, at genuddannelse og opkvalificering øger sandsynligheden for efterfølgende at opnå et vist beskæftigelsesomfang. Det reducerer sandsynligheden for familieforsørgelse ganske betragteligt at gennemføre en uddannelse i Danmark.

6.2 Familie og børn som motivation

Kvinderne fra den kvalitative del af undersøgelsen har varierende alder, nogle er unge, mens andre er længere op i årene (vores ældste interviewperson er 52 år). Kvindernes forskellighed i forhold livscyklus betyder også, at de befinder sig forskellige steder i forhold til at få børn. Nogle har voksne børn, andre har mindre børn, mens andre igen slet ikke er forældre. Børnene spiller en ikke uvæsentlig rolle i forhold til, hvordan disse kvinder taler om arbejdslivet. Men hvor en antagelse i forhold til familieforsørgede kvinder kunne være, at de først søgte ind på arbejdsmarkedet, når børnene blev større og mere selvhjulpne, så peger det kvalitative datamateriale i en knap så entydig retning. Som beskrevet i tabel 4.6, så mindskes sandsynligheden for at være familieforsørgede med antallet af børn. Med andre ord så betyder moderskabet, at kvinderne i højere grad får et arbejde. De kvantitative analyser kan derimod ikke sige noget afgørende om, hvilken rolle det spiller, at børnene er små (0-5 år). Det kvalitative materiale underbygger, at forældreskab generelt virker motiverende for at komme i beskæftigelse. En kvinde siger, at hun gerne vil arbejde, fordi det er vigtigt for hende at være rollemodel for sin søn. En anden kvinde fremhæver, at det er vigtigt for hende at være med til at sikre familiens økonomiske situation ved at være aktiv på arbejdsmarkedet. En tredje kvinde, der har en datter på fire, siger, at hun ikke planlægger at få flere børn foreløbig:

Børn kan man få når som helst. Jeg må forberede mig på fremtiden, jeg er en udlænding her i Danmark, så jeg skal være sikker på min fremtid, før jeg får flere børn.

Også interviewene med de kommunale sagsbehandlere bekræfter, at der er en tendens til, at kvinderne fravælger at få børn i integrationsperioden. Det, at kvinderne er mødre, er altså langt fra ensbetydende med, at de søger væk fra – eller ikke ind på – det danske arbejdsmarked.

Nogen gange kan det være tankevækkende at få tingene vendt på hovedet. Det gælder ikke mindst i forhold til de antagelser, man måtte gøre sig i forhold til kulturelt betingede forskelle mellem ”dem” og ”os”. Elementer i den fremherskende forestilling om danske familiemønstre og ligestilling mellem kønnene udfordres, når en russisk kvinde, der er dansk gift, motiverer sin lyst til at komme på arbejdsmarkedet med følgende ord:

Jeg synes, det er godt, at vi tjener flere penge. Men det var svært for min mand, som synes, at kvinder skal blive hjemme og passe børnene og huset. Men den kultur

har vi ikke i Rusland, og alle kvinder arbejder og vil ikke være afhængige af nogen. Jeg vil være selvstændig, for det giver mig mere selvtillid”.³⁸

Hun skriver her ”dansk kultur” op imod ”russisk kultur” – og i hendes udsagn er det den russiske kultur, der abonnerer på kvinder som uafhængige, selvstændige og arbejdsmarkedsdeltagende. I hendes fremlægning optræder den danske, frem for fx den tyrkiske eller pakistanske mand, i rollen som forkæmper for et traditionelt kønsrollemønster, hvor kvindens deltagelse på arbejdsmarkedet er ilde set, og hvor hun hellere skal blive hjemme og passe børn og hjem.

6.3 Typer af motivation

Gennem vores interview med de familieforsørgede kvinder er der fremkommet en lang række forskelligartede argumenter for, hvad der motiverer den enkelte kvinde i forhold til at arbejde. Disse argumenter underbygger gruppen af familieforsørgede kvinders heterogenitet og kvindernes forskelligartede motivation i forhold til at komme ud på arbejdsmarkedet. Nogle af de argumenter, der fremføres af kvinderne, er:

- Som kvinde er det jo vigtigt, at man kan tjene sine egne penge.
- Jeg ville ikke være afhængig af min mand.
- Men det er ikke nok i Danmark, at det kun er den ene, der arbejder, der skal være to indkomster.
- Jeg har en midlertidig opholdstilladelse. Det er vigtigt at arbejde, hvis jeg vil søge permanent opholdstilladelse.
- Jeg synes, det er godt, at vi tjener flere penge.
- Jeg vil være selvstændig, for det giver mig mere selvtillid.
- Det er vigtigt for mig at have et arbejde for at være en rollemodel for min søn.

Disse argumenter kan sorteres i forskellige kategorier.

Arbejdsidentitet er en selvfølgelighed

En kategori handler om *selvfølgelighed*. En af de faktorer, der synes at gøre sig gældende hos de kvinder, der er kommet på arbejdsmarkedet, er, at en del af dem beretter om en stærk arbejdsidentitet. Flere af dem har været vant til at arbejde i deres hjemland, og en stor del af dem har taget en eller anden form for uddannelse, før de kom til Danmark, hvilket også bidrager til, at de oplever det som naturligt, at de er i arbejde i Danmark. Det er slet ikke til diskussion, om kvinden skal have et arbejde, for det er en helt naturlig ting i livet. En del af argumenterne i denne kategori er hentet i det, man kan betegne ”kulturelle selvfølgeligheder”. Her argumenteres med, ”der hvor jeg kommer fra, gør vi sådan”, eller ”det er jo vigtigt at tjene sine egne penge”. Igen må man forstå den viden, der fremkommer gennem interview som resultatet af en aktiv meningskonstruktion mellem interviewer og interviewperson. Den familieforsørgede kvinde forklarer en dansk forsker ting, der for hende forekommer selvfølgelige, men som ikke kan antages at være det for forskeren. Disse argumenter kommer i en række forskellige variationer, men fælles for dem er den selvfølgelighed hvormed motivationen til at arbejde fremsættes. Kvinderne siger eksempelvis, at de arbejder, fordi ”de kan lide det”, fordi ”det er godt for mig”, eller fordi ”det er jeg vant til”.

³⁸ Det skal bemærkes, at dette citat udgør en ”enlig svale” i det kvalitative materiale, og det kan ikke anskues som repræsentativt for gruppen af danske mænd, der familiesammenføres med en udenlandsk hustru.

Familien forpligter

En anden kategori handler om *kvindens forpligtelse i forhold til familien*. En del af motivationen for at arbejde er, at det bidrager positivt til familiens bedste. Det kan både dreje sig om, at det kan være svært at klare sig i Danmark for én indtægt, og at det derfor er en naturlig ting, at kvinden som ansvarligt familiemedlem bidrager til den økonomiske situation i familien. En kvinde siger, at hun ikke finder det rimeligt, at hendes mand skal forsørge tre personer (hende, hendes medbragte barn og manden selv), mens en anden siger, at efter hun har fået et arbejde, kan de "tillade sig mere". Inden for denne kategori findes også argumentet om at være en rollemodel for sine børn. Hvis børnene skal få en god tilværelse i Danmark, er det nødvendigt, at de lærer, at det er en vigtig og nødvendig del af livet at have et arbejde. Men det er ikke kun inden for Danmarks grænser, at familiens bedste kan virke som en motiverende faktor for arbejdsmarkedsdeltagelse. En kvinde fra Filippinerne fortæller, at hendes to store børn bor hos familien hjemme i Filippinerne, men at de er afhængige af, at hun er i stand til at supplere deres tilværelse økonomisk, og at hun derfor, fra hun ankom til Danmark, har sendt penge hjem til Filippinerne, så snart hun havde mulighed for det. Dette argument kan også genfindes i den internationale litteratur om "køn og migration". I et omfattende litteraturstudie fra 1991 undersøger Pedraza blandt andet, hvad litteraturen har at sige om migrerede kvinders arbejdsmarkedsdeltagelse i det nye land. Hun peger på, at nogle grupper af kvinder i overvældende grad "...så arbejde som muligheden for at hjælpe familien, frem for som en mulighed for at realisere sig selv" (Pedraza, 1991: 313).

Økonomisk og social uafhængighed

En tredje kategori handler om *frihed og/eller uafhængighed*. Det kan både være rent økonomisk, at man kan gøre, hvad man vil uden at spørge om lov. Som en ung tyrkisk kvinde siger:

Jeg vil gerne kunne gå på restaurant uden at skulle spørge min mand om penge.

En del argumenter handler om relationen mellem kvinden og hendes mand. Både forstået på den måde, at kvinden i kraft af sin egen indtægt ikke udgør en økonomisk byrde for manden, men også i den forstand, at arbejdsmarkedsdeltagelsen udgør en mulighed for at være uafhængig af sin ægtefælle på et bredere plan end alene økonomisk. Her spiller det som tidligere nævnt også en rolle, at det nye integrationsmønster, med højere andel af familiesammenføring, gør, at kvindens legale status knyttes til manden, og at manden har stillet bankgaranti og skrevet under på at ville forsørge sin hustru. Men frihed og uafhængighed handler ikke nødvendigvis alene om relationen til ægtefællen, men også om bredere sociale relationer. For nogle kvinder er en motiverende faktor for at få et arbejde, at der i arbejdslivet ligger en mulighed for at være blandt andre mennesker, være social og aktiv.

Sikring af fremtiden i Danmark

En fjerde kategori handler om *fremtidssikring*. Som nævnt ovenfor er lovgivningen blevet strammet gennem de senere år, og siden 2006 er det et krav for at opnå tidsubegrænset opholdstilladelse, at udlændingen har underskrevet en integrationskontrakt samt en erklæring om aktivt medborgerskab i det danske samfund. Endvidere er der, som nævnt tidligere, indført skærpede regler til opholdstilladelsen fra og med maj 2007, hvilket i praksis betyder, at kvinden skal dokumentere 2 ½ års fuldtidsbeskæftigelse i løbet af de første syv år i Danmark, dog eventuelt fordelt på flere års deltidsarbejde. Et andet argument inden for kategorien om fremtidssikring handler om de sproglige kompetencer, der kan være en følge af at være på en dansk arbejdsplads, og som er centrale for kvindernes muligheder på det danske arbejdsmar-

ked. En tyrkisk kvinde fortæller, at hendes danske er blevet bedre, efter hun er kommet i beskæftigelse:

Det giver meget sprogligt at arbejde på plejehjemmet, især hvis man kommer lige direkte fra skolen eller uddannelsen, så kan man bedre få det til at hænge sammen og se, at det er sådan, man bruger det ude i hverdagen.

Samlet set, peger det kvalitative datamateriale, der indgår i denne undersøgelse, på, at disse motivationsfaktorer er centrale i forhold til kvindernes ønsker og muligheder i forbindelse med deltagelse på det danske arbejdsmarked. I det følgende afsnit sættes der fokus på beskæftigelse efter en periode som familieforsørget.

7 Beskæftigelse efter familieforsørgelse

Siden 1980'erne har den stigende internationale forskning i køn og migration peget på, at indvandrerkvinder i deres respektive værtslande ofte er marginaliseret fra værtslandets arbejdsmarked – og hvis de endelig er i beskæftigelse, er det ofte i de lavestlønnede og ufaglærte job, jf. Pedraza (1991) og Piper (2005). I de tilfælde, hvor de opnår beskæftigelse, er der en tendens til, at indvandrerkvinder får arbejde i ufaglærte job, der har at gøre med servicesektoren eller i private omsorgsfunktioner (privat au pair, rengøring etc.) og dermed job, der betragtes som ufaglærte, uden prestige, er dårligt betalt, og i hvilke de ofte har dårlige arbejdsbetingelser. Undersøgelser viser, at ikke-naturaliserede kvindelige indvandrere i USA³⁹ havde de dårligste betingelser af alle for at blive en del af det ordinære arbejdsmarked i 1990'erne.⁴⁰ I Europa har andelen af indvandrerkvinder på det ordinære arbejdsmarked tidligere vist de samme tendenser, men i Nordeuropa har disse kvinders indtræden på det ordinære arbejdsmarked imidlertid været stigende i løbet af 1990'erne, jf. Piper (2005), Kofman m.fl. (2000) og Kofman (2004). I en aktuel dansk undersøgelse argumenterer Ejrnæs (2008) for dilemmaet i, at integration på den ene side anskues som det væsentligste middel til at integrere etniske minoriteter i samfundet. På den anden side viser hans analyse, at de virksomheder, der ansætter mange medarbejdere med anden etnisk baggrund end dansk er kendetegnet ved ufaglært enkeltmandsarbejde, der kun i ringe grad bidrager til integration i samfundet. Ejrnæs påpeger det problematiske i, at de marginale positioner på arbejdsmarkedet, som indvandrere tilbydes, ikke i særlig høj udstrækning bidrager til integration i samfundet, blandt andet fordi disse job ikke giver adgang til danskere eller andre medarbejdere, der kan hjælpe dem til at få bedre job.

Den aktuelle situation på det danske arbejdsmarked med mangel på arbejdskraft må antages at øge behovet for, at indvandrerkvinderne i endnu højere grad indtræder på det ordinære arbejdsmarked, og at deres arbejdsmarkedstilknytning dermed styrkes. Det er selvfølgelig samtidig interessant at se nærmere på, hvorvidt den øgede efterspørgsel efter arbejdskraft også giver indvandrerkvinder mulighed for at opnå bedre positioner på det danske arbejdsmarked.

7.1 Typer af beskæftigelse

I dette afsnit sættes der fokus på de personer, der to år efter familieforsørgelse (familieforsørgede i hhv. 1997, 2000 og 2003) har opnået et beskæftigelsesniveau på over 50%, og det undersøges, hvilke typer af beskæftigelse de har opnået med henblik på branche og stillingskategori. Tabel 7.1 beskriver, hvor stor en andel der har opnået et beskæftigelsesomfang på over 50% to år efter familieforsørgelse.

³⁹ Dvs. indvandrerkvinder, der ikke har opnået statsborgerskab i værtslandet.

⁴⁰ Det påpeges dog, at selv om kvinderne ikke er registreret som en del af det formelle arbejdsmarked, er dette ikke ensbetydende med, at de ikke arbejder. I stedet betyder det ofte, at arbejdet netop ikke er registreret, men fx udgøres af aktiviteter i familievirksomheder eller i den uformelle sektor i øvrigt, jf. Piper (2005) og Kofman m.fl. (2000).

Tabel 7.1 Andel, der har opnået et beskæftigelsesomfang på over 50 % to år efter familieforsørgelse

	1999 (familieforsørget i 1997)	2002 (familieforsørget i 2000)	2005 (familieforsørget i 2003)
Andel, der har opnået et beskæftigelsesomfang på over 50%	10,7%	13,3%	13,3%

Kilde: Kørsler på baggrund af AKF's registre.

Bem.: Grundpopulationen er førstegenerationsindvandrerkvinder i alderen 25-66 år, som har oprindelsesland uden for Vesteuropa og Nordamerika.

Som det fremgår af tabel 7.1 har 10,7% af dem, som er familieforsørgede i 1997, opnået et beskæftigelsesomfang på over 50% i 1999, mens det i 2002 er 13,3% af dem, som var familieforsørgede i 2000 og tilsvarende i 2005 for dem, som var familieforsørgede i 2003. Tabel 7.2 beskriver branchefordelingen for dem, som opnår et beskæftigelsesomfang på over 50% to år efter familieforsørgelse.

Tabel 7.2 Branchetilhørsforhold blandt dem, som opnår et beskæftigelsesniveau på >50 % to år efter familieforsørgelse

Branche	1999 (familie- forsørget i 1997)	2002 (familie- forsørget i 2000)	2005 (familie- forsørget i 2003)
	Procent		
Nærings- og nydelsesmiddelindustri	5	7	6
Mineralolie-, kemisk- og plastindustri mv.	2	2	2
Jern- og metalindustri	6	3	2
Engros- og agenturhandel undtagen med biler	4	3	3
Detailhandel og reparationsvirksomhed undtagen biler	3	3	6
Hotel- og restaurationsvirksomhed mv.	9	6	7
Transportvirksomhed	2	2	3
Forretningsservice mv.	25	29	27
Offentlig administration mv.	1	1	1
Undervisning	7	7	9
Sundhedsvæsen mv.	5	6	6
Sociale institutioner mv.	12	14	14
Renovation, foreninger og forlystelser mv.	2	3	3
Anden branche	17	14	13
Total	100	100	100

Kilde: Kørsler på baggrund af AKF's registre.

Bem.: Grundpopulationen er førstegenerationsindvandrerkvinder i alderen 25-66 år, som har oprindelsesland uden for Vesteuropa og Nordamerika. Brancher er defineret ud fra DB93 grupperet i 27 hovedkategorier, blandt hvilke de brancher, hvor flest fra grundpopulationen er beskæftigede, er udvalgt.

Tabel 7.2 viser, at hovedparten ansættes inden for branchen forretningservice⁴¹ (27% i 2005), men også at en del ansættes inden for sociale institutioner (14% i 2005) og undervisning (9% i 2005). Der er dog også en del, der ansættes inden for sundhedsvæsenet (6% i 2005), hotel & restaurationsbranchen (7% i 2005), nærings- og nydelsesmiddelindustrien (6% i 2005) og detailhandlen (6% i 2005). Kun meget få ansættes inden for offentlig administration (1% i 2005). Det primære budskab i tabel 7.2, ud over en koncentration i branchen forretningservice, er, at der er en ret stor branchemæssig spredning blandt dem, som opnår et beskæftigelsesomfang på over 50%.

Hvis man derefter vender blikket mod, inden for hvilke stillingskategorier de typisk er beskæftiget, er dette beskrevet i tabel 7.3.

Tabel 7.3 Stillingskategori blandt dem, som opnår et beskæftigelsesniveau på på over 50 % to år efter familieforsørgelse

Stillingskategori	1999 (familieforsørg sørgt i 1997)	2002 (familieforsørg sørgt i 2000)	2005 (familieforsørg sørgt i 2003)
	Procent		
Ledelse på øverste plan	0,7	0,1	0,1
Arbejde, der forudsætter færdigheder på højeste niveau	7,8	6,4	8,1
Arbejde, der forudsætter færdigheder på mellemniveau	3,7	2,7	3,5
Kontorarbejde	3,9	4,9	4,9
Salgs-, service- og omsorgsarbejde	15,5	18,0	15,9
Arbejde inden for landbrug mv., der forudsætter færdigheder på grundniveau	0,2	0,1	0,0
Håndværkspræget arbejde	1,4	1,5	0,8
Proces- og maskinoperatørarbejde samt transport- og anlægsarbejde	9,4	8,9	7,1
Andet arbejde	57,5	57,5	59,6
Total	100	100	100

Kilde: Kørsler på baggrund af AKF's registre.

Bem.: Grundpopulationen er førstegenerationsindvandrerkvinder i alderen 25-66 år, som har oprindelsesland uden for Vesteuropa og Nordamerika. Stillingskategorier bygger på DISCO-koden tilknyttet den primære beskæftigelse i året.

Som det fremgår af tabel 7.3, er langt hovedparten ansat i stillinger, der er kategoriseret som "Andet arbejde", hvilket også indbefatter job som fx rengøringsarbejde og dermed befinder sig i bunden af stillingshierarkiet (tæt ved 60% i 2005). Blandt dem, som er ansat i stillinger, der har en tilknyttet stillingskategori, er hovedparten ansat inden for salgs-, service- og omsorgsarbejde (15,9% i 2005). Sidst men ikke mindst er der også en del ansat inden for proces- og maskinoperatørarbejde samt transport- og anlægsarbejde (7,1% i 2005). Der er dog samtidig ganske mange, der er ansat i job, der forudsætter færdigheder på højeste niveau (8,1% i 2005).

På baggrund af tabel 7.2 og tabel 7.3 kan det sammenfattes, at hovedparten af de tidligere familieforsørgede, som opnår et beskæftigelsesomfang på over 50%, primært opnår be-

⁴¹ Forretningservice er en ganske sammensat kategori og dækker underbrancher som fx vinduespolering, vikarbureau og arkitektvirksomhed og mange flere.

skæftigelse inden for service- og produktionsorienterede fag og i job i den nederste del af stillingshierarkiet. Dermed understøttes resultaterne fra den internationale litteratur om at indvandrerkvinder ofte ansættes i marginale positioner på arbejdsmarkedet i deres nye værtsland.

7.2 Kvindernes netværk

Litteraturen på området peger på, at indvandrerkvinder ofte mangler personlige netværk og rollemodeller, som de kan trække på i forbindelse med jobsøgning, jf. Dahl m.fl. (2005). Tilsvarende hævdes det, at det i mange tilfælde er de etniske mænd og deres personlige netværk, der er jobsøgende på indvandrerkvindernes vegne. Derved opnår indvandrerkvinderne ikke tilstrækkelige jobsøgningskompetencer eller den nødvendige viden om det danske arbejdsmarked, jf. LG Insight (2005, 2006). International litteratur peger dog på, at indvandrerkvinder ofte gennem deres børn og børnenes institutioner får mulighed for mere kontakt med både systemet og majoritetsbefolkningen end deres ægtefæller, og dermed potentielt har personlige netværk, de kan trække på i forbindelse med jobsøgning, jf. Piper (2005)⁴². Den kvalitative del af herværende undersøgelse indikerer, at de familieforsørgede kvinders netværk hverken er bekymrende begrænset eller i særlig stor udstrækning udgør et omfattende etnisk netværk, der skaffer dem adgang til arbejdsmarkedet. Når vi ser på interviewene med de kommunale nøglemedarbejdere, peger flere på, at det ofte ikke er gennem kommunen, disse kvinder får job. De klarer i høj grad selv at finde et arbejde.

Samtidig peger det kvalitative datamateriale i retning af, at de danske mænd måske spiller en større rolle i forhold til kvindernes netværk, idet disse mænd, i kraft af deres kendskab til det danske samfund og det danske arbejdsmarked, dels kan bakke kvinden op i forhold til behovet for uddannelse, dels på sigt kan støtte i forhold til at finde et job. Samtidig kan der dog være mismatch mellem de forventninger, disse danske mænd har til et arbejdskraftshungrende⁴³ dansk arbejdsmarked – og som manden i nogle tilfælde har 'løkket' med – og de realiteter, kvinden oplever, når hun søger konkrete job. Denne problemstilling kan sidestilles med det, nogle danske +55-årige arbejdssøgende oplever, når de hører og læser om efterspørgslen på "det grå guld" og samtidig på egen krop erfarer, at det kan være sin sag at få foden indenfor på arbejdsmarkedet. Det kan både opleves som desillusionerende og demotiverende, at der eksisterer et sådant mismatch mellem forventninger, der kan synes rimelige på baggrund af den offentlige debat og de realiteter, der møder den jobsøgende person.

7.3 Marginale positioner på arbejdsmarkedet

Hvis vi ser nærmere på den gruppe af kvinder, som er kommet i beskæftigelse, og som har deltaget i den kvalitative del af undersøgelsen, så bekræfter det den nationale og internationale forskning på området: Uanset kvalifikationer og formelle kompetencer fra hjemlandet, så er de indplaceret i relativt dårlige positioner på det danske arbejdsmarked, hvilket de kvantitative analyser ligeledes peger på. Tre af kvinderne har job, der kan siges at være i rimelig overensstemmelse med deres kompetencer. To af disse job er imidlertid vikarjob, og

⁴² I den forbindelse kan det dog være vigtigt, hvor familien bor. I et etnisk meget segregeret område vil en sådan mulighed for kontakt med majoritetsbefolkningen således umiddelbart være mindre, jf. Jagd (2006).

⁴³ Ikke mindst den offentlige debat om behov for arbejdskraft og i særlig grad højtuddannet arbejdskraft opleves af nogle kvinder som nærmest ydmygende set i relation til de gentagne afvisninger, de møder.

det ene af disse er i en begrænset periode (6 mdr.) og på nedsat tid (3 timer dagligt). De øvrige kvinder i vores kvalitative materiale lever til fulde op til beskrivelsen ovenfor: lavtlønnede, ufaglærte og ofte i servicesektoren. Kvinderne arbejder som rengøringsassistenter, køkkenassistenter, butiksassistenter eller som fabriksarbejdere. Også vore interview med kommunale nøglemedarbejdere sætter ord på denne tendens til, at kvinder placerer sig i den mest marginale del af det danske arbejdsmarked. Som en medarbejder i Ishøj siger:

...en stor gruppe hænger i marginaljob og ryger ind og ud. Ud fra et integrationsperspektiv er det ikke noget, der batter.”

Og på spørgsmålet ”Hvilken type job får disse kvinder?” svarer en medarbejder i Århus:

Det er meget enkelt – de får rengøringsjob til en start, og inden for servicefagene.

I en tid, hvor arbejdsløsheden er så lav, som den er p.t. og med en aktiv arbejdsmarkedspolitik, der har sat fokus på ’hurtigst muligt i arbejde’, er det måske ikke overraskende, at kvinderne kommer ud på arbejdsmarkedet i disse marginalpositioner som udgangspunkt. Men det kan imidlertid betegnes som et samfundsmæssigt problem, hvis disse kvinder fastholdes i de marginale job, og deres eventuelle kvalifikationer og kompetencer ikke udnyttes på arbejdsmarkedet. Denne problemstilling gælder også i en bredere kreds af indvandrere i det danske samfund. Chantal Pohl Nielsen (2007) har undersøgt omfanget af overuddannelse blandt indvandrere, og hun peger på, at flere indvandrere er overkvalificeret til deres arbejde end indfødte danskere, samt at en medbragt uddannelse øger sandsynligheden for at være overkvalificeret, mens dansk erhvervserfaring mindsker sandsynligheden.

Om risikoen for at blive fastholdt i en marginal position på arbejdsmarkedet siger en kommunal medarbejder:

Hvis man sidder i et alene-rengøringsjob, så er det svært at få dem bevæget videre til noget andet, fordi det ikke bliver regnet for noget. Hvis man bare kan komme ud og gøre rent på et kontor i dagtimerne, så er meget nået.

Man kan argumentere for, at den nuværende situation med meget lav arbejdsløshed og relativt høje krav til indvandrere i integrationsperioden giver endog meget gunstige betingelser for at bryde mønsteret med, at indvandrekvinder i så høj grad fastholdes i marginale positioner på arbejdsmarkedet. Samtidig peger denne undersøgelse på, at det kan være problematisk at sætte lighedstegn mellem integration og beskæftigelse, som påpeget af Ejrnæs (2008).

Tidligere undersøgelser har peget i retning af, at kultur og religion i nogle tilfælde fungerer som begrænsende i forhold til jobmuligheder, jf. eksempelvis LG Insight (2005, 2006) og Dahl m.fl. (2005). Som eksempler nævnes her, at nogle indvandrerkvinder er nødt til at arbejde under kontrollerede forhold, hvor deres omdømme/ære ikke bliver draget i tvivl, at de fx skal bære tørklæde, eller at en traditionel kønsrollefordeling i familien fordrer, at de påtager sig omsorgsrollen og går hjemme med børnene. Det kan i denne sammenhæng være relevant at forholde sig kritisk til, om det er tørklædet – samt den religiøse og kulturelle signalværdi, det bærer med sig – der udgør en barriere, eller om det er arbejdsmarkedet og den enkelte arbejdsplads, der definerer tørklædet som en barriere (Jagd, 2006).

7.4 Højtuddannede kvinder – en gruppe for sig

Som beskrevet tidligere er gruppen af kvinder med uddannelse fra hjemlandet overrepræsenteret i det kvalitative materiale. Det giver mulighed for at se nærmere på netop denne gruppes muligheder – og udfordringer – i forhold til at overskride barriererne til arbejdsmarkedet. I det følgende analyseres de højtuddannede kvinders forløb med inspiration fra Liversage (2005, 2006). Både dansk og international forskning viser nemlig, at en generel barriere for indvandrere – og for indvandrerkvinder især – er, at deres medbragte uddannelses- og arbejdsmæssige kvalifikationer ikke anvendes på arbejdsmarkedet i værtslandet, primært fordi de ikke tillægges tilstrækkelig værdi, jf. Piper (2005), Kofman m.fl. (2000), Liversage (2005), Friedberg (2000).⁴⁴ Det er altså en særlig problematik, der gør sig gældende i forhold til de kvinder, som kommer til Danmark medbringende en længerevarende uddannelse.

Liversage (2005, 2006) har i sin forskning beskrevet fem forskellige narrativer i forhold til højtuddannede indvandrers veje ind i og uden for det danske arbejdsmarked. Tre af vejene fører ind til (den bedre del af) arbejdsmarkedet, og to af vejene forbliver uden for (den bedre del af) arbejdsmarkedet:

- **Indtræden**, hvor kvinden får et job, der matcher hendes oprindelige kvalifikationer.
- **Opstigning**, hvor kvinden gradvist arbejder sig op til en bedre position på arbejdsmarkedet.
- **Genuddannelse**, hvor kvinden tager en ny uddannelse i Danmark.
- **Exit**, hvor kvinden forlader Danmark.
- **Marginalisering**, hvor kvinden forsætter i en marginal position på arbejdsmarkedet eller helt udenfor.

Disse narrativer er interessante at se på i forhold til den del af de familieforsørgede kvinder, der kommer til Danmark medbringende en længerevarende uddannelse. De fem narrativer kan alle genfindes i større eller mindre omfang i det kvalitative materiale, som er tilvejebragt i denne undersøgelse. Det skal bemærkes, at det kvalitative datamateriale alene giver adgang til øjebliksbilleder af kvindernes situation i forhold til de beskrevne narrativer.

Den første vej, **indtræden**, kan i en modereret form genfindes hos OG. Hun er en ung russisk pige, der har en kandidatgrad i engelsk, historie og litteratur og som kom til Danmark for at læse på Aalborg Universitet. Hun mødte en dansk mand og besluttede sig for at blive i Danmark. Hendes egne ambitioner peger i retning af en karriere inden for universitetsverdenen. Hun har søgt fire ph.d.-opslag, men har fået afslag. Hun arbejder p.t. på et jobcenter som integrationsmedarbejder. Når vi betegner hendes vej ind på arbejdsmarkedet som ”indtræden i modereret form”, er det fordi en stilling som integrationsmedarbejder ikke er et usædvanlig job for en nyuddannet dansk kandidat. Flere jobcentre rekrutterer netop nyuddannede akademikere. Dog oplever OG ikke selv, at jobbet som integrationsmedarbejder er et fuldstændigt match med hendes oprindelige kvalifikationer.

Den anden vej, **opstigning**, kan genkendes i to af kvindernes historier. De beskriver begge deres position på arbejdsmarkedet, som ”på vej et andet sted hen”. Da vores interview udgør øjebliksbilleder af disse kvinders aktuelle situation, kan vi af gode grunde ikke vise, hvorvidt der virkelig er tale om et skridt på vejen mod en bedre position på arbejdsmarkedet. DÅ har en uddannelse fra Rumænien som ingeniør. Hun er i virkeligheden udmærket tilfreds med ikke længere at skulle arbejde med netop det specialområde, som hendes uddannelse gi-

⁴⁴ I Danmark blev CIRIUS (Center for Information og Rådgivning om Internationale Uddannelses- og Samarbejdsaktiviteter) integreret som en styrelse under Undervisningsministeriet i 2005 til at tage sig af bl.a. anerkendelse af udenlandske kvalifikationer.

ver adgang til (metallog), men ønsker samtidig at finde en position på arbejdsmarkedet, der kan udfordre hende fagligt, om end ikke direkte koblet an til hendes uddannelsesmæssige kvalifikationer. Hun arbejder p.t. i Aldi og har tidligere arbejdet i Bilka, hvor hun startede i jobtræning som en del af et kommunalt projekt, der blandt andet indebar dansk sprogundervisning på arbejdspladsen mv. Den anden kvinde *IÅ* er fra Peru og uddannet inden for bankverdenen med mange års erfaring fra et internationalt kontor, der arbejdede med eksport og import. Hun arbejder p.t. i et vikariat tre timer dagligt hos Nykredit, hvor hun varetager forskellige administrative opgaver.

Jeg er rigtig glad for det, for jeg har fået muligheden for at lære en masse nye ting og nye ord og så, hvordan man arbejder på kontor. Måske kan jeg blive der efter de seks måneder.

Hun er af den klare overbevisning, at hendes medbragte kvalifikationer kan bruges bedre end i en ufaglært jobfunktion, og hendes nuværende vikariatstilling repræsenterer et skridt i den rigtige retning i forhold til, at *IÅ* bevæger sig videre, måske til en fastansættelse, og måske hos samme arbejdsgiver i en anden jobfunktion, der i højere grad matcher hendes kvalifikationer. Hun er dog realistisk omkring brugen af hendes medbragte kvalifikationer: *"Jeg tror, det er umuligt for mig at finde det job, jeg rigtig gerne vil have, fx import-eksport i en bank. Men jeg har ikke lyst til at tage fx et rengøringsjob"*.

Den tredje vej, **genuddannelse**, kan genfindes hos to af kvinderne. Disse kvinder kommer begge fra Filippinerne og har en universitetsuddannelse fra hjemlandet. Den første kvinde *MO* har en universitetsuddannelse i jura, men overvejer p.t. at søge ind på Den Sociale Højskole i Danmark for at uddanne sig til socialrådgiver. Hun fortæller, at hun forestiller sig, at hendes interesse for blandt andet familieret kan udfoldes her. Indtil videre arbejder hun som afløser i et rengøringsfirma. Den anden kvinde *RI* har en it-uddannelse, som hun selv tænker er delvist forældet, da det er fem år siden, hun tog den. Hun arbejder nu som assistent i et køkken, men vil gerne læse videre på universitetet. Ingen af disse kvinder har rent faktisk påbegyndt disse uddannelser i Danmark, så ligesom tilfældet var i forhold til opstigning, kan vi ikke konkludere, at disse kvinder vil gennemføre de påtænkte uddannelser i Danmark. Men deres overvejelser er alligevel interessante, fordi der er en lang række ting på spil i disse kvinders overvejelser for og imod en uddannelse i Danmark. En tredje kvinde har ingen uddannelse med fra hjemlandet, men hendes historie er alligevel relevant i denne sammenhæng. Hun fortæller, at hun "var godkendt til at tage en slags universitetsuddannelse i Tyrkiet, men jeg tog den ikke". Hun fravalgte denne uddannelse, fordi hun befandt sig i en venteposition, hvor hun og hendes etnisk danske mand ventede på, at hun fyldte 24 år og kunne komme til Danmark. Hun fortæller, at hun godt kunne have tænkt sig en uddannelse som fotograf, men at hun også tidligere har overvejet "...at læse historie eller psykologi, men jeg er 28 år, og det er ikke muligt. Sproget er meget, meget svært".

Disse tre kvinders overvejelser kan medvirke til at gøre os lidt klogere på, hvilke barrierer der kan være i forhold til familieforsørgede indvandrekvinders uddannelsesmæssige opkvalificering i Danmark. Både sproglige og tidsmæssige faktorer spiller en rolle i disse kvinders uddannelsesmæssige overvejelser. Sproglige, fordi de fleste har en usikkerhed omkring, hvorvidt deres danske er godt nok til, at de vil kunne gennemføre den ønskede uddannelse. Og tidsmæssige fordi kvinder jo tidligst kommer til Danmark, når de er 24 år og dermed i nogle tilfælde fravælger en længerevarende uddannelse ud fra en betragtning om, som det kom frem gennem de kvalitative interview, at de vil være for gamle, inden de bliver færdige, og at uddannelsen ikke garanterer, at de har arbejde efterfølgende. De tre kvinder nævnt ovenfor var alle 24-25 år, da de kom til Danmark og er nu i slutningen af 20'erne. Et andet

tema omkring det at tage en ny uddannelse i Danmark er, at det samtidig kan opleves som en devaluering af de kompetencer og den uddannelse, man har med fra hjemlandet (Liversage, 2005). *MO* har til dels denne bekymring, men hun erkender samtidig, at den juridiske viden, hun har fra Filippinerne, ikke uden problemer kan overføres til en dansk kontekst.

En fjerde vej er, **exit**, hvor kvinden forlader Danmark. Igen er vores interview jo lavet med kvinder der p.t. befinder sig i Danmark, men flere af kvinderne overvejer exit som en realistisk mulighed, hvis deres situation i forhold til arbejdsmarkedet ikke forandrer sig markant. En af disse kvinder er *MÅ*, der er 43 år og fra Filippinerne. Hun gennemførte en universitetsuddannelse og arbejdede som mellemleder i et tv-selskab, inden hun mødte sin danske mand og flyttede med ham til Danmark. Hun arbejder p.t. som ufaglært på en fabrik, hvor hun pakker plastikbestik og er dybt frustreret over sin situation. Hun fortæller, at det påvirker hendes forhold til sin mand, blandt andet fordi hun føler, at han har stukket hende blå i øjnene ved at fortælle om de mange muligheder på det arbejdskraftshungrende danske arbejdsmarked. *TO* er fra Ecuador og er også kommet til Danmark som 41-årig for at være sammen med sin danske mand. Hun har en seksårig erhvervsøkonomisk universitetsuddannelse fra hjemlandet og en del års erfaring som regnskabschef i et forsikringselskab. Hun er p.t. i gang med sin danskuddannelse og har et deltidsjob ved siden af, hvor hun sælger make-up til private. Hun har søgt en del job og overvejer p.t. at flytte med mand og sine to halv-voksne børn til København for at få flere muligheder på arbejdsmarkedet. Hun siger i interviewet, at hun vil give det endnu et år, før hun giver op. Hun er ikke interesseret i at opgive sin uddannelse og erhvervserfaring og søge arbejde inden for et andet område. Så vil hun hellere tage tilbage til Ecuador, hvor hun ved, at hun let ville kunne finde et arbejde, der matcher hendes kvalifikationer.

Den femte og sidste vej er **marginalisering**. Her fastholder kvinden sin marginale position på arbejdsmarkedet, eller også befinder hun sig helt udenfor. Blandt vores interviewpersoner repræsenterer *VO* en sådan vej. Hun er uddannet bygningsingeniør i sit hjemland Rusland. Hun kom til Danmark for tre år siden sammen med sin danske mand. Hun har afsluttet danskuddannelse (niveau III) i 2006 og taler flydende dansk. Hun fortæller, at hun har søgt en lang række job, vurderer selv, at det er i omegnen af 100. Hun har fået afslag på dem alle sammen. Hendes jobsøgning har været bred, blandt andet har hun søgt job som salgsassistent, pædagogmedhjælper og dagplejemor. Hun har nu fundet et job på en fabrik, hvor hun laver låg til madvarer. Hun er glad for endelig at få et job, men synes det er mærkeligt, at hun kan læse i avisen og se i tv, at der er mangel på arbejdskraft. Før hun fik jobbet var hun meget i tvivl om, om hun skulle blive i Danmark eller rejse hjem. Hvis hun ikke havde fået jobbet, var hun nok rejst. Hun siger om sin nuværende arbejdssituation, at det selvfølgelig er en skuffelse og ikke just noget drømmejob. Hun er dog glad for sit arbejde. Hun forestiller sig, at hun vil blive i dette job og er holdt op med at søge job, fordi hun ikke ønsker at få flere afslag. Som nævnt tidligere giver det kvalitative materiale ikke mulighed for at se disse kvinders forløb over en længere periode. Det kan derfor ikke udelukkes, at en kvinde som *VO*, der har rigtig mange ressourcer, vil kunne forlade den marginale position på sigt og indtræde i en af de andre narrativer.

For de familieforsørgede indvandrekvinder, der har en uddannelse fra hjemlandet, er der altså mange veje ind på det danske arbejdsmarked, men der er som beskrevet også veje der leder væk fra arbejdsmarkedet. En af de overvejelser, som kan følge af ovenstående analyse, er den rolle alderen spiller i forhold til, hvilken vej den enkelte kvinde får eller tager. Når alder spiller en rolle, er det blandt andet, fordi de kvinder der kommer til Danmark i deres unge år, bedre kan "tillade sig" at bruge tid på "genuddannelse" eller "opstigning". Derimod oplever nogle af de kvinder, der er kommet hertil i en mere moden alder, at de ikke har så meget tid at give af. Samtidig spiller det også en rolle for flere af disse kvinder, at deres identitet

i højere grad end de unge er knyttet an til det at have en bestemt position på arbejdsmarkedet, og at de kan opleve, at et tilvalg af ny uddannelse eller alternative kompetencer samtidig er en devaluering af den uddannelse, de kompetencer, samt den erhvervserfaring de har med fra hjemlandet.

8 Integrations- og beskæftigelsesindsatsen over for målgruppen

Viden om tilknytning til uddannelsessystemet og arbejdsmarkedet blandt gruppen af familieforsørgede indvandrerkvinder er, som det blev nævnt i indledningen, mangelfuld, og der blev indledningsvis rejst flere argumenter for, hvorfor et forskningsmæssigt fokus på familieforsørgede indvandrerkvinder er relevant netop nu (jf. afsnit 2 om undersøgelsens formål). Tilknytningen til det danske uddannelsessystem og arbejdsmarked kan komme i stand på flere forskellige måder, både uden om og på baggrund af en kommunal indsats. I dette kapitel sættes specielt fokus på betydningen af forskellige typer af kommunal integrations- og beskæftigelsesindsats for tilknytningen blandt familieforsørgede indvandrerkvinder. Kommunerne har imidlertid ikke pligt til at yde en beskæftigelsesrettet indsats over for målgruppen, da de familieforsørgede indvandrerkvinder ikke modtager offentlige ydelser. Ligeledes har kvinderne ingen pligt til at deltage i den indsats, som eventuelt tilbydes. Kapitlet vil derfor indledes med en kvantitativ gennemgang af, i hvilken grad de familieforsørgede indvandrerkvinder deltager i den tilbudte indsats.

Kapitlet undersøger efterfølgende, hvori indsatsen består i de fire kommuner, som har deltaget i den kvalitative interviewundersøgelse. Det afdækkes blandt andet, hvilke metoder, redskaber og særlige projekter kommunerne benytter sig af i arbejdet med målgruppen, mens den kvalitative analyse også peger på, hvilke aktuelle behov målgruppen opleves at have, samt hvorledes kommunerne søger at imødekomme behovet.

8.1 Et kvantitativt overblik

I dette afsnit beskrives først i hvilket omfang den samlede grundpopulation (jf. bemærkning til tabel 8.1) deltager i de forskellige arbejdsmarkedsforanstaltninger, herunder integrations- og beskæftigelsesindsatser, som de er beskrevet i afsnit 3.1.4.

8.1.1 Typer af indsats og grad af deltagelse

I den kvantitative analyse af indsatsen er der foretaget en forholdsvis kraftig aggregering i fire hovedkategorier af arbejdsmarkedsforanstaltninger (se bilag B). De fire hovedkategorier er "Virksomhedspraktik", "Løntilskud", "Integrationsuddannelse" og "Andre foranstaltninger"⁴⁵. Idet "kan-bestemmelserne" først trådte i kraft hhv. 1. marts og 1. juni 2004 og at kommunernes mulighed for at give tilbud og opnå tilskud fra staten hertil dermed først gælder fra det tidspunkt, er den kvantitative analyse af indsatsens omfang og effekt begrænset til årene 2004 og 2005. Tabel 8.1 beskriver, hvor stor en andel af de indvandrerkvinder, der var familieforsørgede i 2003, der i 2005 modtager en af de fire foranstaltningstyper.

⁴⁵ En aggregering af den karakter kan skjule nuancer i relation til forskellige foranstaltninger, men er nødvendig af analysemæssige årsager.

Tabel 8.1 Omfanget af foranstaltninger for grundpopulationen i 2005

	2005
Andel der har deltaget i følgende foranstaltninger	
Virksomhedspraktik	8,5%
Løntilskud	3,8%
Integrationsuddannelse	3,1%
Andre foranstaltninger	17,7%
Antal foranstaltninger (gennemsnit pr. person)	
Virksomhedspraktik	1,4
Løntilskud	1,3
Integrationsuddannelse	1,4
Andre foranstaltninger	1,9

Kilde: Kørsler på baggrund af AKF's registre.

Bem.: Grundpopulationen er førstegenerationsindvandrerkvinder i alderen 25-66 år, som har oprindelsesland uden for Vesteuropa og Nordamerika.

Som det fremgår af tabel 8.1, er "Virksomhedspraktik" den foranstaltning, blandt de tre udvalgte foranstaltninger, som flest har deltaget i (8,5%), når man ser bort fra opsamlingskategorien "Andre foranstaltninger". Endvidere har de, der har modtaget foranstaltninger, i gennemsnit modtaget mere end én foranstaltning, idet fx modtagere af foranstaltninger inden for kategorien "Virksomhedspraktik" i gennemsnit har modtaget 1,4 af disse foranstaltninger i 2005.

Når man opdeler på, om indvandrerkvinderne er familieforsørgede eller ikke i 2005 og ser på, hvad de har modtaget af foranstaltninger i 2004, fremkommer et næsten tilsvarende billede. Dette fremgår af Tabel 8.2.

Tabel 8.2 Omfanget af modtagne foranstaltninger for indvandrerkvinder i 2004 opdelt på familieforsørgelse i 2005

	2005
Familieforsørgede	
<i>Andel, der har deltaget i følgende foranstaltninger året før</i>	
Virksomhedspraktik	2,3%
Løntilskud	0,3%
Integrationsuddannelse	4,9%
Andre foranstaltninger	4,2%
<i>Antal foranstaltninger (gennemsnit) året før</i>	
Virksomhedspraktik	1,3
Løntilskud	1,3
Integrationsuddannelse	1,3
Andre foranstaltninger	1,9
Ikke-familieforsørgede	
<i>Andel, der har deltaget i følgende foranstaltninger året før</i>	
Virksomhedspraktik	8,3%
Løntilskud	4,1%
Integrationsuddannelse	4,5%
Andre foranstaltninger	19,1%
<i>Antal foranstaltninger (gennemsnit) året før</i>	
Virksomhedspraktik	1,4
Løntilskud	1,6
Integrationsuddannelse	1,3
Andre foranstaltninger	2,0

Kilde: Kørsler på baggrund af AKF's registre.

Bem.: Grundpopulationen er førstegenerations indvandrerkvinder i alderen 25-66 år og som har op-rindelsesland udenfor Vesteuropa og Nordamerika.

Som tabel 8.2 viser, har personer, der er familieforsørgede i 2005, i langt mindre omfang deltaget i foranstaltninger i 2004 end dem, der ikke var familieforsørgede i 2005. Endvidere har de, der er familieforsørgede i 2005, i højere grad modtaget foranstaltninger inden for kategorien "Integrationsuddannelse" (4,9%), mens noget færre har modtaget foranstaltninger inden for kategorien "Virksomhedspraktik" (2,3%). Blandt dem, som ikke er familieforsørgede, har hovedparten deltaget i "Andre foranstaltninger" (19,1%) efterfulgt af "Virksomhedspraktik" (8,3%).

8.1.2 Indsatsens betydning for beskæftigelsesomfang og uddannelse

Med henblik på mere konkret analyse af sammenhængen mellem indsats i et givet år og beskæftigelsesomfanget året efter og tilsvarende sandsynligheden for at være i gang med en uddannelse året efter er der estimeret to statistiske modeller. Begge modeller bygger på indvandrerkvinder, der var familieforsørgede i 2003. Først er estimeret en sandsynlighedsmodel for at være i gang med en uddannelse i 2005 (model 4), hvor der som ovenfor er inddraget forklarende faktorer inden for kategorierne "Demografiske karakteristika", "Husstandskarakteristika", "Indvandrer-karakteristika", "Uddannelse og erhvervs-erfaring" samt "Foranstaltninger".

ger i 2004". Tilsvarende er estimeret en tobitmodel for beskæftigelsesomfanget i 2005 (model 5), hvor der, ud over de nævnte forklarende faktorer, yderligere er inddraget forklarende faktorer omkring "opkvalificering og genuddannelse". Marginaleffekterne fra centrale forklarende faktorer relateret til foranstaltninger er præsenteret i tabel 8.3 (estimationsresultaterne i deres fulde længde er placeret i bilag A).

Tabel 8.3 Marginaleffekter fra estimation af modeller for uddannelse og beskæftigelsesomfang i 2005 med foranstaltninger i 2004 som forklarende faktor

	Model 4		Model 5	
	Probit:		Tobit:	
	Uddannelse i gang i 2005		Beskæftigelsesomfang i 2005	
	Marginaleffekter	Standardfejl	Marginaleffekter	Standardfejl
Foranstaltninger i 2004				
Antal foranstaltninger	-0,005	0,006	0,001	0,006
Virksomhedspraktik	-0,006	0,013	-0,013	0,016
Løntilskud	0,043	0,042	0,221 **	0,095
Integrationsuddannelse	0,006	0,013	-0,009	0,012
Andre foranstaltninger	0,012	0,019	0,010	0,018

Kilde: Kørsler på baggrund af AKF's registre.

Bem.: *** indikerer signifikans på 1%-niveau, ** indikerer signifikans på 5%-niveau, * indikerer signifikans på 10%-niveau. Tabellen beskriver marginaleffekter, mens estimationsresultaterne i sin fulde længde er placeret i bilag A.

Som det fremgår af tabel 8.3, kan de estimerede modeller ikke påvise nogen stor effekt af de forskellige foranstaltninger. Rent faktisk er den eneste signifikante effekt "Løntilskud" i relation til beskæftigelsesomfanget. På den baggrund stemmer resultatet ganske godt overens med andre analyser af effekter af forskellige foranstaltninger, hvor privat jobtræning og løntilskud typisk er den foranstaltning med den største effekt.

8.1.3 Deltagelse i danskundervisning

Ud over arbejdsmarkedsforanstaltninger som løntilskud kan deltagelse i danskundervisning også være en væsentlig parameter i forhold til efterfølgende at opnå beskæftigelse. Tabel 8.4 viser, i hvilket omfang grundpopulationen deltager i danskundervisning i 2005.

Tabel 8.4 Deltagelse i danskundervisning i 2005

Danskundervisning	2005 Procent
Deltager i danskundervisning	15
Initial indplacering på danskuddannelse blandt dem, som deltager i danskundervisning	
Danskuddannelse 1	23
Danskuddannelse 2	43
Danskuddannelse 3	33
Progression siden start i 2004 blandt dem, som deltager i danskundervisning	
Har haft progression	71

Kilde: Kørsler på baggrund af AKF's registre.

Bem.: Grundpopulationen er førstegenerationsindvandrerkvinder i alderen 25-66 år, som har oprindelsesland uden for Vesteuropa og Nordamerika.

Hvis man betragter tabel 8.4, ser man, at 15% af alle kvinder i målgruppen deltager i danskundervisning i 2005. Blandt dem, som deltager, er 23% indplaceret på danskuddannelse 1, mens 43% er på danskuddannelse 2 og 33% på danskuddannelse 3. Siden deres oprindelige indplacering har 71% oplevet progression, hvilket vil sige, at de har gennemført et modul og er påbegyndt det efterfølgende modul.

8.1.4 Danskundervisningens betydning for beskæftigelsesomfang og uddannelse

Med henblik på en mere konkret analyse af sammenhængen mellem danskundervisningens betydning for beskæftigelsesomfang og tilsvarende sandsynligheden for at komme i gang med en uddannelse året efter er der estimeret to statistiske modeller. Begge modeller bygger igen på indvandrerkvinder, der var familieforsørgede i 2003. Først er estimeret en sandsynlighedsmodel for at være i gang med en uddannelse i 2005 (model 6), hvor der som ovenfor er inddraget forklarende faktorer inden for kategorierne "Demografiske karakteristika", "Husstandskarakteristika", "Indvandrerkarakteristika", "Uddannelse og erhvervserfaring" samt "Danskundervisning i 2004". Tilsvarende er estimeret en tobitmodel for beskæftigelsesomfanget i 2005 (model 7), hvor der ud over de nævnte forklarende faktorer yderligere er inddraget forklarende faktorer omkring "Opkvalificering og genuddannelse". Marginaleffekterne fra centrale forklarende faktorer relateret til danskundervisning er præsenteret i tabel 8.5 (estimationsresultaterne i sin fulde længde er placeret i bilag A).

Tabel 8.5 Marginaleffekter fra estimation af modeller for uddannelse og beskæftigelsesomfang i 2005 med danskundervisning i 2004 som forklarende faktor

	Model 6			Model 7		
	Probit:			Tobit:		
	Uddannelse i gang i 2005			Beskæftigelsesomfang i 2005		
	Marginaleffekter	Standardfejl		Marginaleffekter	Standardfejl	
Danskundervisning i 2004						
Ingen danskundervisning	0,068	***	0,012	0,029	**	0,013
Danskuddannelse	0,020	***	0,005	0,007		0,005
Modul	0,010	***	0,002	0,016	***	0,003
Progression	0,002		0,002	0,005		0,003

Kilde: Kørsler på baggrund af AKF's registre.

Bem.: *** indikerer signifikans på 1%-niveau, ** indikerer signifikans på 5%-niveau, * indikerer signifikans på 10%-niveau. Tabellen beskriver marginaleffekter, mens estimationsresultaterne i sin fulde længde er placeret i bilag A.

Som tabel 8.5 viser, har deltagelse i danskundervisning i 2004 en ikke entydig betydning for beskæftigelsesomfanget i 2005. Først og fremmest peger resultaterne på, at personer, der ikke deltager i danskuddannelse i 2004, har et højere beskæftigelsesomfang i 2005 og har også en højere sandsynlighed for at være i gang med en uddannelse. Dette resultat kan afspejle et behov for danskundervisning og dermed, at personens dansksproglige evner i udgangspunktet ikke er tilstrækkelige. Det er dog samtidig sådan, at givet personen deltager i danskuddannelse, spiller indplaceringsniveauet en rolle (hvorvidt personen indplaceres på danskuddannelse 1, 2 eller 3). Det gælder ikke kun, hvilken danskuddannelse personen indplaceres på, men også modulet på den pågældende danskuddannelse spiller en rolle. Resultaterne peger dog ikke på, at det at have oplevet progression i danskuddannelsen umiddelbart spiller nogen signifikant rolle, hvor progression betyder, at et modul færdiggøres og afsluttes og et nyt højere modul påbegyndes. Det kan skyldes, at perioden, hvori danskundervisning belyses, er relativt kort, og at indplaceringsniveauet vejer tungere, end hvis personen har oplevet progression.

8.2 Et kvalitativt nærbillede

Som beskrevet ovenfor i afsnit 8.1 peger det kvantitative overblik ikke på, at foranstaltninger, ud over løntilskud, har nogen signifikant betydning for det efterfølgende beskæftigelsesomfang og/eller sandsynligheden for at komme i gang med en uddannelse. På trods af det, kan den kvalitative analyse pege på fordele og ulemper ved forskellige foranstaltninger. Det er dog svært at sige noget om den overordnede effekt af uddannelses- og beskæftigelsesindsatser på baggrund af det kvalitative materiale – i stedet kommenteres på gode og dårlige erfaringer med de særlige redskaber/projekter, som er beskrevet i det kvalitative materiale, ligesom mangler og efterspørgsler i de fire kommuner beskrives.

På baggrund af det kvalitative datamateriale, særligt interview foretaget blandt kommunale nøglemedarbejdere, ses der efterfølgende på, hvilken integrationsindsats de familieforsørgede indvandrerkvinder omfattes af. I modsætning til det kvantitative overblik zoomer vi i det følgende ind på de fire kommuner: Gladsaxe, Århus, Ishøj og Odense, som har medvirket i interviewundersøgelsen.

8.2.1 Kommunernes prioritering og organisering af arbejdet med målgruppen

I forhold til at få en god effekt af integrationsindsatsen over for flygtninge og indvandrere på offentlig ydelse peger undersøgelser på, at integrationsmæssigt set succesrige kommuner typisk har en høj politisk og administrativ prioritering af integrationsindsatsen, klare målsætninger, et arbejdsmarkedsperspektiv, som er i højsædet, og at integrationsindsatsen er specialiseret (se fx Hansen m.fl., 2006).

I forbindelse med nærværende undersøgelse af familieforsørgede indvandrerkvinder bliver samme konklusion om sammenhæng mellem prioritering af og succes med integrationsindsatsen relevant, fordi prioriteringen af en integrationsindsats over for familieforsørgede antageligt har samme gode effekt. Det er imidlertid en gruppe, som ikke har krav på at blive prioriteret i forhold til indsats ud over danskuddannelse, herunder samfundsforståelse, og der kan også med rimelighed sættes spørgsmålstegn ved, om familieforsørgede indvandrerkvinder overhovedet har et behov for en indsats i forhold til beskæftigelse og uddannelse. Blandt de fire kommuner, som har deltaget i interviewundersøgelsen, ser alle, principielt set, et stort incitament til at prioritere gruppen af familieforsørgede. Både ud fra et forebyggelsesperspektiv, der for kommunerne handler om, at de, ved at gøre en tidlig indsats, måske kan forebygge, at de samme kvinder senere hen havner i systemet som ydelsesmodtagere, men også med udgangspunkt i, at der – i kraft reglerne fra 2004 og 2007⁴⁶ – gives økonomisk tilskud fra staten til en vejledende, opkvalificerende og beskæftigelsesrettet indsats over for gruppen:

Der hersker i dag en cost-benefit-tankegang, så den indsats, der gøres i dag, kommer positivt tilbage senere i relation til, at de her mennesker en dag kommer ud og tjener skatte kroner – og den tankegang er der lydhørhed overfor hele vejen igennem til politiske udvalg.

I forhold til at sætte gruppen af familieforsørgede på den politiske dagsorden viser undersøgelsen, at prioriteringen kan komme i stand gennem ”bottom up”-processer, hvor integrationsmedarbejdere i en af de medvirkende kommuners jobcenter så et uudnyttet potentiale i gruppen og efterfølgende tog initiativet med videre i det kommunalpolitiske system, hvor der var lydhørhed over for at sætte indsatsen i rammer. Det var her et fokus på det såkaldte ”for-spildte arbejdsmarkedspotentiale”, der lå i gruppen, som var med til at skabe fokus på gruppen som helhed:

I gamle dage, hvor der var flere flygtninge end familieforsørgede (...), da havde man en forestilling om, at dem, som ikke fik ydelse, var i arbejde (...) Så har man senere fundet ud af, at det er de jo ikke.

I det kvalitative datamateriale rejses flere forskellige argumenter for at gøre en indsats over for gruppen – men det understreges i samme åndedrag blandt interviewede ledere, at indsatsen står på usikker grund i og med, at en prioritering heraf kræver økonomiske ressourcer således, at det bliver muligt at sætte medarbejdere på sagen. Er de økonomiske og personale-mæssige ressourcer ikke til stede, og mødes ”budgetmuren”, som en leder udtalte, da priori-

⁴⁶ Som igen er ændret fra og med 1. januar 2008. Det økonomiske incitament til at lave en beskæftigelses- og uddannelsesrettet indsats over for familieforsørgede er således blevet mindre, end da interviewundersøgelsen med de kommunale nøglemedarbejdere blev gennemført.

terer kommunerne folk på ydelse, hvor kommunerne er forpligtet til iværksætte en indsats, og hvor der kan stilles krav om deltagelse:

... Det er jo kontanthjælpsområdet, der maser sig på. Det kræver en form for luft at kunne tage sig af kan-bestemmelserne. Det er ikke det, som står lige for i prioriteringen, hvis man er i underskud, og det ville det heller ikke være her.

De steder, hvor der har været ressourcer til en indsats over for de familieforsørgede, er denne eksempelvis kommet i stand i kraft af, at flere af de medvirkende kommuner har fået del i en ekstrabevilling i forbindelse med velfærdsreformen fra 2006 (jf. www.bm.dk/sw12500.asp), hvor 10-15 kommuner blev bevilliget 300 millioner til fordeling over fire år alt efter integrationsrådets tyngde i de pågældende kommuner. Bevillingen trådte i kraft 1. januar 2007 og skulle anvendes til en ekstraordinær indsats over for ledige ikke-vestlige indvandrere som modtog ydelse. Af den samlede bevilling modtog Odense 32 millioner til ansættelse af jobkonsulenter:

... Vi skal egentlig kun tage os af kontanthjælpsmodtagere, men vi har valgt at sige, at det er fuldstændig fjollet ikke at tage de lavthængende frugter, der er i de familieforsørgede indvandrerkvinder.

Indsatsen, som her gøres over for familieforsørgede indvandrerkvinder, er således kommet i stand, fordi ekstrabevillingen har givet plads til at inkludere gruppen i den indsats, som jobkonsulenterne allerede gør for borgere på ydelse. Gladsaxe har også været blandt de kommuner, som modtog en ekstrabevilling, hvilket ligeledes har givet mulighed for at ansætte flere jobkonsulenter, som igen giver luft til, at enkelte integrationsmedarbejdere alene reserveres til integrationsarbejdet med familieforsørgede. Gladsaxe og Odense er begge kommuner, hvor det er tydeligt, at den økonomiske ekstrabevilling spiller en afgørende rolle i prioriteringen af familieforsørgede. I Ishøj afhænger prioriteringen af gruppen fx af enkeltstående projektbevillinger fra det lokale beskæftigelsesråd (X-tra beskæftigelsesindsats, 2006) og arbejdet med familieforsørgede har således heller ikke her karakter af at være en fast integreret del af kommunens integrationsindsats:

Problemet i forhold til en indsats over for gruppen er, at det er enkeltstående projekter, som er støttet af nogle midler, der løber ud. Det er aldrig kommunerne, der går ind og overtager og støtter videre.

At de familieforsørgede indvandrerkvinder er prioriteret i et enkeltstående projekt betyder, at bevidstheden omkring gruppens behov eksisterer, men så længe der ikke er nogen, der er forpligtet til at gøre noget, så er der ikke nogen, der tager sig af gruppen, udtaler en nøglemedarbejder. Kun et enkelt sted synes prioritering af gruppen ikke på samme måde at være afhængig af "luft i budgettet" samt kortere eller længerevarende økonomiske indsprøjtninger. I Århus har gruppen af familieforsørgede gennem flere år været en fast prioriteret del af kommunens samlede integrationsindsats. Afdelingen, som arbejder med de familieforsørgede, er gjort permanent efter at være startet som et projekt. I Århus var det integrationssamtalen, som i sin tid dannede udgangspunktet for den organisering af indsatsen, som er gældende i dag, hvor to medarbejdere med forankring i jobcentret er fast udstationeret på sprogcentret:

Det hang sammen med, at dét at få udarbejdet integrationskontrakter på de lokale distriktskontorer ikke var så effektivt(...) mange som ikke fik ydelse, fik skrivelse fra et socialt eller arbejdsmarkedscenter – der så de ikke sig selv. Det havde derfor stor effekt, at man i stedet blev indkaldt til samtale på sprogcentret, som man kendte til i forvejen(...) Grunden til udstationeringen (...) var, at det udgjorde en form for barriere for kvinderne at komme på et socialcenter frem for et sprogcenter.

De fysiske rammer bliver således i dette tilfælde altafgørende for sagsbehandlerens arbejde i og med, at arbejdet netop udføres på en sprogscole, som ikke ”*emmer af socialt kontor*”, som en kommunal nøglemedarbejder udtrykte det. Udstationeringen er således betydningsfuld for den specifikke gruppe af familieforsørgede indvandrerkvinder der ikke normalt ville komme på kommunen eller socialforvaltningen.

Ud over de organisatoriske fordele ved et samarbejde mellem jobcenter og sprogcenter om familieforsørgede kan en anden styrke ligge i, at sagsbehandleren via en udstationering på sprogcentret får viden om ”*hvor skoen trykker*”, som en nøglemedarbejder udtrykte det. Sagsbehandleren har derved mulighed for at få indblik i kvindernes dagligdag, og omvendt er sagsbehandleren let tilgængelig for kvinderne i deres færden på sprogcentret.

Opsummerende i forhold til prioritering og organisering af arbejdet med familieforsørgede indvandrerkvinder peger det kvalitative datamateriale på forskellige modeller for arbejdet. Der er således både eksempler på, at der reserveres medarbejdere til udelukkende at arbejde med målgruppen som en særlig gruppe af integrationsborgere, mens gruppen andre steder indgår som en del af sagsstokken hos sagsbehandlere, der arbejder med integrationsborgere generelt. Interviewundersøgelsen viste ligeledes, at kommunerne i varierende grad gør brug af kan-bestemmelserne. Hvordan uddybes senere. Dog understreges det at være altafgørende for brugen af kan-bestemmelserne, at der er økonomiske og personalemæssige ressourcer. Sådanne ressourcer er flere steder kommet i stand via ekstrabevillinger henover en fireårig periode som p.t. skaber plads til fokus på familieforsørgergruppen. En bevilling som løber ud i 2010.

Nedenfor er opstillet en faktaboks, som for hver af de fire kommuner opridser organisering af arbejdet med de familieforsørgede indvandrerkvinder. De efterfølgende afsnit uddyber, hvilken mere konkret indsats den forskellige prioritering og organisering af området resulterer i.

Kommunernes organisering af indsatsen over for målgruppen	
Gladsaxe	Indsatsen er placeret i jobcentret i et integrationsteam, hvor alle ikke-vestlige indvandrere kommer – herunder målgruppen. Teamet har p.t. reserveret 1½ medarbejder til arbejdet med de familieforsørgede.
Odense	Indsatsen er i et integrationsafsnit i jobcentret for alle nye integrationsborgere – herunder målgruppen, som fordeles mellem tre sagsbehandlere. Der er ikke reserveret medarbejdere alene til målgruppen, men der eksisterer et samarbejde med kommunens etniske integrationsteam, hvor de familieforsørgede inkluderes som indsatsgruppe.
Ishøj	Vallensbæk jobcenter har som forsøgsordning udstationeret to medarbejdere på Ishøj Sprog- og Integrationscenter. De har ansvaret for samtlige Ishøjs nye integrationsborgere – herunder målgruppen.
Århus	Indsatsen er placeret på Århus Sprogcenter, hvor to medarbejdere på permanent basis er udstationeret fra jobcentret. De arbejder udelukkende med familieforsørgede indvandrere under integrationsloven. Desuden er der reserveret en jobkonsulent til arbejdet med familieforsørgede indvandrere.

8.2.2 Det treårige introduktionsprogram

I kraft af integrationsloven fra 1999 og kravet til alle nye integrationsborgere, der modtager ydelse og/eller ønsker tidsubegrænset opholdstilladelse, om deltagelse i et treårigt introduktionsprogram, skal kommunerne som minimum sørge for, at de familieforsørgede indvandrerkvinder indplaceres på og deltager i et danskuddannelsesforløb, herunder samfundsforståelse. I forhold til at undersøge kommunernes beskæftigelsesindsats over for familieforsørgede indvandrerkvinder, karakteriserer uddannelse i dansk samt dansk kultur og samfundsforståelse således den indsats, kvinderne som minimum tilbydes. Undersøgelsens primære fokus ligger efterfølgende på at beskrive de tilbud, som kommunerne *derudover* har i forhold til beskæftigelse og uddannelse. Den indledningsvise kontakt til kvinderne, integrationssamtalen, opfølgningssamtaler samt danskuddannelsesforløbet beskrives indledningsvist.

Danskuddannelse og beskæftigelse: et "enten eller" eller et "både og"

Fælles for de interviewede kommuner er, at kontakten til familieforsørgede indvandrerkvinder indledes med en invitation til en første samtale af 1-2 timer, hvor ægtefællen typisk inviteres med, og hvor der ligeledes ofte er mulighed for deltagelse af tolk. Her videregives en lang række informationer om danskuddannelse, integrationskontrakt, eventuelle tilbud efter kan-bestemmelserne (løntilskud, praktik mv.) og der tales om kvindernes egne erfaringer, mål og behov. Desuden underskrives integrationskontrakten og det aftales, hvordan det videre forløb skal fungere i forhold til tremånedersopfølgningssamtaler mv.

Når jeg har en førstegangssamtale, holder jeg mit lange foredrag om lovgivning og tilbud, og så får vedkommende ordet til at fortælle. Så laver vi CV sammen, hvor nogle peger i retning af uddannelse. Andre har en uddannelse og vil hellere i beskæftigelse eller noget helt andet.

De emner som, ifølge interview med en række kommunale nøglemedarbejdere, typisk berøres i den første samtale, er dels beskæftigelsesperspektivet, dels danskuddannelsen. Grunden til, at netop disse emner bliver centrale, kan for det første hænge sammen med de nylige stramninger i lovgivningen fra 1. juli 2006 (jf. afsnit 2.2 om lovgrundlaget). Både hos kvinderne og hos de kommunale nøglemedarbejdere får beskæftigelse og danskuddannelse derfor en naturlig aktualitet, såfremt kvinderne ønsker tidsubegrænset opholdstilladelse. Desuden har mange af de interviewede kommunale nøglemedarbejdere beskrevet, hvorledes langt størstedelen af de familieforsørgede indvandrerkvinder kommer til landet med arbejds erfaring hjemmefra, hvorfor beskæftigelsesperspektivet er helt naturligt for dem. Endelig aktualiseres beskæftigelsesperspektivet af det faktum, at kvinderne netop er familieforsørgede og typisk forsørges af en ægtefælle. Beskæftigelse fylder således ofte meget i deres bevidsthed, og de vil gerne hurtigt i gang med at tjene penge og supplere ægtefællens indkomst:

Første samtale behøver ikke at handle om meget andet end danskuddannelse, men det med beskæftigelse kommer ret hurtigt. Det bliver aktuelt, fordi der ikke er mange, som kan leve af én løn i Danmark. Så mange finder hurtigt et rengøringsarbejde. Så kan de have drømmen og planen at arbejde på ved siden af.

I forlængelse af citatet har interviewundersøgelsen peget på, at dét, at mange familieforsørgede har et stort behov for en indtægt, kan risikere at kolliderer med danskundervisningen i de tre år, kvinderne har til at gennemføre deres danskuddannelse. Flere kommunale nøglemedarbejdere beskriver således en konflikt, der på den ene side handler om, at det er yderst positivt for både kvinder og kommuner, at familieforsørgede går i job ganske kort tid efter

deres ankomst, mens det på den anden side kan være vanskeligt samtidig at få tid til danskuddannelsen, som er en væsentlig del af deres fremtidssikring – blandt andet fordi et godt dansk sprog kan blive adgangsgivende til bedre job og uddannelsesmuligheder. I forhold til et langsigtet perspektiv over for en gruppe af indvandrere, hvoraf en større og større del medbringer uddannelsesmæssige kompetencer, understreger flere kommunale nøglemedarbejdere således vigtigheden af danskuddannelsen:

Vi anbefaler ikke folk at undlade at arbejde, men vi anbefaler dem at prioritere danskuddannelsen. At prioritere at komme på skole i dagtimerne indtil man er cirka halvvejs i uddannelsen. Det er jo NU, at undervisningen er gratis(...) Man kan godt samle op på dansk i VUC-regi, men det kræver at du har et vist niveau, så du er på den, hvis du senere hen i livet beslutter, at du vil have en danskprøve.

Det langsigtede perspektiv har, ifølge flere kommunale nøglemedarbejdere, haft trange vilkår på grund af et sultent arbejdsmarked, der har taget meget af den lettilgængelige ufaglærte arbejdskraft. Medarbejderne taler derfor om, hvorledes de af og til må slås lidt for at afværge de lange ufaglærte forløb for kvinder som i virkeligheden burde skulle "noget mere", som en nøglemedarbejder udtrykte det. Det, som skal afværges, er ikke, at kvinderne hurtigt finder ufaglært beskæftigelse, men at de kommer til at hænge fast i det ufaglærte uden at flytte sig. Her kommer den vejledende indsats blandt andet til at bestå i at få afklaret med kvinderne, hvad de har som mål, og hvad der på den baggrund er af muligheder. En anden medarbejder peger på, at ændringer i konjunkturerne kan blive en hjælp for den mere langsigtede forankring på arbejdsmarkedet:

Vi ser en mæthed på efterspørgslen efter ufaglært arbejdskraft(...)vores samarbejdspartnere i rengøringsbranchen har faktisk bedt os om ikke at henvende os så tit, fordi de har en lang kø af folk med ansøgninger om rengøring. Det giver plads til at tænke lidt mere langsigtet i forhold til, hvad det er, som er vigtige kvalifikationer for de her folk, for ikke at være de første, der ryger ud igen, når konjunkturerne vender, og det gør de jo nok.

En tredje medarbejder mener ikke, at konflikten mellem beskæftigelses- og danskuddannelsesperspektivet eksisterer i så stort et omfang, fordi gruppen netop er ressourcestærk og har bevidstheden om, at det ufaglærte første job udgør første skridt på vejen til noget bedre. Det ufaglærte job kan desuden dels fungere som en mulighed for at afprøve det opnåede danske sprog i løbet af danskuddannelsen, dels give mulighed for at få en fornemmelse af, hvad det vil sige at være på en dansk arbejdsplads.

Rådgivning og vejledning – formidling af viden

Introduktionsprogrammet rummer et vejledningselement i form af den opfølgning, som kommunerne, ifølge integrationsloven, har pligt til at yde med tre måneders mellemrum. Kontakten foregår ofte, ifølge kommunale nøglemedarbejdere, som har deltaget i interviewundersøgelsen, af ressource- og behovsmæssige årsager, via mail eller telefon, men ligegyldigt mediet tager opfølgningen udgangspunkt i integrationsplanen, samt hvorvidt danskuddannelsen følges. Rent administrativt er opfølgningen vigtig for kommunernes refusion, mens vejledningsbehovet i målgruppen opleves forskelligt. Der har tidligere været peget på, at manglende kendskab til arbejdsmarkedet og det arbejdsmarkedsrelaterede system kan være en barriere for kvinderne (LG Insight 2005, 2006). I forhold til gruppen af familieforsørgede indvandrerkvinder, hvoraf en stor del kommer til Danmark med en klar arbejdsidentitet

og med motivation for at arbejde videre, udtrykker det følgende citat, hvorledes en af de medvirkende kommuner mener, at der kan skelnes mellem gruppens forskellige vejledningsbehov:

... hvis du tænker på sådan noget som vejledning om dansk arbejdspladskultur, så er gruppen netop tvedelt, de ressourcestærke, som henter ressourcestærke ægtefæller, får jo vejledningen i forvejen fra deres ægtefælle, som er i arbejde – i forhold til hvordan du begår dig på arbejdsmarkedet. For den anden gruppe – som er mindst – kunne det godt være relevant med vejledning.

Alt efter gruppens sammensætning i den enkelte kommune er der således forskel på hvor meget medarbejderne går ind i vejlednings- og rådgivningsarbejdet. Nogle interviewede nøglemedarbejdere arbejder ud fra det princip, at kvinderne henvender sig, såfremt de har behov for vejledning, og hvor medarbejderne i så fald står til rådighed med deres viden. Andre arbejder ud fra en model der hedder, hellere overinformere end at risikere, at kvinderne ikke har den fornødne viden at træffe beslutninger på baggrund af, som følgende citat illustrerer:

Der kan være meget rigtigt i at klæde folk på til selv at gå ud og banke på døre, men nogle kan godt have brug for hjælp, selv om de er uddannede og ikke har nogen egentlig begrænsning, så kan de godt have brug for hjælp til de første skridt(...) Der er en verden til forskel på at arbejde inden for et bestemt felt i Indonesien og så tilsvarende her i Danmark, også selv om det er en høj uddannelse.

8.2.3 Kommunernes uddannelses- og beskæftigelsesrettede indsats

Indholdet i introduktionsprogrammet er som minimum danskuddannelse og opfølgningssamtaler, som beskrevet ovenfor. Den uddannelses- og beskæftigelsesrettede indsats, som kommunerne derudover yder, skal ligeledes placeres inden for det treårige introduktionsforløb, men er som udgangspunkt defineret ved at være resultatet af kommunernes egen prioritering af familieforsørgede. Derfor er indsatsen også afhængig af, at gruppen prioriteres. Som beskrevet ovenfor er der i alle fire medvirkende kommuner en bevidsthed om gruppen og dennes behov, og interviewede kommunale nøglemedarbejdere har givet udtryk for, at der principielt set ikke er grænser for, hvilke tilbud (i kraft af kan-bestemmelserne) de familieforsørgede indvandrerkvinder kan få. Efterfølgende ses der derfor på, hvordan denne principielle holdning udmøntes i praksis med overvejende udgangspunkt i de interview, som er gennemført med kommunale nøglemedarbejdere.

Kan-bestemmelserne

Siden 2004 og igen pr. 1. januar 2007 har kommunerne fået mulighed for at gøre en indsats over for familieforsørgede indvandrere. I første omgang i forhold til at tilbyde virksomhedspraktik og ansættelse med løntilskud og sidenhen også vejledning og opkvalificering i form af kortere forløb. Kommunerne, som har deltaget i interviewundersøgelsen, vurderer alle, principielt set, en prioritering af gruppen som yderst fornuftig, og peger på, at det spiller en rolle i forhold til indsatsen over for de familieforsørgede indvandrerkvinder, at der er økonomisk tilskud fra staten. Hovedparten understreger dog, at tilbud til en gruppe, som ikke har krav på indsats, og som derfor repræsenterer en "kan-opgave" for kommunerne, kun prioriteres, når der er økonomi til at reservere medarbejdere til arbejdet med gruppen. Økonomien og medarbejderressourcerne er, som sagt, p.t. til stede i flere af de medvirkende kommuner. En

enkelt kommune illustrerer imidlertid, hvad resultatet bliver i praksis, når det ikke er tilfældet:

... hvis man er inde i systemet, så er der jo ikke de kurser og ting og sager man ikke bliver tilbudt, men lige så snart man er uden for systemet, så har man ingen muligheder – der er jo så det, de kalder en "kan-paragraf", nemlig at jobcentrene godt kan, hvis der er tid og overskud. Men der er jo ikke en sjæl i jobcentrene i øjeblikket, som har overskuddet til overhovedet at beskæftige sig med de familieforsørgede.

Udtalelsen er inkluderet for at tydeliggøre, hvor stor en forskel en økonomisk indsprøjtning henover fire år, med mulighed for ansættelse af ekstra medarbejdere i jobcentret, gør, i forhold til netop at prioritere en "kan-opgave" som de familieforsørgede indvandrerkvinder. I samme kommune efterlyste en af de interviewede nøglemedarbejdere, at der fra centralt hold blev gjort mere ud af at gøre kommunerne opmærksomme på, hvor meget der økonomisk set kan hentes hjem ved simpelthen at sætte nogle tal på. Pointen understøttes af en anden kommune, som er meget opmærksom på tilskudsmulighederne, men af og til skal på detektivarbejde for at finde kriterierne:

... Det er vanskeligt på integrationsområdet, fordi du forholder dig til hovedteksten – fx integrationsloven – hvor nogle af de ting, jeg siger her, fx hvilke betingelser der skal opfyldes for at trække programtilskud mv., der skal du faktisk over i regnskabsbekendtgørelsen, for at læse kriterierne.

Der kan således være et behov for en tydeliggørelse af de økonomiske incitamenter, som kan ligge i indsatsen over for familieforsørgede⁴⁷. Efterfølgende ses der på, hvorledes de enkelte elementer i kan-bestemmelserne omsættes til en egentlig indsats i de medvirkende kommuner.

Virksomhedspraktik

Den overvejende del af de kommunale nøglemedarbejdere, som har deltaget i den kvalitative del af undersøgelsen, og som har bidraget med informationer om brug af kan-bestemmelserne, peger på, at de benytter muligheden for virksomhedspraktik. I forlængelse af den tidligere beskrivelse af både kvindernes og kommunernes fokus på beskæftigelse, er det også beskæftigelsesperspektivet, som er tanken bag en indsats i form af et praktikforløb. Nøglemedarbejderne, som har deltaget i undersøgelsen, peger på, at praktik er en god mulighed for at afprøve det danske sprog eller få afprøvet sine kvalifikationer i forhold til en specifik jobfunktion. Jobkonsulenternes arbejde med målgruppen indbefatter i praksis, at praktikken ofte bliver et afsæt for en videre kontakt med samme arbejdsgiver:

Typisk er det sådan, at konsulenterne mest laver noget, der indbefatter, at folk er i praktik nogle uger og så derefter med løntilskud og måske derefter et regulært arbejde.

⁴⁷ Finansieringsomlægningen på integrationsområdet har ændret incitamenterne. Der ydes nu 50 pct. refusion for kommunernes udgifter til introduktionsprogrammet inden for et loft samt udbetales resultattilskud, hvis en udlænding under integrationsloven består danskuddannelse, opnår ordinær beskæftigelse i 6 mdr. eller deltager i ordinær uddannelse 6 måneder.

En praksisviden, som supplerer de kvantitative resultater, viste, at praktikforløb i sig selv hverken har en effekt på uddannelse eller beskæftigelsesomfang. Springbrættet fra praktik til løntilskud eksemplificeres i følgende citat:

Jeg var i praktik i to uger hos X. Det var min lærer, som arrangerede det. Det var spændende, men det var svært at arbejde med computer, for det har jeg ikke prøvet før. Jeg har fået et løntilskud samme sted fra maj til oktober. Jeg er rigtig glad for det, for jeg har fået muligheden for at lære en masse nye ting, og hvordan man arbejder på kontor. Måske kan jeg blive der efter de seks måneder.

Det er ikke indtrykket fra samtalerne med de kommunale nøglemedarbejdere, at de korte praktikforløb fører til direkte beskæftigelse. Enkelte steder, som i ovenstående eksempel fra de gennemførte kvindeinterview, fører det til et vikariat, hvilket sjældent sker. Derfor benyttes praktikken da også mere som en afprøvning af sproget, en afprøvning af egne kvalifikationer eller som en mulighed for at få et indblik i et bestemt arbejdsområde, for som en af vores informanter udtalte, kan der være en verden til forskel på at arbejde inden for et bestemt felt i Indonesien og så tilsvarende her i Danmark, også selv om det er en høj uddannelse.

I kraft af, at målgruppen, ifølge interviewundersøgelsen, i stort omfang består af kvinder, som er vant til at arbejde, tjene egne penge og ofte har behov for at supplere deres ægtefælles indtægt, vurderes praktikforløb af flere nøglemedarbejdere ikke som den bedste løsning. At kvinderne er vant til at tjene penge ved at arbejde resulterer i, at det er få som er villige til at arbejde uden løn, hvilket illustreres af eksemplerne herunder:

Jeg fik et tilbud om praktik – tre måneders fast arbejde, men jeg skal ikke i praktik, for jeg mangler penge – så det takkede jeg nej til. Det var hurtigt efter, at jeg kom til Danmark, at jeg fik det tilbud.

En anden kvinde udtaler:

Det blev foreslået, at jeg skulle i ulønnet praktik i fem måneder, hvor jeg samtidig skulle lære dansk. Min mand og jeg gik til jobcentret og sagde, at vi ikke havde råd til, at jeg skulle i ulønnet praktik”.

I stedet for et ulønnet praktikforløb finder flere selv lønnet (oftest ufaglært) arbejde fra starten. Som en kommunal nøglemedarbejder udtrykte det ved kvinderne godt, at de kan gøre det bedre selv: *”De har ressourcer, et godt sprog og noget dansk netværk. De går også rundt og spørger forretninger.*

Løntilskud

Det er ikke i alle tilfælde, at der går et praktikforløb forud for en ansættelse med løntilskud. En kommune beskriver eksempelvis, hvorledes det i første omgang forventes, at kvinderne selv prøver at finde et job:

... Vi opfordrer dem til selv at søge arbejde, vi prøver at lægge ansvaret lidt over på dem, så de starter med at søge, indtil det måske sker, at de ikke kan, hvorefter de henvender sig til os om hjælp.

Lykkes det kvinderne at finde et job, som i eksemplet herunder, indgås aftalen om løntilskuddet formelt mellem arbejdsgiver og kommune.

... Da jeg begyndte arbejdet kom jobkonsulenten og snakkede med min chef. Han giver dem løntilskud, så kommunen betalte i seks måneder. Den bedste måde er med løntilskud, og hvor jeg selv finder arbejdet. Men løntilskud tæller ikke i forhold til at optjene dagpengere. Jeg vidste ikke, hvordan løntilskuddet hjælper mig, jeg tror min chef var glad. Seks måneder efter ansatte hun mig – efter løntilskudsperioden. Hun beholdt mig.

Lykkes det ikke kvinden at finde et job, da er det flere steder muligt at inddrage en job-/virksomhedskonsulent:

Når jobkonsulenterne skal ud på virksomhederne, kan de lige så godt tage de familieforsørgede med i overvejelserne og kigge efter job til dem.

Det understreges, at det er en "kan-opgave", at de familieforsørgede egentlig ligger uden for jobkonsulenternes ansvarsområde, men at konsulenterne lige så godt kan tage de "lavthængende frugter" som er i gruppen af familieforsørgede indvandrerkvinder.

Løntilskud anses af flere kommunale nøglemedarbejdere som et godt tilbud til de familieforsørgede, fordi det giver en god chance for længerevarende at få foden inden for på arbejdsmarkedet. Interviewundersøgelsen viste, at løntilskuddet eksempelvis forsøges planlagt i slutningen af kvindens introduktionsprogram, således at hun har mulighed for at bibeholde jobbet, når introduktionsperioden er afsluttet:

... De familieforsørgede har kun én mulighed for løntilskud, det er én gang og aldrig mere inden for de tre år, så man skal være rimelig sikker på, at det er et løntilskud, der faktisk fører til fast job, inden man gør det. Så det er noget af det, vi forsøger at trække en anelse, fordi de kun har den ene mulighed.

Opsummerende omkring praktik og løntilskud viser interviewundersøgelsen, at det kan give god mening at tænke de to tilbud som et sammenhængende forløb i kraft af, at det kan være vanskeligt at få fast fodfæste umiddelbart efter et kort praktikforløb. At det er løntilskuddet, som skaber den varige kontakt til arbejdsmarkedet stemmer ligeledes overens med resultaterne fra den kvantitative undersøgelse, som viste, at det er løntilskud og ikke virksomhedspraktik, som får den direkte betydning for kvindernes beskæftigelsesomfang.

Afslutningsvis skal Tietgenskolen i Odense nævnes. Her tilbydes et fast etableret jobkursus til ca. 20 familieforsørgede indvandrerkvinder, hvor praktik, undervisning og løntilskud kombineres henover et helt år, og hvor målet er beskæftigelse eller videreuddannelse. Kurset har været afviklet en række gange og tilbyder undervisningsmoduler i kompetenceafklaring, udarbejdelse af CV, jobsøgning, arbejdsmarkedskendskab, kommunikationsøvelser, it (Microsoft-pakken) og virksomhedsbesøg. Disse faste undervisningsmoduler kombineres med fire praktikforløb, hvoraf det sidste typisk tager form af et længerevarende tremåneders løntilskud. De familieforsørgede kvinder har, for at kunne deltage på kurset, fået en henvisning fra deres sagsbehandler, og som forudsætning for deltagelse er, at de går på danskuddannelse 2 eller 3 således at de taler og forstår dansk til en vis grad, da kurset foregår på dansk. Projektet finansieres primært af AMU-midler og ledes af en ildsjæl, som for hvert nystartet hold blandt andet lægger energi og tid i at få oprevet de fornødne praktikpladser (20-25 praktikpladser tre gange i forløbet). Tietgenskolen ser desuden på kursisternes medbragte uddannelsespapirer og yder hjælp til oversættelse. Nedenfor er udtalelser fra kvinder, som har været heldige at få en plads på holdet:

I november sidste år var jeg på skolen, i december var jeg i praktik og på skolen igen i januar, og så fik jeg job i februar. Jeg synes, det er en rigtig god idé med et kursus. Det er svært for en familiesammenført kvinde at søge job. På kurset lærte vi bl.a. at skrive en jobansøgning. Det er helt anderledes end i Rusland, for der kontakter man arbejdsgiveren direkte og aftaler et møde, hvor man medbringer sine uddannelsesbeviser og sin "arbejdsbog". Så jeg skrev ansøgninger forkert, inden jeg kom på skolen, og jeg har også lært, hvilket tøj man skal tage på til samtale, og hvordan man skal tale.

En anden kvinde udtaler:

Jeg går på kursus, og jeg har store forventninger om at finde et job. Jeg har været på sprogscole 1½ år og er færdig med dansk 3, hvis jeg består. Derefter vil jeg gerne fortsætte på kursus og kun koncentrere mig om det. Jeg har aftalt med X, at hun vil prøve at finde mere praktik til mig, og det er vigtigt at komme ud i praktik. Jeg har været i praktik to gange. Første gang var jeg på teknisk skole, hvor jeg fik undervisning i multimediedesign, og anden gang var det et godt firma, der tegnede indbyggede skabe. De sagde, at jeg var dygtig, men der var ikke flere ledige job hos dem.

Kurset planlægges i samarbejde med kvindernes sagsbehandler, sprogcentret og Tietgenskolen, således at forløbet ikke står i vejen for kvindernes sprogundervisning.

Opkvalificering

Den opkvalificerende indsats, som kan tilbydes familieforsørgede indvandrerkvinder, er kun mødt i begrænset omfang blandt de kommuner, som har deltaget i interviewundersøgelsen, hvilket skal ses i forhold til, at denne type af tilbud først har været mulig fra og med 1. marts 2007. Opkvalificering vil da også for den del af gruppen, som er relativt uddannelsesmættet, være et knap så relevant tilbud fordi det her, hvilket uddybes i det efterfølgende afsnit, snarere end opkvalificering drejer sig om at indtræde på arbejdsmarkedet i en position, som matcher de medbragte kvalifikationer.

Den type af opkvalificering, som kommunerne tilbyder, drejer sig eksempelvis om enkeltstående tilbud, der har karakter af at være uddannelses- eller beskæftigelsesforberedende som eksempelvis et hygiejnekursus, der kan være nødvendigt for ansættelse inden for en specifik branche. Et andet uddannelsesforberedende eksempel, som er blevet nævnt, er SOSU-forløb. I forhold til den del af gruppen, som ikke kommer med videregående uddannelser, som fx kommer med grundskole eller gymnasial uddannelse, kan der således i et opkvalificeringsforløb ligge en mulighed for at komme tættere på uddannelse eller beskæftigelse. Denne konklusion er desuden tidligere understreget i forskning på området, der viser, at opkvalificerende forløb, som er rettet mod en bestemt branche, har en særlig god effekt i forhold til at få indvandrerkvinder i arbejde (Hvilshøj, 2006). Det påpeges dog af en kommunal nøglemedarbejder, at mange opkvalificerende kurser kræver, at man som indvanderer skal op på danskuddannelse 3-niveau for at kunne klare mængden af skriftlighed, og det fremhæves, at selv et AMU-kursus af og til bliver for svært. I forhold til opkvalificering i form af formel videregående uddannelse beskriver en af de familieforsørgede kvinder under interviewet, hvordan hun har fravalgt uddannelse på grund af den lovgivningsmæssige ramme for at opnå tidsbegrænset opholdstilladelse. Hun udtrykker frustration over, at hun inden for en tidsramme på syv år både skal bestå danskuddannelsen og opnå at udføre 2½ års fuldtidsbeskæftigelse og har derfor følt sig forhindret i, inden for samme tidsrum, at prioritere uddannelse.

Uddannelsesmatch

Uddannelsesmatch er en problematik, som er belyst flere steder i undersøgelsen, og som udspringer af at en større og større del af gruppen af familieforsørgede indvandrerkvinder, som ankommer til landet med en række formelle uddannelseskvalifikationer samt den overvægt, der ligger i interviewmaterialet af kvinder med videregående uddannelse. I den selekterede gruppe af kvinder, som har deltaget i interviewundersøgelsen, står det klart at de, på trods af medbragte kvalifikationer i form af uddannelse og mange års arbejdserfaring inden for forskellige arbejdsområder, meget ofte ender med ufaglært arbejde. Det følgende citat fra en kommunal nøglemedarbejder beskriver et udpluk af de kvalifikationer, som kvinderne kommer med:

Nogle kommer inden for det område, de er uddannet indenfor, men ikke nok. Det har fx været it-kompetencer, som er til at tage og føle på. Vi har nogle områder, hvor jeg på mine borgeres vegne skrider på kontakter. Fx SOSU-området, de er ikke gode til at tage imod udlændinge. De har deres eget regi med folk inden for uddannelsessystemet(...). Jeg har flere jordemødre, som skal ind og have en chance. Grafik, reklame og design har vi også mange med, med kompetencer som ikke er blevet absorberet endnu. Jobkonsulenterne har lavet projekter for folk inden for finansverdenen i forskellige versioner, som er blevet sluset videre til forskellige banker via større projekter, men vi mangler de nævnte områder.

I interview med kommunerne har vi forsøgt at belyse denne problematik. Der ligger ikke i kan-bestemmelserne et egentligt tilbud om afklaring af medbragte kompetencer, og de medvirkende kommuner søger i forskellig grad at tage højde for og planlægge introduktionsforløbet på baggrund af kvindernes medbragte kvalifikationer.

Jeg kigger meget på, om der er et uddannelsesmatch(...), vejledningen er jo at arbejde som sådan i sidste ende er det, som afgør deres opholdstilladelse, men rådgivning i forhold til, hvilke muligheder der er for at arbejde på det niveau, de nu engang har uddannet sig til, vægter jeg meget (...) ved førstegangssamtalen får du frem, hvad de har af erfaringer. Du går igennem trin for trin, hvad de har lavet, og hvilken uddannelse de har, hvad de laver nu, og hvilke ønsker de har. Det kan også være vejledning i forhold til uddannelse. Det beskrives i integrationskontrakten.

Der ligger således for sagsbehandleren et stykke arbejde i, under den første samtale, at få klarlagt, hvad det er for uddannelses- og beskæftigelsesmæssige kompetencer den familieforsørgede indvandrer kvinde medbringer. Her vælger alle kommuner at nævne Cirius⁴⁸ som det sted, hvor kvinderne henvises til i forhold til at få en formel vurdering af deres medbragte uddannelsespapirer.

På trods af en afklarende indsats i det indledende forløb er det overordnede indtryk, at den beskæftigelse kvinderne finder, matcher dårligt med deres kvalifikationer. Det hænger sammen med, at mange af kvinderne finder et ufaglært job til en start, af årsager som er beskrevet tidligere, men i løbet af den treårige periode, hvor sagsbehandleren har mulighed for at gøre en indsats, kan det være vanskeligt at nå at "flytte" de af kvinderne som ønsker noget bedre. En kommunal nøglemedarbejder nævner, at den konkrete uddannelses- og/eller beskæftigelsesrettede indsats i forhold til de "velkvalificerede", som hun kalder dem, eksempelvis kunne foregå i et tættere samarbejde med job/virksomhedskonsulenterne:

⁴⁸ Se <http://www.ciriusonline.dk/>

Jeg har jo ikke den direkte kontakt til arbejdsgiverne, men jeg kunne godt tænke mig et endnu tættere samarbejde med jobkonsulenterne (...) tingene skal gøres på en anden måde i jobkonsulentregi end hidtil, hvis de skal tilgodese de behov, som vores familieforsørgede har. Resultaterne er jo fine, hvis jeg tager et udskrift af, hvor mange af mine klienter der er i arbejde. Men det er ufaglært, ufaglært, ufaglært langt hen ad vejen.

At komme hurtigt i arbejde er således langt fra altid et succeskriterium blandt de kommunale nøglemedarbejdere i relation til arbejdet med gruppen af familieforsørgede indvandrerkvinder. I udtalelsen nævnes endvidere jobkonsulenterne, hvis hidtidige fokus har ligget på at tilgodese behov i en gruppe af indvandrere, som ikke har den samme grad af kvalifikationer: ”de har været vant til at skaffe ufaglært arbejde og mangler at sparke dørene ind til de bedre job”, som en kommunal nøglemedarbejder udtaler og efterlyser en vifte af ideer til, hvad det kan være af andre jobtilbud.

Vanskeligheden ved at finde det gode match kan hænge sammen med en række faktorer, men kan, specifikt i forhold til en kommunal beskæftigelsesrettet indsats over for familieforsørgede indvandrerkvinder, hænge sammen med et øget behov for en relevant og en for gruppen målrettet indsats. For jobkonsulenten kan det eksempelvis være udfordrende at sparke nye døre ind, som en kommunal nøglemedarbejder kommenterede på:

Det kræver nok noget mere at gå ind på øverste direktionsgang ude på Danisco og komme igennem med, at det ikke er indvandrere eller flygtninge, men at det er udlændinge, som har nogle ressourcer.

En af de medvirkende kommuner arbejder med at skabe en mere målrettet og kvalificeret praksis i integrationsafdelingen i forhold til at vejlede og rådgive de uddannede familieforsørgede, som søger arbejde, der matcher deres kvalifikationer. Flere integrationsmedarbejder er således ansat i afdelingen på baggrund af en akademisk uddannelsesbaggrund ud fra en tankegang om, at vejledning og rådgivning optimeres i kraft af, at den akademisk uddannede medarbejder har indsigt i relevant viden omkring specifikke muligheder og jobåbninger for akademisk uddannede indvandrere.

8.2.4 Manglende redskaber i arbejdet med gruppen

Opsummerende omkring analyserne af kommunernes integrations-, uddannelses- og beskæftigelsesindsats viser det sig, at det hyppigst anvendte og mest effektive redskab er løntilskud, hvilket også kunne forventes, da praktikforløb og ansættelse med løntilskud er de tilbud, som først har været tilgængelige for kommunerne i forhold til at tilbyde indsats over for familieforsørgede. Det fremgik videre af det kvalitative datamateriale, at prioriteringen af sådanne kan-bestemmelser, i flere af de medvirkende kommuner, afhænger af økonomiske ekstrabevillinger, som kommunerne har fået del i og som er øremærket indsatsen over for ydelsesmodtagere, men som giver økonomiske og personalemæssige ressourcer til at prioritere de familieforsørgede. Interviewundersøgelsen nuancerede videre forståelsen for fordele og ulemper, der knytter sig til de redskaber kommunerne kan benytte sig af i indsatsen, hvor særligt erfaringer med en kombination af praktikforløb og løntilskud var positive i forhold til at skabe en god og relevant tilknytning til uddannelse og beskæftigelse for de familieforsørgede indvandrerkvinder.

Med hensyn til manglende redskaber i indsatsen nævnes, at en jobklub eller et jobsøgningsforløb af forskellig karakter kunne være relevant for hele eller dele af gruppen alt efter gruppens sammensætning i den enkelte kommune. Der opleves eksempelvis at være en reel

efterspørgsel fra kvindernes side i forhold til at få hjælp til at skrive ansøgninger, hjælp til jobsøgning og hjælp til, hvordan der tages kontakt til virksomhederne. Interviewundersøgelsen har afdækket forskellige initiativer, som rummer dette element og som har været og er særligt målrettet kommunens gruppe af familieforsørgede indvandrerkvinder – blandt andet det omtalte Tietgenskolekursus, hvor kvinderne, som deltog, lagde stor vægt på vigtigheden af netop jobsøgningselementet. Et enkeltstående projektinitiativ, som Ishøj Sprog- og Integrationscenter afviklede i 2007, har haft specifikt fokus på vejlednings- og jobsøgningselementet med udgangspunkt i en omfattende opsøgende indsats over for kommunens kvindelige familieforsørgere. Projektet, der forløb over et halvt år, og var finansieret af Integrationsministeriet og det lokale beskæftigelsesråd, tog udgangspunkt i den enkelte kvinde og tilbød individuelle vejledningsforløb, som havde et afklarende sigte i forhold til mål og ønsker og som for nogle handlede om at finde en arbejdsidentitet frem, som måske aldrig tidligere havde været der. Projektet bestod, ud over de individuelle vejledningsforløb, i et jobværksted, hvor kvinderne fik tilbud om jobsøgning i form af hjælp til at skrive ansøgning, og jobtræning med udgangspunkt i, hvordan medarbejderkommunikation eksempelvis foregår på en arbejdsplads (X-tra beskæftigelsesindsats, 2006).

9 Diskussion af rapportens resultater

I dette kapitel perspektiveres resultaterne fra de forrige kapitler. Først samles trådene i forhold til, hvem de familieforsørgede indvandrerkvinder er, hvad der karakteriserer dem, og om de familieforsørgede forbliver familieforsørgede. Herefter opsummeres og perspektiveres de familieforsørgedes kvalifikationer og beskæftigelse og deres barrierer i den sammenhæng. Afslutningsvis samles der op på kommunernes indsats over for de familieforsørgede indvandrerkvinder. Kapitlet munder ud i en række anbefalinger med henblik på at styrke indsatsen over for de familieforsørgede indvandrerkvinder

9.1 De familieforsørgede – en sammensat gruppe

En af hovedkonklusionerne i rapporten er, at gruppen af familieforsørgede indvandrerkvinder er en meget sammensat gruppe, som langt fra er homogen, om end mange af de problemstillinger der berører kvinderne er identiske.

Overordnet set kan gruppen af familieforsørgede indvandrerkvinder inddeles i to undergrupper, hhv. en gruppe af relativt nyankomne indvandrerkvinder fra eksempelvis de tidligere østlande med et vist kvalifikationsniveau og ofte (men ikke altid) med en dansk partner og en anden gruppe af indvandrerkvinder fra de mere traditionelle gæstearbejderlande, der er indvandret for lidt længere tid siden og har ringere kvalifikationer og kun sjældent har en dansk partner.

En del af forklaringen på denne udkrystallisering i to identificerbare grupper er bl.a. de ændrede og siden hen skærpede regler for indvandring, hvor en herboende dansker/indvandrer pålægges et forsørgerkrav i forhold til en eventuel familiesammenført indvandrer. Ændringerne i lovgivningen betyder således, at de kvinder, der ikke forsørger sig selv, er den herboende ægtefælles økonomiske ansvar. Det har, især siden 2002, medført, at de herboende danskere/indvandrere, som har fået familiesammenført en kvindelig ægtefælle, i gennemsnit har haft både højere uddannelse og højere indkomst, hvilket kom frem i den kvantitative analyse. Der er med andre ord sket et ressourcemæssigt skift både i gruppen af indvandrerkvinder, der familiesammenføres til Danmark som familieforsørgede og i kraft af ændringerne i lovgivningen, og ligeledes i gruppen af herboende ægtefæller, som samlet set udgør en mere ressourcestærk gruppe.

Trods en stigning i antallet af indvandrere i perioden 1997-2005 og de kompositionelle ændringer i gruppen af familieforsørgede, viser analysen, at andelen af familieforsørgede indvandrerkvinder er relativt konstant omkring 11% (svarende til ca. 9.900 personer i 2005). At andelen er konstant, trods stigningen i antallet af indvandrere, kan have flere forklaringer. Først og fremmest indikerer stigningen i ressourcerne (de økonomiske såvel som de uddannelsesmæssige), blandt indvandrerkvinderne selv og blandt de herboende som de familiesammenføres til, at andelen af familieforsørgede vil falde, fordi et højere kvalifikationsniveau må forventes at øge sandsynligheden for, at disse kvinder kan få et arbejde. Et højt kvalifikationsniveau kan dog ligeledes tænkes at trække i retning af den modsatte udvikling og dermed en større sandsynlighed for familieforsørgelse, idet en person med et givet kvalifikationsniveau kan have en forventning om at gøre brug af disse kvalifikationer, og dermed måske i mindre grad være villig til at søge og acceptere job, der forudsætter et lavere kvalifikationsniveau, hvilket kom frem i forbindelse med den kvalitative del af undersøgelsen. Sådanne bestræbelser på at matche kvalifikationer og jobmuligheder kan tænkes at forlænge perioden med familieforsørgelse. Samtidig har lovgivningen, især siden 2002, på nogle områder være med til at udskyde indvandreres indtræden på arbejdsmarkedet, idet fx deltagelse i og gennemførelse af danskundervisning også for de familieforsørgede har været en forudsætning for

at kunne opnå tidsubegrænset opholdstilladelse og derfor, for den enkelte, i mange tilfælde har været opprioriteret i forhold til beskæftigelse. Det bør dog i den sammenhæng nævnes, at det at kunne dansk er vigtigt for at kunne bruge sine medbragte kvalifikationer på det danske arbejdsmarked. Disse ting har været med til at fastholde andelen af familieforsørgede omtrent konstant hen over perioden.

Den ændrede sammensætning af gruppen af familieforsørgede indvandrerkvinder bunder også i sammensætningen på baggrund af landegrupper. Den kvantitative analyse pegede på, at især nogle landegrupper har oplevet en endog meget stor tilstrømning af nye indvandrere. Det gælder især indvandrergrupperne fra Baltikum, Rusland og Thailand, som alle rent antalsmæssigt er fordoblet⁴⁹ hen over perioden 1995-2005. Kendetegnende for de landegrupper, der har oplevet en stor tilstrømning, er, at de i begyndelsen af perioden havde en meget stor andel familieforsørgede, men at andelen sidenhen har været markant faldende frem til 2005. Blandt de landegrupper, hvor tilgangen af nye indvandrere har været mindre, har andelen af familieforsørgede også været mere stabil, om end på et forskelligt niveau landegrupperne imellem. Blandt indvandrere fra Tyrkiet og Pakistan har andelen af familieforsørgede været omtrent konstant (dog med en svagt faldende tendens) på hhv. 7% blandt indvandrere fra Tyrkiet (svarende til ca. 800 personer i 2005) og så høj som 22% blandt indvandrere fra Pakistan (svarende til ca. 790 personer i 2005). Selv om andelen af familieforsørgede indvandrerkvinder blandt tyrkere er relativt lav, udgør tyrkiske kvinder stadig en relativt stor andel af de familieforsørgede, hvor de sammen med indvandrerkvinder fra Pakistan udgør 23% af gruppen af familieforsørgede. Dette afspejler, at de to indvandrergrupper er blandt de store indvandrergrupper i Danmark. Indvandrerkvinder fra Thailand fylder dog med 10% også en del blandt gruppen af familieforsørgede.

Ikke kun uddannelse og oprindelsesland er centrale forhold i beskrivelsen af familieforsørgede indvandrerkvinder. Også kompositionen af den husholdning, de familieforsørgede bor i, spiller en rolle, hvilket kom frem i den kvantitative del af undersøgelsen. Det centrale begreb i den forstand er husstandens *forsørgerpotentiale*. En stor husstand med flere voksne har et større forsørgerpotentiale i og med, at flere har mulighed for at oppebære en indkomst og dermed bidrage til husstandens økonomi. Dette skal ses i opposition til store husstande, hvor størrelsen er drevet af en stor børneflokk. En stor børneflokk kan måske nok øge behovet for en hjemmegående ægtefælle, men børneflokken øger ikke husstandens forsørgerpotentiale, men netop øger dens forsørgerbehov. Det er altså ikke husstandens størrelse som sådan, men derimod husstandens forsørgelsespotentiale, der har betydning for sandsynligheden for familieforsørgelse. Et højt forsørgerpotentiale i husstanden øger sandsynligheden for familieforsørgelse.

Husstandens forsørgerpotentiale drejer sig ikke alene om antallet af arbejdsaktive i husstanden. Alene det, at danskere typisk har en højere beskæftigelsesfrekvens og en højere indtægt end indvandrere, gør, at de husstande, der rummer en familieforsørget kvinde med dansk ægtefælle, har et større forsørgerpotentiale. Det kan være med til at forklare, at der i gruppen af familieforsørgede kvinder er ganske mange med danske ægtefæller.

9.2 Forbliver de familieforsørgede?

Som det fremgår af ovenstående afsnit, er en status som familieforsørget langt fra nogen permanent tilstand, og dynamikken i gruppen af familieforsørgede er ganske stor, idet både tilstrømning og udstrømning fra gruppen er stor.

⁴⁹ Når man ser på gruppen af førstegenerationsindvandrere i aldersgruppen 25-66 år.

Der er dog samtidig nogle grupper, som i højere grad fastholdes i gruppen af familieforsørgede, hvilket kom frem i den kvantitative del af undersøgelsen. Det drejer sig især om indvandrerkvinder fra Pakistan, som efter en periode som familieforsørget har markant højere sandsynlighed for også at være familieforsørget to år efter og dermed en mindre sandsynlighed for at være i beskæftigelse. Men er indvandrerkvinder først familieforsørgede, kan tilstedeværelsen af små børn virke fastholdende i forhold til også at være familieforsørget i årene efter, og det samme gælder, hvis husstanden er stor. Med hensyn til tilpasning af uddannelseskvalifikationer, enten i form af opkvalificering, dvs. få en uddannelse, der bygger ovenpå de medbragte kvalifikationer eller genuddannelse, dvs. starte forfra med en ny uddannelse, viser rapportens analyser, at dette mindsker sandsynligheden for at være familieforsørget to år efter og samtidig øger sandsynligheden for at opnå et rimeligt beskæftigelsesomfang. Der kan dog stadig være væsentlige barrierer i forhold til at opnå beskæftigelse eller komme i gang med en uddannelse.

9.3 Kvalifikationer – og barrierer i forhold til uddannelse

Som beskrevet ovenfor kan der være flere grunde til, at indvandrerkvinder er familieforsørgede, og deres status som familieforsørget kan være mere eller mindre frivillig.

De kvantitative analyser viser at, blandt dem, der er familieforsørgede på et tidspunkt, vælger en del efterfølgende at opkvalificere eller genuddanne sig. Andelen, der uddanner sig, er dog ikke voldsom. Blandt de indvandrerkvinder, som er familieforsørgede i 1997, har 3,5% opkvalificeret sig i perioden frem til 2005, mens 3,3% har genuddannet sig. Opkvalificering og genuddannelse fortolkes igennem undersøgelsen som, at personen har tilpasset sine kvalifikationer til det danske arbejdsmarked.

Der er dog stor forskel på, i hvilket omfang kvinderne vælger at tilpasse deres kvalifikationer. Især indvandrerkvinder med en dansk partner tilpasser deres kvalifikationer. Og da det ofte er indvandrerkvinder fra Baltikum og Rusland, der har en dansk partner, er det også blandt disse indvandrergrupper, at tilpasningen af kvalifikationer er mest udbredt. Tilpasning af kvalifikationer sker kun i meget ringe omfang blandt indvandrerkvinder fra Tyrkiet og endnu mindre blandt kvinder fra Pakistan.

Samtidig spiller alderen på indvandringstidspunktet en rolle for, hvordan man tilpasser sine kvalifikationer. Blandt dem, som er familieforsørgede i 1997 (og dermed indvandret til Danmark før det tidspunkt), vælger de personer, der var yngre på indvandringstidspunktet, i højere grad at opkvalificere sig, mens genuddannelse optræder hyppigere blandt dem, som var ældre på indvandringstidspunktet⁵⁰.

Forklaringen på at så relativt få har tilpasset deres kvalifikationer til det danske arbejdsmarked skal findes i en række barrierer i forhold til uddannelse, som den enkelte indvandrer kvinde står overfor. En del af disse barrierer blev afdækket i forbindelse med den kvalitative del af undersøgelsen.

En barriere i forhold til tilpasning af kvalifikationer til det danske arbejdsmarked er den implicitte devaluering af års flid lagt på uddannelsesinstitutioner i hjemlandet. Accepten af, at ens medbragte kvalifikationer ikke tillægges den værdi, som den enkelte indvandrer kvinde selv føler kvalifikationerne har, kan være stærkt demotiverende i forhold til en eventuel op-

⁵⁰ En del af forklaringen på dette er, at jo yngre en person er på indvandringstidspunktet, desto større er sandsynligheden for, at personen har gennemført uddannelse i Danmark i et eller andet omfang, og dermed teknisk set ikke har selvrapporteret udenlandsk uddannelse, hvilket er en forudsætning for at kunne optræde i datamaterialet som genuddannet, jf. afsnit 3.

kvalificering og måske især genuddannelse. Især genuddannelse rummer en implicit devaluering af tidligere erhvervede kvalifikationer.

En anden barriere er 24-års-reglen, som blandt flere interviewpersoner blev beskrevet som et problem i forhold til uddannelse. Mens indvandrerkvinderne stadig er i hjemlandet og venter på, at de fylder 24 år og kan komme til Danmark, befinder de sig i en venteposition. En sådan midlertidig position motiverer ikke til at påbegynde en uddannelse. Når de så kommer til Danmark efter deres fyldte 24. år kan de på den anden side føle, at de er blevet for gamle til at påbegynde i hvert fald en længerevarende, uddannelse. Set i det lys, virker 24-års-reglen som en barriere i forhold til uddannelse for de familiesammenførte, mens andre danske analyser viser, at de herboende – i ventetiden indtil 24-års-reglen er opfyldt – uddanner sig mere end tidligere.

Trods disse barrierer peger den kvantitative analyse dog på, at tilpasning af kvalifikationer til det danske arbejdsmarked mindsker sandsynligheden for at være familieforsørget to år efter og samtidig øger sandsynligheden for at opnå et rimeligt beskæftigelsesomfang.

9.4 Beskæftigelse – og barrierer i forhold til beskæftigelse

Efter en periode som familieforsørget, opnår en del beskæftigelse. Blandt personer, der var familieforsørgede i 1997, er det gennemsnitlige beskæftigelsesomfang i 2005 på 25%. De estimerede modeller i den kvantitative analyse viser, at det især er personer, der tilpasser deres uddannelse i form af enten opkvalificering eller genuddannelse, der opnår beskæftigelse. Umiddelbart peger resultaterne fra både den kvalitative og kvantitative analyse dog samtidig på, at en del af de tidligere familieforsørgede kvinder, der opnår beskæftigelse, ender i marginaljob inden for specifikke brancher som fx brancherne forretningsservice og sociale institutioner, og især den kvalitative analyse peger på, at deres medbragte kvalifikationer ikke udnyttes. Dette gælder selvsagt primært for de indvandrerkvinder der er kommet til landet med relativt mange kvalifikationer.

En grund til, at beskæftigelsesomfanget trods stigningen efter perioden som familieforsørget fortsat befinder sig på et relativt lavt niveau, skal bl.a. findes i, at en del af de indvandrerkvinder, der er kommet til Danmark med medbragte kvalifikationer, ikke umiddelbart kan opnå beskæftigelse, der tilgodeser deres medbragte kvalifikationer, hvilket kom frem i den kvalitative del af undersøgelsen. Dette kan bl.a. skyldes, at det danske arbejdsmarked er meget fokuseret på formelle og anerkendte kvalifikationer. Det vil ofte være sådan, at kvindernes medbragte kvalifikationer ikke umiddelbart anvendes på det danske arbejdsmarked, primært fordi de ikke anerkendes, og de kan derfor vælge imellem job, til hvilke de formelt set er overkvalificeret eller arbejdsløshed. Tilsvarende er der en risiko for, at værdien af deres medbragte kvalifikationer forringes yderligere i takt med, at tiden, uden at de bliver brugt i en jobsituation, går. På den baggrund er den manglende anerkendelse af medbragte kvalifikationer en af de væsentligste barrierer for de familieforsørgede indvandrerkvinder i deres møde med det danske arbejdsmarked.

Når kvinderne møder den barriere, viste den kvalitative del af undersøgelsen, at nogle kvinder vælger at acceptere tingenes tilstand og tage et job, hvortil de på mange måder er overkvalificeret, og håbe på, at det kan være en vej ind på arbejdsmarkedet, hvor de så senere hen kan opnå beskæftigelse, der svarer til deres kvalifikationer. I mange tilfælde virker dette fastholdende, og de risikerer at hænge fast i ufaglærte job. Dette indebærer derfor en implicit risiko for, at værdien af de medbragte kvalifikationer forringes yderligere, idet de ikke bruges i en jobsituation, hvilket igen yderligere forringer mulighederne for på et senere tidspunkt at opnå beskæftigelse, der svarer til kvalifikationerne.

Hvis den enkelte indvandrerkvinde vælger at vente på, at det rette job dukker op, og på den baggrund stadig har en forventning om beskæftigelse svarende til de medbragte kvalifikationer, kan det som tiden går vise sig sværere og sværere at opnå den type beskæftigelse. Dermed bliver kvindernes forventninger i sig selv en barriere i forhold til beskæftigelse. Det er i den situation vigtigt at sikre, at de enkelte indvandrerkvinders forventninger stemmer overens med, hvad der realistisk set er mulighed for på et dansk arbejdsmarked. Samlet set vil det være hensigtsmæssigt, at arbejdsmarkedet øger accepten af kvalifikationer erhvervet i udlandet, men også, at indvandrerkvinder tilpasser deres forventninger efterhånden som tiden går uden beskæftigelse.

Især den kvalitative del af analysen har dog også peget på at koblingen mellem beskæftigelse og danskuddannelse kan udgøre et dilemma. Hos nogle af de familieforsørgede kvinder står beskæftigelse ikke højest på dagsordenen. De prioriterer danskundervisning højere end beskæftigelse, idet gennemførelse af danskundervisning er en forudsætning for at opnå tidsubegrænset opholdstilladelse. En relativ ny ændring i lovgivningen (maj 2007) betyder, at deltagelse på arbejdsmarkedet også udgør et element i forhold til at få tidsubegrænset opholdstilladelse. Men hvis valget står mellem danskundervisning og beskæftigelse, og begge ikke er mulige at varetage på samme tid fx på grund af pligter i hjemmet, vil det ofte være danskundervisning, der vælges. Dermed bliver deltagelse i andre nødvendige aktiviteter i sig selv en barriere for beskæftigelse. For andre af de familieforsørgede kvinder er det modsatte tilfældet. De prioriterer beskæftigelsen over danskuddannelse, hvilket kan få konsekvenser for såvel deres muligheder på arbejdsmarkedet, deres uddannelsesmuligheder og deres øvrige integration i det danske samfund. Undersøgelsen viser på baggrund af det kvalitative datamateriale, at de familieforsørgede kvinder langtfra er en homogen gruppe, hvis man ser på, hvad der motiverer dem til at gå i gang med uddannelse eller finde et arbejde. Denne kompleksitet i motivationsfaktorer er væsentlig at have for øje i tilrettelæggelsen af indsatsen over for denne gruppe af indvandrere.

9.5 Kommunernes indsats – omfang og erfaringer

Den kommunale indsats over for de familieforsørgede indvandrerkvinder – forstået som den beskæftigelses- og uddannelsesrettede indsats, der ligger ud over kravet til kommunerne om tilbud om danskundervisning – er meget forskellig fra kommune til kommune, både i forhold til organisering og omfang. Dette var en af de primære observationer på baggrund af de kvalitative interview med kommunale nøglemedarbejdere. Det skyldes ikke mindst, at kommunerne vurderer incitamenterne i forhold til indsatserne forskelligt. Nogle kommuner finder incitament ud fra en opfattelse af, at indsatsen er en fornuftig forretning, der kan betale sig, idet omkostningerne ved en indsats, frem til januar 2008, har været fuldt finansieret fra staten i form af tilskud. Kommunerne har kunnet hjemtage tilskud i op til ni måneder. Det afgørende her er dog, hvordan omkostningerne opgøres, idet nogle kommuner anfører at man med indsatsen forebygger fremtidige sociale problemer, hvilket i princippet kan betragtes som en sparet fremtidig omkostning. Det kræver dog, at man i kommunerne anlægger et mere langsigtet perspektiv og ser indsatsen i det lys.

Samtidig peger den kvalitative undersøgelse på, at kommunernes brug af ”kan-bestemmelserne” over for gruppen af familieforsørgede, er meget varierende, og at ikke alle medvirkende kommuner er fuldt bevidste om de økonomiske tilskudsmuligheder, der ligger i en beskæftigelsesrettet indsats over for de familieforsørgede indvandrerkvinder. I forhold til at øge kommunernes prioritering af gruppen og i forhold til at få ”kan-bestemmelserne” mere i spil, vil det derfor være hensigtsmæssigt at iværksætte en informationsindsats eller udarbejde informationsmateriale til kommunerne, der i højere grad beskriver de finansieringsmu-

ligheder, der er forbundet med "kan-bestemmelserne". Det skal dog bemærkes, at ændringerne fra januar 2008 betyder, at de økonomiske incitamenter til at gøre en indsats efter "kan-bestemmelserne" i dag er knap så umiddelbart økonomisk fordelagtige for kommunerne⁵¹.

Fra marts 2007 fik kommunerne mulighed for også at tilbyde vejledning og opkvalificering til gruppen af familieforsørgede. Givet at dette tilbud på interviewtidspunktet var så nyt, var det ikke en indsats, som mange kommuner havde benyttet. I forhold til gruppens samlede vejledningsbehov blev muligheden for at kunne tilbyde øget vejledning dog modtaget positivt, da en sådan indsats i flere tilfælde blev fundet relevant til dele af eller hele gruppen. Eksempelvis blev øget vejledning om dansk arbejdspladskultur og generel information om at komme i gang på det danske arbejdsmarked nævnt som en information, der med fordel kunne gøres mere ud af i et vejledningsforløb. En af udfordringerne med de familieforsørgede kvinder er, at de ressourcer, som gruppen rummer, ikke udnyttes i tilstrækkelig grad. Her kan vejledning bidrage i forhold til at opnå et bedre match mellem den enkelte kvindes kvalifikationer og de jobmuligheder, der eksisterer på arbejdsmarkedet i Danmark. Skræddersyede vejledningsforløb, eksempelvis i sammenhæng med støtte til jobsøgning, kan medvirke til, at den information, der formidles til kvinderne, er både relevant og målrettet. Ishøj-projektet (X-tra beskæftigelsesindsats) udgjorde et sådan målrettet projekt til en særlig gruppe blandt de familieforsørgede. Men også de mere ressourcestærke blandt de familieforsørgede kan drage nytte af en håndsrækning i form af information og vejledning. Her peger undersøgelsen på, at der, i den kommunale indsats i forhold til praktik og løntilskud, er et behov for, at jobkonsulenterne medvirker til at påvirke de lokale arbejdspladser og hjælper kvinderne med at "spærke dørene ind", så de i højere grad opnår beskæftigelse, der passer til deres kvalifikationer.

Ligesom tilbuddet om vejledning er tilbuddet om opkvalificering relativt nyt. Som en mulighed over for de familieforsørgede påpeges det i det kvalitative materiale, at opkvalificeringsforløb ofte ligger niveaumæssigt for højt i forhold til kvinder med dårligere danskundskaber. De mindre uddannelsesmættede blandt gruppen af familieforsørgede kvinder kan således opleve for høje sværhedsgrader af mundtlig og skriftlig dansk. Desuden udtrykker kvinderne i interviewmaterialet, at opkvalificering vælges fra på grund af de skærpede regler om tidsubegrænset ophold – de oplever et tidspres og føler ikke, de har mulighed for at nå det inden for syvårsfristen.

For den enkelte indvandrer kvinde peger den kvalitative del af undersøgelsen på, at kun løntilskud har en signifikant effekt i forhold til at opnå beskæftigelse. Dette stemmer godt overens med de udsagn, der kom frem i forbindelse med de gennemførte interview, hvor virksomhedspraktik hovedsageligt beskrives som en test af dansksproglige kvalifikationer og en god mulighed for et kortvarigt bekendtskab med en specifik arbejdsplads, dels som en afprøvning af kvalifikationer, dels som en afdækning af eventuelle kvalifikationsmæssige mangler. Interviewmaterialet viste desuden, at et praktikforløb kunne være vanskeligt for kvinderne at prioritere, da det som oftest er ulønnet, og at det på den baggrund prioriteres fra, fordi de har behov for at supplere ægtefællens indtægt. Det kan simpelthen være svært at få råd til en ulønnet praktik

Nogle af de værktøjer kommunerne har til rådighed kan være hensigtsmæssige at tænke i sammenhæng. Således peger den kvalitative del af undersøgelsen på, at et praktikforløb med fordel kan følges op af en periode med løntilskud, da denne kombination for nogle kvinder har givet den fornødne åbning til at få foden indenfor på en konkret arbejdsplads. Netop på grund af de sproglige udfordringer og de besværligheder, der kan være med at få formidlet og oversat kvindernes forskellige formelle og uformelle kvalifikationer, kan der være en fordel i

⁵¹ Tilskud erstattet med refusion af udgift, men samtidig øget resultatbelønning.

at have et lidt længere forløb. Det er dog et tveægget sværd, idet kvinderne i høj grad befinder sig under tidsmæssigt pres, hvor langvarige forløb, der ikke med sikkerhed fører til beskæftigelse, er problematiske i forhold til en målsætning om tidsubegrænset opholdstilladelse.

9.6 Konklusion og anbefalinger

På baggrund af ovenstående diskussion og perspektivering af undersøgelsens resultater drages en række opsummerende konklusioner, og der peges på anbefalinger som følge heraf i forhold til den fremtidige indsats over for familieforsørgede indvandrerkvinder.

De familieforsørgede indvandrerkvinder er en meget sammensat gruppe, både hvad angår kompetencer og kulturel forankring. Samtidig synes familieforsørgede indvandrerkvinder at være en meget motiveret gruppe i forhold til beskæftigelse, men motivationen kan have mange forskellige ansigter. Det er derfor nødvendigt både at tilpasse indsatsen til denne mangfoldighed i gruppen, samt dens behov og forudsætninger og desuden at tilpasse indsatsen til den enkelte kvinde, så den tilgodeser de faktorer, der motiverer netop hende.

Der er en tendens til, at gruppen af familiesammenførte indvandrerkvinder, blandt andet på grund af de strammede familiesammenføringsregler, samlet set rummer flere ressourcer end tidligere. Kvinderne kan overordnet opdeles i to undergrupper, henholdsvis de relativt nytillkomne med et vist kvalifikationsniveau og kvinder fra mere traditionelle gæstearbejderlande med ringere kvalifikationer. Undersøgelsen peger i retning af, at der i den førstnævnte gruppe kan være en uudnyttet arbejdskraftreserve, som med en målrettet indsats kan bringes i spil.

Det er vigtigt at have for øje, at barriererne i forhold til at få de familieforsørgede kvinder i uddannelse eller beskæftigelse ikke kun ligger hos kvinderne selv, men også hos arbejdsgivere og arbejdsmarkedets rummelighed. Hurtigt i job er ofte – men langt fra altid – den bedste løsning, og det er især ikke tilfældet, hvis kvindernes medbragte kvalifikationer ikke anvendes. Medbragte kvalifikationer forringes i takt med, at de ikke bliver brugt. Fastholdelse i job, hvor kvalifikationer ikke anvendes, kan derfor virke forringende i forhold til fremtidig beskæftigelse. Arbejdsmarkedet skal blive bedre til at drage nytte af kvindernes medbragte kvalifikationer, og der skal gives gode muligheder for opkvalificering og genuddannelse. Kvindernes position i marginale job gør dem endvidere sårbare for eventuelle perioder med lavkonjunktur.

Undersøgelsen peger på nogle barrierer for kommunernes brug af 'kan-bestemmelserne'. Det er vigtigt at sikre, at incitamenterne til, at kommunerne gør brug af "kan-bestemmelserne" fungerer – herunder sikre information til kommunerne om, at en indsats over for denne gruppe af kvinder kan være en god investering på både kort og lang sigt. En forudsætning for at kommunerne kan prioritere indsatsen over for de familieforsørgede indvandrerkvinder, er, at sagsbehandlerne skal "gives luft", for at de kan prioritere indsatsen over for de familieforsørgende indvandrerkvinder. Samtidig ser der ud til at være behov for at klæde jobkonsulenterne bedre på i forhold til at oversætte og udnytte de familieforsørgede kvinders kvalifikationer til en dansk kontekst. En sammenhængende indsats med sammentænkte forløb med sproglig opkvalificering og virksomhedspraktik afsluttende med løntilskud synes at være en god model over for gruppen af familieforsørgede indvandrerkvinder. Dog er gruppen sårbar over for lange forløb på grund af det tidspres, der ligger i reglerne om tidsubegrænset opholdstilladelse.

Litteratur

- Bourdieu, Pierre (1984): *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge: Harvard University Press.
- Clausen, Jens og Leif Husted (2005): *Progressionen i undervisningen på sprogcentrene 2000-2003*. AKF Forlaget.
- Clausen, Jens; Hans Hummelgaard, Leif Husted, Kræn Blume Jensen og Michael Rosholm (2006): *Effekten af introduktionsprogrammets arbejdsmarkedsrettede indsats*. AKF Forlaget.
- Dahl, Karen Margrethe og Vibeke Jakobsen (2005): *Køn, Etnicitet og Barrierer for Integration: Fokus på uddannelse, arbejde og foreningsliv*. Socialforskningsinstituttet 05:01.
- Eastmond, Marita (1993) *Reconstructing Life: Chilean Refugees and the Dilemmas of Exile*. I: *Migrant Women: Crossing Boundaries and Changing Identities* eds. Buijs, G., Berg, Oxford.
- Ejrnæs, A. (2008): *Integration eller Isolation? Etniske minoriteter på arbejdsmarkedet*. Frederiksberg, Nyt fra Samfundsvidenskaberne.
- Friedberg, R. M. (2000): You Can't Take it with You? Immigrant Assimilation and the Portability of Human Capital. *Journal of Labour Economics*, 18(2): 221.
- Grünenberg, Kristina (2006): *Is Home Where the Heart is or Where I Hang My Hat; Constructions of home and belonging among Bosnian refugees in Denmark*. Ph.d.-afhandling Sociologisk Institut, Københavns Universitet.
- Hansen, Eigil Boll; Morten Frederiksen og Leena Eskelinen (2006): *Flygtninge og familiesammenførtes integration på arbejdsmarkedet – Har kommunernes integrationsindsats betydning for integrationen?* FOKUS.
- Holstein J. A. and J. F. Gubrium (1995): *The Active Interview*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Husted, Leif (2008): *Danskuddannelse for voksne udlændinge 2004-2006 – progression og benchmarking*. AKF Rapport.
- Hvilshøj, Rikke (2006): Tale ved konferencen ”Interesser og holdninger – fokus på indvandrerkvinder og beskæftigelsesindsatsen”, den 27. februar 2006.
- (se www.nyidanmark.dk/da-dk/ministeren/artikler_debatindlaeg_og_taler/2006/...).
- Ipsen, Sanne; Ane Kolstrup og Henning Hansen (2006): *Unge indvandrere uden for arbejdstyrken i Københavns Kommune*. CASA.
- Jagd, B. Christina (2006): *Kvinder med tørklæder opgiver at søge job*. Artikel i: AF netredaktionen: www.dk-arbejdsmarked.dk
- Kofman, E. (2004): Gendered Global Migrations; Diversity and Stratification. *International Feminist Journal of Politics*, 6(4, December): 643-665, Routledge.
- Kofman, E; A. Phizacklea, P. Raghuram, R. Sales (2000): *Gender and International Migration in Europe; Employment, Welfare and Politics*. Routledge, London and New York.
- LG Insight (2005): *Interesser og holdninger til arbejde. Fokus på indvandrerkvinder og beskæftigelsesindsatsen*.

- LG Insight (2006): *Evalueringsrapport – Den beskæftigelsesfremmende indsats for flygtninge- og indvandrerkvinder samt familiesammenførte.*
- Liversage, A. (2005): *Finding a Path; Labour Market lifestories og Immigrant professionals.* PhD-dissertation, Department of Organization and Industrial Sociology.
- Liversage, A. (2006) *The Interrelation of Trajectory and Identity – the re-education of a high-skilled immigrant.* AMID Working Paper Series 51/2006, CBS – Copenhagen Business School.
- Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration (2007): *Nye initiativer skal styrke etniske minoritetskvinders netværk og beskæftigelse.* 18. juni 2007.
- Nielsen, Chantal Pohl (2007): *Immigrant overeducation: Evidence from Denmark.* AKF Working paper, 2007(1).
- Nielsen, H.S. og M. Svarer (2008): Educational Homogamy: Preferences or Opportunities? *Journal of Human Resources* (forthcoming).
- Nielsen, H. S.; N. Smith og A. Celikaksoy (2007): Uventet positiv sidegevinst af 24-års reglen. *AKF Nyt* 3: 6-8.
- Pedraza, Silvia (1991): Women and Migration – the Social Consequences of Gender. *Annual Review of Sociology*, 17: 303-25.
- Piper, Nicola (2005): *Gender and migration.* A paper prepared for the Policy Analysis and Research Programme of the Global Commission on International Migration, September 2005. Sage Social Science Collection.
- Rockwool Fondens Forskningsenhed (2007): *Nyt fra Rockwoolfondens forskningsenhed.* April 2007.
- Videnscenter for kompetenceafklaring af flygtninge og indvandrere (2006): *Kompetencebladet*, nr. 2, juni 2006.
- Wooldridge, J.M. (2003): *Introductory Econometrics – A moderns approach.* Thomson, South-Western.
- X-tra beskæftigelsesindsats på Ishøj Sprog- og Integrationscenter. November 2006-oktober 2007:
Projektbeskrivelse Ishøj Sprog- og Integrationscenter. Tine Olesen og Lone Kjær. Støttet af LBR.
- Zentgraf, Kristine M. (2002): Immigration and Women's Empowerment; Salvadorans in Los Angeles. *Gender and Society*, 16(5): 625-646.

Bilag A: Estimationstabeller

Tabel A.1 Sandsynligheden for at være familieforsørget. Probit panelmodel for perioden 1999-2005

	Model 1		
	Koefficient		Standardfejl
Årsindikatorer			
1999	0,100	***	0,016
2000	0,040	**	0,016
2001	-0,038	**	0,015
2002	-0,109	***	0,015
2003	-0,072	***	0,015
2004	-0,043	***	0,014
Demografiske karakteristika			
Enlig	-0,360	***	0,016
Dansk partner	0,231	***	0,019
Alder	-0,006	***	0,001
Antal børn	-0,309	***	0,006
Børn i alderen 0-5 år	-0,020		0,014
Husholdningskarakteristika			
Personer på adressen	0,154	***	0,003
Indvandrer karakteristika			
Tyrkiet	-0,125	***	0,026
Pakistan	0,764	***	0,032
Iran	-0,109	***	0,036
Polen	-0,070	**	0,030
Baltikum	-0,297	***	0,046
Rusland	-0,095	***	0,035
Thailand	0,286	***	0,031
Filippinerne	0,239	***	0,040
Antal år siden indvandring	-0,041	***	0,002
Indvandringsår uoplyst	-0,092		0,070
Flygtning	-2,024	***	0,027
Familiesammenført til flygtning	-1,175	***	0,028
Familiesammenført til andre	-0,069	***	0,019
Indvandret inden for de seneste tre år	0,883	***	0,016
Uddannelse og erhvervserfaring			
Uddannelseslængde	0,016	***	0,003
Udenlandsk uddannelse	-0,116	***	0,024
Uddannelseslængde uoplyst	1,076	***	0,036
Erhvervserfaring	-0,324	***	0,004
Konstant	-1,662	***	0,051
Insig2u	0,695		0,010

Tabel A.1 Sandsynligheden for at være familieforsørget. Probit panelmodel for perioden 1999-2005

	Model 1	
	Koefficient	Standardfejl
sigma_u	1,415	0,007
rho	0,667	0,002
Antal observationer	571230	
Log L	100605,7	

Kilde: Kørsler på baggrund af AKF's registre.

Bem.: *** indikerer signifikans på 1%-niveau, ** indikerer signifikans på 5%-niveau, * indikerer signifikans på 10%-niveau. Referencegruppen til lande er "Andre lande", mens den til opholdsgrundlag er "Uoplyst opholdsgrundlag".

Tabel A.2 Sandsynligheden for at være familieforsørget eller at have et beskæftigelsesomfang >50 % to år efter familieforsørgelse. Probit panelmodel for 1999, 2002 og 2005 (familieforsørgede i 1997, 2000, 2003)

	Model 2			Model 3		
	Familieforsørget			Beskæftigelsesomfang >50%		
	Koefficient		Standard-fejl	Koefficient		Standard-fejl
Årsindikatorer						
1999	-0,036		0,034	-0,140 ***		0,039
2002	-0,072 ***		0,027	-0,029		0,032
Demografiske karakteristika						
Enlig	-0,289 ***		0,040	-0,229 ***		0,047
Dansk partner	-0,044		0,036	0,029		0,038
Alder	0,015 ***		0,002	-0,022 ***		0,002
Antal børn	-0,170 ***		0,014	0,106 ***		0,017
Børn i alderen 0-5 år	0,154 ***		0,033	-0,317 ***		0,036
Husholdningskarakteristika						
Personer på adressen	0,129 ***		0,008	-0,063 ***		0,010
Indvandrerkarakteristika						
Tyrkiet	-0,194 ***		0,047	0,189 ***		0,053
Pakistan	0,061		0,049	-0,053		0,062
Iran	-0,279 ***		0,076	-0,204 **		0,095
Polen	-0,032		0,057	0,141 **		0,059
Baltikum	-0,192 **		0,083	0,071		0,078
Rusland	-0,291 ***		0,056	0,070		0,054
Thailand	-0,063		0,048	0,198 ***		0,047
Filippinerne	-0,030		0,066	0,313 ***		0,061
Antal år siden indvandring	0,023 ***		0,003	-0,073 ***		0,004
Indvandringsår uoplyst	0,648 ***		0,142	-4,605 ***		0,282
Flygtning	-1,369 ***		0,089	-0,312 ***		0,098
Familiesammenført til flygtning	-0,401 ***		0,056	-0,349 ***		0,068
Familiesammenført til andre	-0,366 ***		0,033	0,066 **		0,033
Indvandret inden for de seneste tre år	-0,096 ***		0,035	0,002		0,038
Uddannelse og erhvervserfaring						
Uddannelseslængde	-0,002		0,005	0,007		0,005
Udenlandsk uddannelse	0,064		0,073	-0,091		0,080
Uddannelseslængde uoplyst	0,544 ***		0,081	-0,070		0,085
Erhvervserfaring	-0,379 ***		0,013	0,524 ***		0,012
Opkvalificering og genuddannelse						
Opkvalificeret sig siden familieforsørgelse	-1,615 ***		0,261	0,738 ***		0,178
Genuddannet sig siden familieforsørgelse	-1,956 ***		0,429	0,981 ***		0,209
Opkvalificering/genuddannelse uoplyst	-0,355 ***		0,053	-0,002		0,051

Tabel A.2 Sandsynligheden for at være familieforsørget eller at have et beskæftigelsesomfang >50 % to år efter familieforsørgelse. Probit panelmodel for 1999, 2002 og 2005 (familieforsørgede i 1997, 2000, 2003)

	Model 2		Model 3	
	Familieforsørget		Beskæftigelsesomfang >50%	
	Koefficient	Standard-fejl	Koefficient	Standard-fejl
Konstant	-0,515 ***	0,102	0,018	0,114
/Insig2u	-0,672	0,108	-	-
sigma_u	0,714	0,039	-	-
rho	0,338	0,024	-	-
Antal observationer	19394		19394	
Log L	11558,7		5558,8	

Kilde: Kørsler på baggrund af AKF's registre.

Bem.: *** indikerer signifikans på 1%-niveau, ** indikerer signifikans på 5%-niveau, * indikerer signifikans på 10%-niveau. Referencegruppen til lande er "Andre lande", mens den til opholdsgrundlag er "Uoplyst opholdsgrundlag".

Tabel A.3 Sandsynligheden for at uddannelse er i gang samt beskæftigelsesomfang to år efter familieforsørgelse. Probit og tobit panelmodeller for 1999, 2002 og 2005 (familieforsørgede i 1997, 2000, 2003)

	Model 4			Model 5		
	Probit: Uddannelse igang			Tobit: Beskæftigelsesomfang		
	Koefficient		Standard- fejl	Koefficient		Standard- fejl
Demografiske karakteristika						
Enlig	0,270	***	0,079	-0,211	***	0,041
Dansk partner	0,371	***	0,071	0,014		0,035
Alder	-0,046	***	0,004	-0,019	***	0,002
Antal børn	0,012		0,039	0,070	***	0,015
Børn i alderen 0-5 år	-0,125	**	0,073	-0,232	***	0,033
Husholdningskarakteristika						
Personer på adressen	-0,131	***	0,019	-0,060	***	0,009
Indvandrer karakteristika						
Tyrkiet	-1,022	***	0,269	0,078		0,051
Pakistan	-0,175		0,140	0,019		0,053
Iran	0,196		0,143	-0,111		0,080
Polen	-0,074		0,110	0,053		0,057
Baltikum	0,103		0,110	0,146	**	0,065
Rusland	0,299	***	0,083	0,030		0,049
Thailand	-0,414	***	0,105	0,149	***	0,045
Filippinerne	-0,273	**	0,132	0,171	***	0,062
Antal år siden indvandring	-0,031	***	0,007	-0,039	***	0,003
Indvandringsår uoplyst	-0,868	**	0,498	-2,179	***	0,284
Flygtning	-0,178		0,192	-0,012		0,092
Familiesammenført til flygtning	-0,703	***	0,140	-0,378	***	0,058
Familiesammenført til andre	-0,227	***	0,064	0,081	**	0,032
Indvandret inden for de seneste tre år	0,087		0,066	0,134	***	0,033
Uddannelse og erhvervserfaring						
Uddannelseslængde	0,042	***	0,012	0,006		0,005
Udenlandsk uddannelse	0,406	***	0,100	0,047		0,064
Uddannelseslængde uoplyst	0,311	**	0,172	-0,027		0,095
Erhvervserfaring	0,046	**	0,024	0,298	***	0,011
Opkvalificering og genuddannelse						
Opkvalificeret sig siden familieforsørgelse				0,503	***	0,147
Genuddannet sig siden familieforsørgelse				0,575	***	0,187
Opkvalificering/genuddannelse uoplyst				0,022		0,067
Foranstaltninger						

Tabel A.3 Sandsynligheden for at uddannelse er i gang samt beskæftigelsesomfang to år efter familieforsørgelse. Probit og tobit panelmodeller for 1999, 2002 og 2005 (familieforsørgede i 1997, 2000, 2003)

	Model 4		Model 5	
	Probit: Uddannelse igang		Tobit: Beskæftigelsesomfang	
	Koefficient	Standard- fejl	Koefficient	Standard- fejl
Antal foranstaltninger	-0,078	0,087	0,005	0,030
Virksomhedspraktik	-0,100	0,240	-0,075	0,096
Løntilskud	0,437	0,304	0,703 ***	0,218
Integrationsuddannelse	0,079	0,173	-0,050	0,069
Andre foranstaltninger	0,158	0,219	0,053	0,088
Konstant	0,354	0,232	0,479 ***	0,104
Antal observationer	7280		7280	
Log L	1487,1		3846,1	

Kilde: Kørsler på baggrund af AKF's registre.

Bem.: *** indikerer signifikans på 1%-niveau, ** indikerer signifikans på 5%-niveau, * indikerer signifikans på 10%-niveau. Referencegruppen til lande er "Andre lande", mens den til opholdsgrundlag er "Uoplyst opholdsgrundlag".

Tabel A.4 Sandsynligheden for, at uddannelse er i gang samt beskæftigelsesomfang to år efter familieforsørgelse. Probit og tobit panelmodeller for 1999, 2002 og 2005 (familieforsørgede i 1997, 2000, 2003)

	Model 6			Model 7		
	Probit: Uddannelse i gang			Tobit: Beskæftigelsesomfang		
	Koefficient		Std.err.	Koefficient		Std.err.
Demografiske karakteristika						
Enlig	0,285	***	0,079	-0,186	***	0,042
Dansk partner	0,327	***	0,073	-0,011		0,036
Alder	-0,043	***	0,004	-0,017	***	0,002
Antal børn	0,023		0,040	0,068	***	0,015
Børn i alderen 0-5 år	-0,128	**	0,075	-0,214	***	0,034
Husholdningskarakteristika						
Personer på adressen	-0,128	***	0,019	-0,057	***	0,009
Indvandrer karakteristika						
Tyrkiet	-0,987	***	0,271	0,078		0,051
Pakistan	-0,163		0,142	0,024		0,054
Iran	0,156		0,145	-0,160	**	0,083
Polen	-0,132		0,112	0,036		0,058
Baltikum	0,068		0,111	0,125	**	0,065
Rusland	0,230	***	0,085	-0,008		0,051
Thailand	-0,297	***	0,109	0,170	***	0,046
Filippinerne	-0,258	**	0,133	0,183	***	0,063
Antal år siden indvandring	-0,032	***	0,008	-0,037	***	0,003
Indvandrigsår uoplyst	-0,831	**	0,500	-2,125	***	0,285
Flygtning	-0,159		0,191	0,024		0,093
Fam. Sammenført til flygtning	-0,682	***	0,141	-0,377	***	0,058
Fam. Sammenført til andre	-0,264	***	0,066	0,042		0,033
Indvandret indenfor de seneste tre år	0,136	**	0,069	0,107	***	0,035
Uddannelse og erhvervserfaring						
Uddannelseslængde	0,033	***	0,012	0,004		0,005
Udenlandsk uddannelse	0,430	***	0,101	0,060		0,065
Uddannelseslængde uoplyst	0,223		0,175	-0,082		0,097
Erhvervserfaring	0,043	**	0,024	0,298	***	0,011
Opkvalificering og genuddannelse						
Opkvalificeret sig siden familieforsørgelse				0,494	***	0,150
Genuddannet sig siden familieforsørgelse				0,583	***	0,187
Opkvalificering/genuddannelse uoplyst				0,073		0,068
Foranstaltninger						
Ingen danskundervisning	1,265	***	0,211	0,140	**	0,075

Tabel A.4 Sandsynligheden for, at uddannelse er i gang samt beskæftigelsesomfang to år efter familieforsørgelse. Probit og tobit panelmodeller for 1999, 2002 og 2005 (familieforsørgede i 1997, 2000, 2003)

	Model 6			Model 7		
	Probit:			Tobit:		
	Uddannelse i gang			Beskæftigelsesomfang		
	Koefficient		Std.err.	Koefficient		Std.err.
Danskuddannelse	0,329	***	0,073	0,033		0,028
Modul	0,154	***	0,026	0,086	***	0,014
Progression	0,025		0,038	0,028		0,019
Konstant	-0,921	***	0,306	0,227	**	0,129
Antal observationer	7280			7280		
Log L	1448,8			3806,0		

Kilde: Kørsler på baggrund af AKF's registre.

Bem.: *** indikerer signifikans på 1%-niveau, ** indikerer signifikans på 5%-niveau, * indikerer signifikans på 10%-niveau. Referencegruppen til lande er "Andre lande", mens den til opholdsgrundlag er "Uoplyst opholdsgrundlag".

Bilag B: Foranstaltninger

Grupperingen af foranstaltninger i fire hovedkategorier bygger på variablen "FORANST", som den er konstrueret af Danmarks Statistik. Grupperingen er som følger:

Virksomhedspraktik

- 133 Arbejdspraktik (implementeret 1. kvartal 2001)
- 140 Virksomhedspraktik
- 142 Korte afklaringsforløb

Løntilskud

- 101 Jobtræning
- 102 Individuel jobtræning
- 103 Rotationsansættelse (Ikke i AMFORA)
- 104 Etableringsydelse
- 105 Igangsætningsydelse
- 123 Puljejob
- 125 ATB (ikke i AMFORA)
- 130 Fleksjob (kun fra og med 3. kvartal 1999)
- 131 Skånejob (kun fra og med 3. kvartal 1999)
- 132 Servicejob (med fra 1. kvartal 2001)
- 135 Voksenlærling (implementeret 1. kvartal 2001)
- 138 Fleksydelse (ikke med i AMFORA)
- 139 Ansættelse med løntilskud
- 143 Fleksjob for selvstændige

Integrationsuddannelse

- 127 Kursus i samfundsforståelse
- 128 Danskundervisning
- 129 Særligt tilrettelagt danskundervisning

Andre foranstaltninger

- 0 Uoplyst
- 106 Orlov til uddannelse
- 107 Uddannelse m. voksenudd.støtte
- 108 Orlov til børnepasning
- 109 Orlov til sabbat (udgået fra og med 2. kvartal 1999)
- 110 Ordinær udd. m. udd.godtgørelse
- 111 Særligt tilrettelagte udd.forløb
- 112 Erhvervsforberedende uddannelser
- 113 Vejlednings og intro.forløb
- 114 Særligt aktiverende forløb
- 115 Frivillige ulønnede aktiviteter
- 116 Nedsatte dagpenge (par. 32)
- 117 Forsøg
- 118 Efterløn
- 119 Overgangsydelse
- 120 Revalidering (ikke i amfora)

- 121 Delefterløn (udgået fra og med 3. kvartal 1999)
- 122 Voksen- og efteruddannelse over 25 år
- 124 18-mdrs. forløb (ikke i AMFORA)
- 126 UDY (ikke i AMFORA)
- 134 Isbryderordninger (ikke implementeret)
- 136 Intensiv jobsøgning (med fra 1.kvartal 2002)
- 137 Særlig formidling (med fra 1. kv. 2002)
- 141 Særligt tilrettelagte projekter
- 201 Jobdeling (ikke i AMFORA)
- 209 Skraldemandssabbatorlov (ikke i AMFORA)
- 997 Andet (Århus: 111, 114, 115) (udgået)
- 998 Andet (fra og med 3. kvartal regnes uoplyst foranstaltning for invalid)
- 999 Uoplyst (fra og med 3. kvartal regnes uoplyst foranstaltning for invalid)

Bilag C: Opkvalificering og genuddannelse opdelt på landegrupper

Tabel C.1 Status i 2005 giver status familieforsørgede i enten 1997, 2000 eller 2003

	Status 2005			
	Har opkvalificeret sig	Har genuddannet sig	Beskæftigelsesomfang >50%	Familiefor-sørget
Familieforsørgede i 1997				
Tyrkiet	1,2%	0,0%	19,0%	28,8%
Pakistan	0,5%	0,2%	10,9%	46,2%
Iran	2,3%	4,6%	25,3%	11,5%
Polen	4,8%	7,4%	33,8%	27,7%
Baltikum	10,2%	16,3%	46,9%	12,2%
Rusland (inkl. Ukraine og Hviderusland)	7,6%	10,3%	41,6%	13,0%
Thailand	2,6%	0,8%	44,2%	20,2%
Filippinerne	3,5%	8,0%	54,0%	20,8%
Øvrige lande	3,5%	3,7%	28,5%	24,4%
Familieforsørgede i 2000				
Tyrkiet	0,1%	0,3%	18,1%	35,8%
Pakistan	0,1%	0,1%	9,9%	54,4%
Iran	2,5%	4,3%	14,9%	27,3%
Polen	2,2%	2,8%	28,8%	39,5%
Baltikum	5,3%	8,0%	39,3%	16,7%
Rusland (inkl. Ukraine og Hviderusland)	3,6%	9,1%	38,5%	19,7%
Thailand	0,6%	1,3%	34,3%	29,9%
Filippinerne	0,8%	5,8%	48,5%	26,6%
Øvrige lande	2,0%	2,2%	22,0%	33,2%
Familieforsørgede i 2003				
Tyrkiet	0,3%	0,0%	10,6%	63,2%
Pakistan	0,3%	0,0%	5,7%	72,6%
Iran	1,0%	1,0%	9,0%	45,2%
Polen	1,1%	0,3%	16,1%	56,0%
Baltikum	1,4%	2,3%	22,0%	39,7%
Rusland (inkl. Ukraine og Hviderusland)	0,4%	0,7%	17,2%	41,6%
Thailand	0,4%	0,0%	23,6%	48,1%
Filippinerne	0,4%	0,8%	23,0%	54,7%
Øvrige lande	0,5%	0,2%	11,7%	57,1%

Kilde: Kørsler på baggrund af AKF's registre.

Bilag D: Beskrivende tabeller

Tabel D.1 Beskrivende tabeller til datamaterialet anvendt til estimation af model 1

	N	Middel- værdi	Standard- afvigelse	Min.	Maks.
Familieforsørget	571230	0,104	0,305	0	1
1999	571230	0,120	0,325	0	1
2000	571230	0,128	0,334	0	1
2001	571230	0,137	0,344	0	1
2002	571230	0,145	0,352	0	1
2003	571230	0,151	0,358	0	1
2004	571230	0,156	0,363	0	1
Enlig	571230	0,264	0,441	0	1
Dansk partner	571230	0,193	0,395	0	1
Alder	571230	39,353	10,198	25	66
År siden indvandring	571230	10,924	8,323	0	53
Indvandringsår uoplyst	571230	0,032	0,176	0	1
Uddannelseslængde	571230	9,335	5,313	0	20
Udenlandsk uddannelse	571230	0,157	0,364	0	1
Uddannelseslængde uoplyst	571230	0,186	0,389	0	1
Erhvervserfaring	571230	2,887	4,465	0	26
Introduktionsperiode	571230	0,151	0,358	0	1
Flygtning	571230	0,160	0,367	0	1
Familiesammenført til flygtning	571230	0,085	0,279	0	1
Familiesammenført til andre	571230	0,179	0,383	0	1
Antal børn	571230	1,311	1,383	0	12
Børn i alderen 0-5 år	571230	0,326	0,469	0	1
Personer på adressen	571230	3,774	1,834	1	10
Tyrkiet	571230	0,136	0,343	0	1
Pakistan	571230	0,046	0,210	0	1
Iran	571230	0,040	0,196	0	1
Polen	571230	0,067	0,249	0	1
Baltikum	571230	0,014	0,116	0	1
Rusland	571230	0,026	0,159	0	1
Thailand	571230	0,049	0,216	0	1
Filippinerne	571230	0,033	0,178	0	1

Kilde: Kørsler på baggrund af AKF's registre.

Tabel D.2 Beskrivende tabeller til datamaterialet anvendt til estimation af model 2 og model 3

	N	Middel- værdi	Standard- afvigelse	Min.	Maks.
Familieforsørget	19394	0,547	0,498	0	1
1999	19394	0,283	0,450	0	1
2002	19394	0,342	0,474	0	1
Enlig	19394	0,151	0,358	0	1
Dansk partner	19394	0,337	0,473	0	1
Alder	19394	39,069	9,982	27	66
Antal børn	19394	1,143	1,304	0	11
Børn i alderen 0-5 år	19394	0,355	0,479	0	1
Personer på adressen	19394	3,975	1,988	1	10
Tyrkiet	19394	0,110	0,313	0	1
Pakistan	19394	0,108	0,310	0	1
Iran	19394	0,027	0,162	0	1
Polen	19394	0,055	0,227	0	1
Baltikum	19394	0,023	0,151	0	1
Rusland	19394	0,056	0,231	0	1
Thailand	19394	0,100	0,300	0	1
Filippinerne	19394	0,039	0,195	0	1
År siden indvandring	19394	8,215	7,171	0	37
Invandringsår uoplyst	19394	0,011	0,103	0	1
Flygtning	19394	0,028	0,165	0	1
Familiesammenført til flygtning	19394	0,065	0,247	0	1
Familiesammenført til andre	19394	0,387	0,487	0	1
Introduktionsperiode	19394	0,264	0,441	0	1
Uddannelseslængde	19394	8,893	5,757	0	20
Udenlandsk uddannelse	19394	0,040	0,196	0	1
Uddannelseslængde uoplyst	19394	0,238	0,426	0	1
Erhvervserfaring	19394	0,411	1,130	0	20
Opkvalificeret	19394	0,004	0,061	0	1
Genuddannet	19394	0,002	0,050	0	1
Opkvalificering/genuddannelse uoplyst	19394	0,303	0,460	0	1

Kilde: Kørsler på baggrund af AKF's registre.

Tabel D.3 Beskrivende tabeller til datamaterialet anvendt til estimation af model 4, 6, 7 og 8

	N	Middel- værdi	Standard- afvigelse	Min.	Maks.
Beskæftigelsesomfang	7280	0,136	0,287	0	1
Enlig	7280	0,173	0,379	0	1
Dansk partner	7280	0,316	0,465	0	1
Alder	7280	39,036	10,034	27	66
Antal børn	7280	1,151	1,331	0	11
Børn i alderen 0-5 år	7280	0,351	0,477	0	1
Personer på adressen	7280	3,938	1,982	1	10
Tyrkiet	7280	0,092	0,289	0	1
Pakistan	7280	0,098	0,298	0	1
Iran	7280	0,029	0,167	0	1
Polen	7280	0,050	0,217	0	1
Baltikum	7280	0,029	0,169	0	1
Rusland	7280	0,062	0,242	0	1
Thailand	7280	0,093	0,290	0	1
Filippinerne	7280	0,035	0,184	0	1
År siden indvandring	7280	8,749	7,657	0	37
Invandringsår uoplyst	7280	0,007	0,086	0	1
Flygtning	7280	0,021	0,144	0	1
Familiesammenført til flygtning	7280	0,098	0,298	0	1
Familiesammenført til andre	7280	0,410	0,492	0	1
Introduktionsperiode	7280	0,357	0,479	0	1
Uddannelseslængde	7280	7,863	6,160	0	20
Udenlandsk uddannelse	7280	0,052	0,223	0	1
Uddannelseslængde uoplyst	7280	0,333	0,471	0	1
Erhvervserfaring	7280	0,471	1,273	0	18
Opkvalificeret	7280	0,005	0,073	0	1
Genuddannet	7280	0,003	0,055	0	1
Opkvalificering/genuddannelse uoplyst	7280	0,363	0,481	0	1
Ingen danskundervisning	7280	0,637	0,481	0	1
Danskuddannelse	7280	0,838	1,208	0	3
Modul	7280	0,856	1,448	0	6
Progression	7280	0,353	0,777	0	5
Antal foranstaltninger (i 2004)	7280	0,201	0,770	0	17
Virksomhedspraktik (i 2004)	7280	0,026	0,160	0	1
Løntilskud (i 2004)	7280	0,006	0,077	0	1
Integrationsuddannelse (i 2004)	7280	0,062	0,241	0	1
Andre foranstaltninger (i 2004)	7280	0,037	0,189	0	1

Kilde: Kørsler på baggrund af AKF's registre.

I Danmark findes en relativ stor gruppe af familieforsørgede indvandrerkvinder, som hverken er i beskæftigelse eller modtager overførselsindkomster. Undersøgelsen sætter fokus på disse kvinders barrierer og muligheder for beskæftigelse og uddannelse. Der sættes også fokus på den kommunale indsats, idet kommunerne siden 2004 har haft nye muligheder for at iværksætte en indsats over for gruppen af familieforsørgede indvandrerkvinder. Undersøgelsen viser, at kvindernes medbragte kvalifikationer er en styrke, men også en udfordring i deres møde med det danske arbejdsmarked. Dette og meget mere skal tages med i overvejelserne, når kommunerne tilrettelægger en indsats rettet mod denne gruppe af indvandrerkvinder.